

- SZABÓ TAMÁS – IGARI ANDRÁS: Funkcionális térségek Európában, különös tekintettel a Visegrádi országokra
- BÁRTFAI BÁLINT: Az intézményi középszint szerepe a magyarországi területfejlesztésben 2010 után
- FORMÁDI KATALIN – LŐRINCZ KATALIN: Rendezvények a világjárvány és a gazdasági kihívások korában: a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa Program tapasztalatai
- GYURÁ CZ-NÉMETH PETRA – STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI: Egyetemi hallgatók felelős fogyasztása – Pilot kutatás a Pannon Egyetem Turizmus szakos hallgatói körében
- KURDI RÓBERT – REIDER ANIKÓ – BANÁ SZ ZSUZSANNA: Vármegyeszékhelyeink (szelektív) hulladékmennyiségének idősorai (2017–2021)
- DÁNIEL ZOLTÁN ANDRÁS – MOLNÁR TAMÁS – SZIKSZAI SZABOLCS: Egyes klímatudatossági tényezők vizsgálata a hazai kkv-k körében
- SZERB LÁSZLÓ: Emlékezve Dr. Varga Attilára (1958–2023)
- FEKETE KÁROLY: Oláh Miklós méltatása a Pro Regio Díj szakmai elismerés alkalmából
- POZSGAI ANDREA: Zongor Gábor 70 – Comitatus könyv ismertetése

COMITATUS
TÁRSADALOMKUTATÓ
EGYESÜLET

SZÉCHENYI
EGYETEM
UNIVERSITY OF GYŐR

33. évfolyam 247. szám – 2023 tél

COMITATUS
Önkormányzati
szemle

Comitatus Önkormányzati Szemle – A Comitatus Társadalomkutató Egyesület
által alapított folyóirat

„Azokból a kövekből, melyeket utunkba gördítenek, egy kis ügyességgel lépcsőt építhetünk...”

Szerkesztőbizottság:
Elnök: Zongor Gábor

Tagok:
Alabán Péter, Filep Bálint, Fogarasi József, Kaiser Tamás, Kalmár Zoltán,
Molnárné Barna Katalin, Molnár Tamás, Nagy Éva Mária, Nemes Nagy József,
Novotnik Imre, Pálné Kovács Ilona, Somlyódyne Pfeil Edit, Soós Lőrinc, Szabó Pál Péter,
Szegevári Péter

Főszerkesztő: Agg Zoltán
Főszerkesztő-helyettes: Mezei Katalin

Szerkesztők:
Darida Zsuzsa, Fekete Károly, Hudi József, Lőrincz Katalin, Oláh Miklós,
Szilágyi István

Szerkesztőségi titkár:
Pozsgai Andrea
E-mail: pozsgai.andrea@sze.hu

Olvasószerkesztő:
Nemesné Matus Zsanett, Nemes Gábor

Műszaki szerkesztő:
Infoart Média Bt.

Illusztrációk:
Kallai Sándor (1939–2024) festőművész alkotásai

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 5 SZABÓ TAMÁS – IGARI ANDRÁS: Funkcionális térségek Európában, különös tekintettel a Visegrádi országokra
- 25 BÁRTFAI BÁLINT: Az intézményi középszint szerepe a magyarországi területfejlesztésben 2010 után
- 39 FORMÁDI KATALIN – LŐRINCZ KATALIN: Rendezvények a világtörvényszerű és a gazdasági kihívások korában: a Veszprém-Balaton2023 Európa Kulturális Fővárosa Program tapasztalatai
- 55 GYURÁCS-NÉMETH PETRA – STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI: Egyetemi hallgatók felelős fogyasztása – Pilot kutatás a Pannon Egyetem Turizmus szakos hallgatói körében
- 69 KURDI RÓBERT – REIDER ANIKÓ – BANÁSZ ZSUZSANNA: Vármegyeszékhelyeink (szelektív) hulladékmennyiségének időszaki (2017–2021)

MŰHELY:

- 91 DÁNIEL ZOLTÁN ANDRÁS – MOLNÁR TAMÁS – SZIKSZAI SZABOLCS: Egyes klímatudatossági tényezők vizsgálata a hazai kkv-k körében

NEKROLÓG:

- 105 SZERB LÁSZLÓ: Emlékezve Dr. Varga Attilára (1958–2023)

LAUDATIO:

- 109 FEKETE KÁROLY: Oláh Miklós méltatása a Pro Regio Díj szakmai elismerés alkalmából

RECENZIO:

- 113 POZSGAI ANDREA: Zongor Gábor 70 - Comitatus könyvismertetése

- 119 Szerzői útmutató

CONTENT

STUDIES

- 5 TAMÁS SZABÓ – ANDRÁS IGARI: Functional areas in European territorial policy, with a special focus on the Visegrad countries
- 25 BÁLINT BÁRTFAI: The role of the middle institutional level in territorial development in Hungary after 2010
- 39 KATALIN FORMÁDI – KATALIN LŐRINCZ: Events in the age of pandemic and economic challenges: the experience of the Veszprém-Balaton 2023 European Capital of Culture Programme
- 55 PETRA GYURÁ CZ-NÉMETH – GYÖNGYI STEINBACHNÉ HAJMÁSY: Responsible Consumption of University Students – Pilot Research among Tourism Students at the University of Pannonia
- 69 RÓBERT KURDI – ANIKÓ REIDER – ZSUZSANNA BANÁ SZ: Time series (2017–2021) on the volume of (selective) waste generated in Hungarian county seats

WORKSHOP:

- 91 ZOLTÁN ANDRÁS DÁNIEL – TAMÁS MOLNÁR – SZABOLCS SZIKSZAI: Analysis of certain climate awareness factors among domestic SMEs

NECROLOGY:

- 105 LÁSZLÓ SZERB: In memory of Dr Attila Varga (1958–2023)

LAUDATIO:

- 109 KÁROLY FEKETE: Miklós Oláh's tribute on the occasion of the Pro Regio Award

REVIEW:

- 113 ANDREA POZSGAI: Gábor Zongor 70 - review of Comitatus Book
- 119 Author's guide

•
Kallai Sándor: Haiku 01 – tusrajz

IMPRESSZUM

- Alapította: Comitatus Társadalomkutató Egyesület
- Felelős kiadó: Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője
- Terjesztő: Universitas- Győr Nonprofit Kft.
- Levélcím: 9026 Győr, Egyetem tér 1.
- Online szerkesztő | Széchenyi István Egyetem
- Nyomdai munkálatok: Palatia Nyomda
- Felelős vezető: Radek József

- Szerkesztőség: 8200 Veszprém, Tátorján u. 10.
- E-mail: pozsgai.andrea@sze.hu
- Honlap: <https://comitatus.sze.hu/>

- ISSN 1215-315X (Nyomtatott)
- ISSN 2732-1797 (Online)

- DOI: 10.59809/Comitatus.2023.33-247

SZABÓ TAMÁS – IGARI ANDRÁS

Funkcionális térségek az európai területpolitikában, különös tekintettel a Visegrádi országokra

Functional areas in European territorial policy, with a special focus on the Visegrad countries

SZERZŐK:

SZABÓ TAMÁS, PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Regionális Tudományi Tanszék, tomisabo@student.elte.hu, ORCID: 0009-0005-0659-8589

IGARI ANDRÁS, PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Regionális Tudományi Tanszék; HÉTFA Elemző Központ, junior elemző, andris.igari@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0527-8987

JEL kód: R58

Kulcsszavak: funkcionális térségek • funkcionális várostérségek • regionális politika • Európai Unió • V4 országok

Absztrakt: A cikk az Európai Unió és a Visegrádi országok területpolitikájában megjelenő különböző fejlesztéspolitikai céllal lehatárolt térségeket, hangsúlyosan a funkcionális térségeket mutatja be. Ehhez a szerzők a kapcsolódó jogszabályokat és fejlesztéspolitikai dokumentumokat tekintették át. Megállapították, hogy az elmaradott térségek mellett a speciális kihívásokkal küzdő térségeket célzó lehatárolások is jelen vannak az európai és az országos szakpolitikákban. Megfigyelhető a funkcionális térségek szerepének erősödése az elmúlt években, különös tekintettel a funkcionális várostérségekre és a határon átnyúló együttműködésekre, de megjelentek a természetföldrajzi elemekhez kapcsolódó térségek is. Mindezt figyelembe

véve a szerzők indokoltnak tartják, hogy a magyar területpolitika megújításában szerepet kapjanak újfajta funkcionális térségek is.

AUTHORS:

TAMÁS SZABÓ, Eötvös Loránd University, Faculty of Science, Institute of Geography and Earth Sciences, Department of Regional Science, PhD student, tomisabo@student.elte.hu, ORCID: 0009-0005-0659-8589

ANDRÁS IGARI, Eötvös Loránd University, Faculty of Science, Institute of Geography and Earth Sciences, Department of Regional Science, PhD student; HÉTFA Research Institute, junior analyst; andris.igari@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0527-8987

JEL code: R58

Keywords: *functional areas • functional urban areas • regional policy • European Union • V4 countries*

Abstract: *The article presents the different development policy areas defined in the territorial policies of the European Union and the Visegrad countries, with a special focus on functional areas. For this, the authors have reviewed the relevant legislation and development policy documents. It was found that, in addition to underdeveloped regions, areas focusing on specific challenges are also present in both European and national policies. The role of functional areas has increased during the last years; with particular regard to the functional urban areas and cross-border cooperations, but regions related to geographic elements also appeared. Taking all this into account, the authors consider it appropriate to create new functional areas related to the renewal of Hungarian spatial policy.*

BEVEZETÉS

Az európai és a hazai területpolitikában is hosszú múltra tekintenek vissza azok a térségek, amelyeket valamilyen speciális kihívás leküzdése okán külön fejlesztendőnek ítélnék. Cikkünk – ami 2023. január 12-én, Siófokon, a Funkcionális térségek a területfejlesztésben konferencián elhangzott előadásunkon alapul – azt járja körbe, hogy egyes, speciális kihívásokhoz kapcsolódó régiók, illetve a funkcionális térségek miként jelentek meg és milyen szerepet játszanak az Európai Unió, valamint a Visegrádi országok területpolitikájában. Az alábbiakban először a speciális kihívásokkal küzdő régiók és a funkcionális térségek szakpolitikai jelentéstartalmait, lehetséges formáit járjuk körbe, majd bemutatjuk, hogy az Európai Unió és a Visegrádi országok szakpolitikáiban milyen jellegű térségek kerültek lehatárolásra. Célunk, hogy az Unió és a Visegrádi országok példáját alapul véve bemutassuk,

hogy milyen lehetőségek és jó példák állnak rendelkezésre a magyar területpolitika számára, hogy lehatárolja a funkcionálisan együvé tartozó és/vagy valamilyen speciális kihívás köré szerveződő térségeket, amelyek integrált fejlesztése elősegíthetné hazánk kiegyensúlyozott fejlődését és a területi kohézió hazai erősödését.

A FUNKCIONÁLIS TÉRSÉGEK ÉRTELMEZÉSE A TERÜLETPOLITIKÁBAN

A területpolitika (egyik, ha nem a legfőbb) célja a területi szinten jelentkező társadalmi egyenlőtlenségek különböző eszközökkel való mérséklése, ugyanis ezen egyenlőtlenségek egész térségek (és az ott élők) leszakadásához és jelentős belső feszültségekhez vezethetnek. Ennek kapcsán kiemelt fontossággal bír a támogatási pénzek területi alapú differenciálása, amelyhez elengedhetetlen a támogatásra kevésbé, illetve jobban rászoruló térségek elkülönítése. Az egyes országok és az Európai Unió területpolitikájában alapvetően két fő irányból közelítenek ezen kérdéshez (Nemes Nagy, 2009; Láncos, 2013; Szabó, 2020).

Az egyik ilyen megközelítési mód a *fejlettségi egyenlőtlenségek mérséklésén* alapul. Ennek célja, hogy az elmaradottnak ítélt térségeket felzárkóztassa a fejlettebbek szintjére. Mivel a fejlettség mérésének számos útja-módja van – mint többdimenziós és számos mutató által megfogható jelenség –, így a szakpolitikákban is különböző módokon jelenik meg (Nemes Nagy, 2009, Szabó – Szabó, 2023). Erre jó példa az Európai Unió szakpolitikájában már a kezdetektől meglévő, dominánsnak tekinthető kategorizálás: az 1980-as évek óta mindegyik pénzügyi ciklusban a NUTS2-es szintű régiók és nemzetállamok egy főre jutó GDP/GNI értéke alapján osztották ki a regionális politikai támogatások döntő többségét (Horváth, 2001; Iván, 2005; Goulet, 2008; Szabó – Farkas, 2012). Ugyanígy az egyes országok szakpolitikájában is megjelentek különböző megoldások: erre példát a Magyarország területpolitikáját bemutató fejezetben hozunk.

A másik – speciális kihívásokkal küzdő térségeket célzó – megközelítés ennél összetettebb: az az alap gondolat áll a háttérben, hogy nem csak a fejlettségbeli egyenlőtlenségek csökkentése járulhat hozzá a területi kohézióhoz, hanem bizonyos speciális kihívások oldása is. E fejlesztéspolitikai irány célterületei azok a területegységek, amelyek valamilyen jellegzetes kihívással küzdenek, aminek oldása elősegítené a területi kohéziót, ám fejlettségi alapon nem juthatnának külön forráshoz (Nemes Nagy, 2009; Knippschild – Wiechmann, 2012; Igari, 2021; Igari, 2022). E speciális térségek nem csak egyfajta fogalmi keret mentén kerülnek lehatárolásra, hanem több megközelítést is lehet alkalmazni. Alapvetően két elméleti megközelítés jellemző:

- *Strukturális kihívás területi fókuszú oldása*: ennek során olyan térségeket céloznak, amelyek valamilyen strukturális nehézséggel küzdenek. Ez leggyakrabban valamilyen válságba jutott gazdasági ágazathoz (pl. mezőgazdaság, különböző ipari szektorok, halászat) kapcsolódó térségeket jelent, de akár valamely társadalmi probléma (pl. szegregáció), vagy a klímaváltozás által érintett térségek is ide értendők.
- *Földrajzi jellemzők menti tipizálás*: ennek során valamely földrajzi jellemzőhöz kapcsolódó területegységek jellemző kihívásait igyekeznek oldani, javítani. Ez tovább osztható két fő csoportra: a természetföldrajzi jellemzők (pl. tengerpartok, szigetek,

folyók, tavak, hegységek, zord éghajlatú térségek stb.), valamint a társadalomföldrajzi jellemzők alapján lehatárolt térségekre. Ez utóbbi kapcsán az (ország)határok, illetve a népesség területi megoszlása (városias és vidékies régiók, sűrűn és ritkán lakott térségek) szokott a lehatárolás alapja lenni. Bár elméleti síkon ide illeszthető, ám a gyakorlatban markánsan különválnak az egyes *településtípusokat* – nagyvárosok, közép- és kisvárosok, falvak stb. – célzó támogatások, amelyek az adott településtípus markáns kihívásaira reflektálnak.

A fejlettségen és a speciális kihívásokon alapuló területpolitikai beavatkozásokat nem csupán elméleti megközelítésük, hanem az érintett térségek lehatárolása során alkalmazott módszertan alapján is besorolhatjuk két fő csoportba:

- *Meglévő területegységek tipizálása*: ennek során a meglévő, különböző területi szinteken álló területegységeket csoportosítják, tipizálják egy vagy több dimenzió mentén (ennek módszertani alapjait ld. Nemes Nagy, 2009).
- *Funkcionális térségek lehatárolása*: ennek a megközelítésnek az alapja az, hogy a meglévő területegységek tipizálása helyett új területi egységeket határoznak meg közös jellemzőik, funkcionális kapcsolataik és társadalmi-gazdasági együttműködések alapján. Lehatárolásuk során a térbeli áramlások, hálózatok, kapcsolatok szerepe kiemelkedő: a munkaerő áramlása, különböző típusú szolgáltatásokkal való lefedettség, a társadalmi-gazdasági kapcsolatok egyaránt meghatározhatják e térségek kiterjedését, határait (ESPON, 2021).

A *funkcionális térségek* tehát olyan újfajta területegységek, amelyek nem igazodnak a meglévő közigazgatási rendszerbe. Ez nagyfokú rugalmasságot jelenthet különböző kihívások kezelése kapcsán, számos fajta térségtípus képezhető így. Legismertebbek a városi központok ingázási zónái alapján lehatárolt funkcionális várostérségek, amelyek immár több mint egy évtizede jelen vannak az Európai Unió (és az OECD) adatalemzési, adatgyűjtési rendszerében és szakmai dokumentumaiban (OECD, 2013; Dijkstra – Poelman – Veneri, 2019; Eurostat, 2019). Ugyanakkor a funkcionális megközelítés más térségtípusok esetén is használható: a teljesség igénye nélkül vidéki térségek, határmenték, transznacionális együttműködések és makrorégiók, munkaerő-piaci térségek, víz-szárazföld interakció által érintett térségek (tengerpartok, tópartok, folyópartok), szigetek, szomszédságok, természetközeli térségek kerülhetnek e megközelítés célkeresztjébe (ESPON, 2020; ESPON, 2021; ESPON, 2022).

Tanulmányok sora foglalkozott a különböző típusú funkcionális térségek működésének és hatékonyságának vizsgálatával. Mivel ezek a térségtípusok nem igazodnak a közigazgatási határokhoz, felvetődik a kérdés, hogy mennyire célravezetően tudnak együttműködni a különböző területi szereplők. A hazai szerzők közül a városkörnyéki együttműködések vizsgálata során Tosics I. (2008) a városi önkormányzatok szerepén túl említi a nemzeti és regionális kormányzatok által befolyásolt kereteket és szempontokat is, mint a szabályozás, az iránymutatás vagy az ösztönzés. A nemzetközi elemzések közül néhány kifejezetten a kelet-közép-európai országokat vizsgálta (pl. Jakubowski et al. 2021; Knippschild, 2011; Sarmiento-Mirwaldt – Roman-Kamphaus, 2013), hiszen az itt található államok számos történeti, társadalmi és gazdasági sajátossággal rendelkeznek, melyek hatással vannak ezen

területegységek működésére is. A tanulmányok alapján több visszatérő elem is azonosítható (1. ábra), melyek megléte szükségesnek tűnik ahhoz, hogy a különböző funkcionális térségek hatékonyan működhessenek.

1. ábra: A hatékonyan működő funkcionális térségek szempontjai Kelet-Közép-Európában
Figure 1: Aspects of efficient functional areas in the East-Central Europe

<p>Területi</p> <p>ésszerűen lehatárolt területi dimenzió, későbbi bővítés lehetősége</p>	<p>Strukturális</p> <p>politikailag legitimált irányító egység, rendszeres visszacsatolás, közös koordináló intézmény</p>
<p>Adminisztrációs</p> <p>adminisztratív és bürokratikus akadályok csökkentése</p>	<p>Akadémiai</p> <p>tudományos támogatás, ellenőrzés; szakértői véleménye; minden résztvevő nemzet bevonása</p>
<p>Stratégiai</p> <p>célok meghatározása; stratégiai döntéshozatal; projektorientáltság mellőzése</p>	<p>Politikai</p> <p>már lehatárolt térségek támogatásán túl újak létrehozásának ösztönzése</p>
<p>Finanszírozási</p> <p>európai finanszírozáson túl saját források bevonása</p>	<p>Kommunikációs</p> <p>folyamatos és rendszeres kommunikáció; vitafórumok</p>

Forrás: Jakubowski et al. 2021; Knippschild, 2011; Sarmiento-Mirwaldt – Roman-Kamphaus, 2013 alapján saját szerkesztés.

Source: own editing based on Jakubowski et al. 2021; Knippschild, 2011; Sarmiento-Mirwaldt – Roman-Kamphaus, 2013.

A legfontosabb szempontok közé tartozik a *strukturális* aspektus, melynek lényege, hogy olyan intézményi struktúrák kerüljenek kialakításra, melyek biztosítják a folytonosságot. Ez magában foglalja a politikailag legitimált irányító hatóságokat, a rendszeres visszacsatolást, valamint a közös döntéshozatalt az együttműködés folyamatairól, közös stratégiákról és koncepciókról. A hatékony koordinációs intézmények javarészt az együttműködő közigazgatási egységek és szervek munkatársaiból állnak. Fontos továbbá a tudományos támogatás, ellenőrzés szerepe is: erre különösen nagy szükség lehet a nyelvi akadályokkal és nehéz történelmi háttérrel rendelkező határ menti régiókban. Továbbá fontos meghatározni az együttműködések reális céljait, majd ezek mentén kidolgozni a közös stratégiát. A megvalósítás során a folyamatos eszmecserék, a közös döntéshozatal, és az ezek mentén meghatározott projektek szükségesek. Szintén fontos, hogy a meghozott döntéseket politikailag is legitimálni kell, ellenkező esetben fennáll a veszélye, hogy a közigazgatási és intézményi útvesztőkben elvesznek ezek, anélkül, hogy valódi változást idéznének elő.

Mindent összevetve a fejlesztendőnek ítélt térségek területpolitikában való alkalmazása számos elméleti és gyakorlati kérdést vet fel. Az alábbiakban azt tekintjük át, hogy az Európai Unió és a négy Visegrádi országban milyen térségeket határozott meg a területpolitika, és hogy ezek milyen szerepet töltenek be a területfejlesztésben. Bár említés szintjén mindegyik térségtípusra hozunk példákat, ám kiemelten a funkcionális térségek szerepét vizsgáljuk.

FUNKCIONÁLIS TÉRSÉGEK AZ EURÓPAI REGIONÁLIS POLITIKÁBAN

Az Európai Unió regionális politikájában már az 1970-es évektől kezdve megjelentek az első iránymutatások, amelyek régiók tipizálása segítségével igyekeztek koordinálni a fejlesztési pénzek elosztását. Ezek alapját az egy főre jutó GDP értéke jelentette; innen eredeztethető a (gazdasági) fejlettség, mint elsődleges dimenzió használata a közösség politikájában. A speciális kihívásokkal küzdő térségek megjelenése az európai regionális politika 1988-1989-es átfogó reformjához köthető: ekkor határozták meg a regionális politika fő célkitűzéseit. Ennek keretében kifejezett területi fókusszal megjelent a *legfejletlenebb térségek* (1. célkitűzés) támogatása mellett a *strukturális nehézségekkel küzdő, elsősorban ipari válságtérségek* (2. célkitűzés), illetve a *vidéki térségek* (5.b. célkitűzés) célzott támogatása is (Horváth, 2001; Iván, 2005; Goulet, 2008). E célkitűzések által támogatandó térségeket a NUTS-rendszerbe illeszkedő területegységek tipizálásával határoltak le (a lehatárolás – ami kissé változott az 1994-1999-es időszakra – módszertanát ld. bővebben Horváth 2001). 1995-től (Svédország és Finnország csatlakozásával) külön forrásokra váltak jogosulttá a *ritkán lakott térségek* (6. célkitűzés) is (Horváth, 2001; Goulet, 2008).

Emellett megjelentek egyes közösségi kezdeményezésű programok is, amelyeket az Európai Gazdasági Közösség saját hatáskörben valósított meg, ellentétben a fenti fő célkitűzésekkel, amelyeket a tagállamokkal egyeztetve hajtottak végre. Pénzügyi kereteik, a bevont térségek és projektek száma, és így jelentőségük is messze elmaradt a közösségi célkitűzésektől. Ezek döntően ágazati jellegű programok voltak, amelyek azonban részint területi dimenzióval is bírtak. Ilyen volt az INTERREG (határon átnyúló együttműködések), a LEADER (vidékfejlesztési projektek) és az URBAN (leromlott városi térségek fejlesztése) program, a tengerparti (ENVIREG) és halászati térségeket (PESCA) célzó programok, a tengeren túli térségek integrációját célzó REGIS, valamint a különböző ipari, bányászati ágazatokhoz kapcsolódó programok (pl. RESIDER, RECHAR, RETEX stb.) (Ruszkai, 2014).

A 2000-es évek elejére alapjaiban átalakult az európai regionális politika szempontrendszere: a koncentráció elvét szem előtt tartva előbb összeolvasztották (2000–2006), majd kivezették a regionális politika célkitűzései közül (2007–2013) az egykori 2. és 5.b. célkitűzés célterületeit (az utóbbi, azaz a vidéki térségek támogatása beépült a Közös Agrárpolitikába, a területi fókusz elhagyásával), valamint kivezették a legtöbb közösségi kezdeményezésű programot is (Goulet, 2008). A 2014–2020-as időszakra a *legkülső régiók* (tengeren túli területek, egykori REGIS program) és a *ritkán lakott térségek* támogatása maradt meg (Gouardères, 2023), valamint kibővült a határon átnyúló együttműködések támogató INTERREG program, amely 2007-től az Unió egyik fő célkitűzésévé vált. Ez utóbbin belül külön területi dimenzióval a társadalmi-gazdasági együttműködések által lefedett *határmenti régiók* (Iván, 2005; Goulet, 2008; EB, 2019), valamint az ún. *transznacionális együttműködések* bírtak. Ez utóbbiak olyan makroregionális térségeket céloztak, amelyek valamilyen jellegzetes földrajzi elem (folyóvíz, tenger, hegyvidék) kihívásainak oldását tűzik ki célul (EB, 2015; EB, s.a.). Érdemes megjegyezni, hogy a két, INTERREG-hez kapcsolódó térségtípus lehatárolása során kiemelt szerepet játszanak a funkcionális kapcsolatok.

tok és a társadalmi együttműködések; így a határmenti és transznacionális régiók elsősorban funkcionális térségekként vannak az Európai Unió szakpolitikájában.

Évtizedes távlatban megállapítható volt tehát az európai regionális politika célkitűzéseinek területi szempontú egyszerűsödése: a speciális kihívásokkal küzdő térségek jelentősége lecsökkent, a funkcionális megközelítés a határon átnyúló együttműködésekre korlátozódott, miközben a fejlettségen alapuló támogatások jelentősége fokozatosan nőtt (Igari, 2021; Igari, 2022). Ugyanakkor a szakmai háttéranyagokban változatlanul fontos szerepet töltek be a speciális kihívásokkal küzdő térségek. A teljesség igénye nélkül az alábbi térségtípusok jelentek meg az Unió szakpolitikai háttéranyagaiban és jogszabályaiban: a fővárosi és nagyvárosi régiók, kis és közepes méretű városok, városkörnyéki és vidéki térségek, a gazdasági és ipari átalakulás sújtotta térségek, a demográfiai visszaeséssel küzdő területek, a (belső és külső) peremterületek, a legészakibb, gyéren lakott térségek, a tengerpartok, szigetek, hegyvidékek, alföldek, folyóvölgyek és tavi medencék, a határon átnyúló térségek és makrorégiók, valamint a legkülső régiók (Eur-Lex, 2012; Eur-Lex, 2017; Eurostat, 2019; Területi Agenda, 2020; Területi Agenda, 2030). Emellett a funkcionális térségek irányába is számottevő szakpolitikai érdeklődés figyelhető meg. Az ESPON (European Spatial Planning Observation Network) legújabb – a 2021–2027-es finanszírozási időszak európai területi kutatásait egybefogó – ESPON 2030 elnevezésű programja keretében egy külön tematikus akcióterv foglalkozik a funkcionális térségekkel (ESPON, 2021).

A felélénkült szakmai viták előrevetítették, hogy a 2021–2027-es pénzügyi időszakra változások állnak be az európai regionális politikában. Egyrészt a regionális politika súlya valamelyest lecsökkent az EU szakpolitikáin belül: az Unió 2021–2027-es teljes költségvetése összesen bő 2000 milliárd euróra rúg, amiből bő 800 milliárdot tesz ki a Covid19 hatásainak mérséklését célul kitűző helyreállítási csomag (NGEU – Next Generation EU), míg 1200 milliárdot az egyéb, „szokásos” témák (MMF – Multiannual Financial Fund). Utóbbin belül a regionális politika 330 milliárd euróval részesedik (az MMF 30,5%-a), ami kiegészül az NGEU 50,6 milliárd eurós részletével, ami a Covid19 által legsúlyosabban érintett térségeket célozza. Így a két fő csomag együttes keretéből mindössze 20,8%-ra tehető a regionális politika részesedése. Mindez elmarad a korábbi pénzügyi ciklusokétól: 1994 óta mindegyik ciklusban a költségvetés legalább egyharmadát tette ki a regionális politika (EP, 2021; Igari, 2022; EB, 2023).

Másrészt pedig bár az európai regionális politika forrásallokációján belül továbbra is a fejlettség maradt a legfontosabb differenciáló tényező (EB, 2018; Eur-Lex, 2020; Eur-Lex, 2021a; EP, 2021; EB, 2023), ugyanakkor kibővült a támogatandó speciális térségtípusok és funkcionális térségek köre. Egyrészt ismételten célzott forráshoz jutnak a *legkülső és ritkán lakott régiók* (1,4 milliárd euró) (EB, 2018). Továbbá az Interreghez kapcsolódóan területi fókuszú támogatáshoz jutnak a *szárazföldi és tengeri határon átnyúló együttműködések* (Interreg A, 5,8 milliárd euró), a *transznacionális együttműködések* (Interreg B, 1,5 milliárd euró) és a *legkülső régiók szomszédsági együttműködései* (új szakpolitikai cél: Interreg D, 0,3 milliárd euró) (Eur-Lex, 2021b). Végezetül meghatározásra került, hogy az Európai Strukturális és Beruházási Alapok legjelentősebbike, az ERDF 6%-át (a regionális politikai összes forrásának 3,6%-át) integrált városfejlesztésre kell költeni, ami egyaránt célozza a funkcionális várostérségeket, a NUTS3 szintű nagyvárosi régiókat, települési szintű önkormányzatokat, valamint városi szint alatti szomszédságokat (EB, 2018; Teplansky, 2020).

Mindezeket együttvéve az európai regionális politika nagyjából 6,4%-át speciális területi fókusszal (városi, határmenti, makroregionális, legkülső és ritkán lakott) fogják allokálni a 2021–2027-es időszakban, amelyek egy részét funkcionális alapon határolják le. Azaz miközben a regionális politika, valamint a fejlettségen alapuló támogatások jelentősége lecsökkent, addig a speciális kihívásokkal küzdő térségek és a funkcionális térségek szerepe valamelyest nőtt.

FUNKCIONÁLIS TÉRSÉGEK A VISEGRÁDI ORSZÁGOK TERÜLETPOLITIKÁJÁBAN

Az egyes országok területpolitikájában is fontos szerepet játszik a lehatárolt térségek fejlettségi alapon való célzott támogatása (Szabó – Szabó, 2023), de a speciális kihívással küzdő régiók és a funkcionális térségek is megjelenhetnek. Jelen fejezetben a Visegrádi országok területfejlesztési dokumentumait néztük át a célból, hogy bemutassuk miként jelennek meg bennük a funkcionális térségekhez hasonló szerepkörű területfejlesztési egységek és hogy ezek milyen szerepet töltenek be, miként, milyen hatékonysággal működnek.

Lengyelország

A 2006-ban elfogadott fejlesztéspolitika alapelveiről szóló törvény (Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) értelmében a lengyel területpolitika vegyes végrehajtási rendszerű, azaz a fejlesztéspolitikáért országos szinten a kormány (minisztertanács), regionális szinten a vajdasági önkormányzatok, helyi szinten pedig a járási (powiat) és községi (gmina) önkormányzatok felelnek. A végrehajtás egyrészt a törvényben megfogalmazott célok és az ezek elérésére irányuló operatív programok, másrészt az országos fejlesztési stratégiák, ágazati stratégiák és egyéb végrehajtási tervek mentén történik. Utóbbi részét képezi a 2019-ben elfogadott Nemzeti Regionális Fejlesztési Stratégia 2030 (Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030) – továbbiakban KSR R – amely Lengyelország regionális politikájának alapdokumentuma.

A KSR R célrendszerének első számú célkitűzése *az ország fejlődésének fokozottabb kohéziója társadalmi, gazdasági, környezeti és területi dimenziókban*. Eszközeként a különböző területi szinteken tipizálnak területegységeket megadott szempontok vagy módszertan alapján, így lehatárolva az úgynevezett stratégiai beavatkozási területeket (OSI, obszarów strategicznej interwencji): *tartós marginalizáció által fenyegetett területek, társadalmi-gazdasági funkciókat veszítő középvárosok, Kelet-Lengyelország (összesen öt vajdaság) és Szilézia*.

A *tartós marginalizáció által fenyegetett területek*, valamint a *társadalmi-gazdasági funkciókat veszítő középvárosok* lehatárolása társadalmi és gazdasági jellemzőkre egyaránt kiterjedő indikátorrendszerek alapján zajlik (a módszertanok részleteiért ld. Śleszyński, 2017; Śleszyński, 2019). Az előbbi besorolás alapvetően községi (gmina) szinten történik, de a besorolás alapjául szolgáló adatokat járási (powiat) és vajdasági szintekre is aggregálják és vizsgálják. *Kelet-Lengyelország és Szilézia* esetében azonban eltérő a helyzet: ezeket a vajdaságokat speciálisan kedvezőtlen helyzetük miatt jelölték meg beavatkozási területekként. Azaz míg előbbi kettő

térségtípus lehatárolása során egy fejlettségi alapon való tipizálás történt, addig utóbbi kettő esetén speciális kihívással küzdő, külön támogatandónak ítélt térségek kerültek kijelölésre.

A KSRR a fenti lehatárolásokon túl említést tesz a funkcionális várostérségekről, valamint az egyéb, nem települési szinten értelmezendő funkcionális térségekről is. A dokumentum szerint a regionális politikai intézkedések ideális megvalósítása „integrált csomagok” formájában történik, melyek az adott területi egységre szabottan, az érintett terület igényeihez, problémáihoz és kiaknázható fejlesztési lehetőségeihez igazodnak. A célok elérése érdekében egyre nagyobb szerepet igyekeznek szánni a subregionális szinten értelmezendő területegységeknek és az ezekből létrejövő funkcionális térségeknek. A települések vagy járások egy csoportját magában foglaló szubrégiókat (kistérségeket, lengyelül subregionu) az egyes vajdasági önkormányzatok (vajdasági tanácsok) határolják le egyedi módszertanok alapján. Ezek a szubrégiók nem jelentenek önálló közigazgatási szintet, azonban a tervek szerint a lengyel fejlesztéspolitika eszköztárában fokozottan megjelennek a következő években. Ezen térségek között megtalálhatók lehetséges növekedési központok és ezek vonzáskörzetei, hegyvidéki és határ menti területek, jelenlegi agglomerációk, valamint vidékies térségek is.

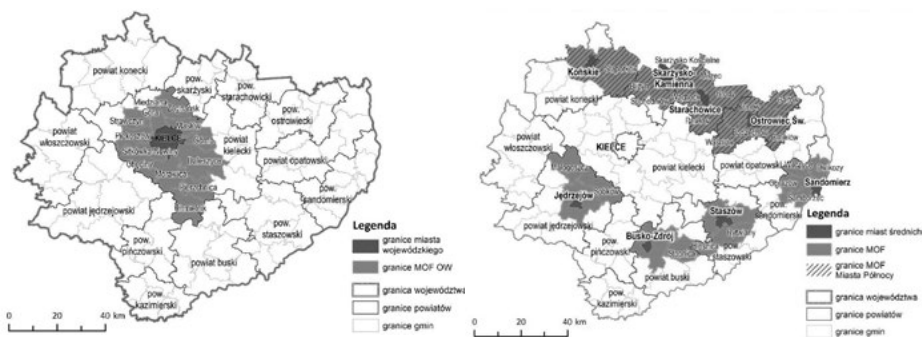
Bár a KSRR említést tesz a funkcionális térségek fogalmáról, azonban az országos szintű dokumentumban a hangsúly inkább a szubregionalitáson, azaz a térségi szinten van, mintsem a funkcionális kapcsolatokon. Erre a hiányosságra hívja fel a figyelmet a Lengyel Tudományos Akadémia Területfejlesztési Bizottsága is (PAN, 2022): 2022 végén tették közzé a lengyel területfejlesztés hosszú távú perspektíváira vonatkozó ajánlásukat, amelynek szerves részét képezik a különböző funkcionális térségek. Eszerint a jelenlegi fejlesztési irányvonalakban nem megfelelő hangsúllyal vannak jelen ezek a területegységek: hiányoznak a megfelelő jogi és szabályozási keretek, amelyek a funkcionális térségek hatékony működését segítenék, emellett a célzott források és anyagi ráfordítások felülvizsgálata is indokolt.

Az azonosított nehézségek ellenére a gyakorlatban a vajdasági tanácsok élnek azon lehetőséggel, miszerint saját hatáskörben határolhatják le a különböző típusú funkcionális térségeket a régiókon belül. A jelenlegi értekezés keretei nem teszik lehetővé, hogy részletesen bemutassuk az egyes vajdaságok szempontjait, azonban a Nyugat-pomerániai és a Szentkereszt vajdaság példáján keresztül igyekszünk szemléltetni a különféle megközelítéseket. A két vajdaság kiválasztásának oka, hogy eltérő földrajzi fekvéssel és gazdasági jellemzőkkel bírnak, így valószínűsíthető, hogy eltérő a fejlesztéspolitikai eszközök alkalmazása is. A Nyugat-pomerániai vajdaság Lengyelország északnyugati, Németországgal határos részén fekszik, a Balti-tenger mentén. Három járási szintű várossal is rendelkezik, köztük a közel 400 ezer fős Szczecinnel. Ezzel szemben az ország délkeleti részén található Szentkereszt vajdaság nem határmenti régió, egyetlen járási szintű városa van, a kb. 200 ezres Kielce. Emellett része a KSRR-ben stratégiai beavatkozási területként kijelölt Kelet-Lengyelország makrorégióknak is.

A Nyugat-pomerániai vajdaság a funkcionális térségek lehatárolásának széles skáláját alkalmazza (Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego): egyrészt megkülönböztetik a szupreregionális (a vajdasági határokon átnyúló jelentőségű vagy kiterjedésű), valamint a regionális jelentőségű térségeket. Előbbi kategóriába tartoznak pl. a Szczecin Nagyvárosi Régió, a Parti Zóna Funkcionális Terület vagy a Határzóna Funkcionális Terület. Utóbbi kategóriába alapvetően a kisebb városok alkotta

funkcionális térségek tartoznak (pl. Szczecinek és Wałcz Funkcionális Terület). Az említett funkcionális térségek közül már Szczecin nagyvárosi régiója intézményesült, azonban mindenhol cél a közös döntéshozatal alkalmazása. A Nyugat-pomerániai vajdaságban tehát egyrészt a különböző földrajzi elemek mentén (határmenti, vidéki, tengerparti stb.), másrészt a városrégiók kapcsán is kijelöltek funkcionális térségeket. Ezzel szemben Szentkereszt vajdaság 2030-ig szóló fejlesztési stratégiája (Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+) csak a várostérségekre helyezi a hangsúlyt, a lehatárolás alapjául pedig az országos fejlesztési stratégia által megjelölt beavatkozási területeket veszik (2. ábra). Ezek közül a legjelentősebb a vajdaság fővárosa, Kielce és vonzáskörzete alkotta terület.

2. ábra: A funkcionális várostérségek lehatárolása Szentkereszt vajdaságban
Figure 2: Delimitation of functional urban areas in Świętokrzyskie Voivodeship

Forrás: Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.
Source: Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.

Csehország

A cseh fejlesztéspolitikai eszköztárban egyaránt megjelenik a területegységek tipizálása és a funkcionális térségek kijelölése, utóbbi azonban hangsúlyosabb, mint Lengyelország esetében. Bár a 2000-ben elfogadott cseh területfejlesztés támogatásáról szóló jogszabály (Zákon č. 248/2000 o podpoře regionálního rozvoje) sem rendelkezik közvetlenül a funkcionális térségekről, ugyanakkor a Cseh Köztársaság Regionális Fejlesztési Stratégiája 2021+ (Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+, röviden SRR21+) már fontosabb szerepet tulajdonít e térségtípusnak. A stratégia a 2021–2027-es időszakra határozza meg az ország területpolitikájának fő célkitűzéseit, és nem csak város-vidék vagy fejlett és elmaradott relációkban gondolkodik: a dokumentum szerint a cél azon tematikus térségek azonosítása, melyek területspecifikus megközelítést igényelnek. Ezen térségekhez kapcsolódóan szükséges meghatározni a különböző beavatkozási területeket, melyek végrehajtása hozzájárul a versenyképesség előmozdításához, a regionális egyenlőtlenségek csökkentéséhez, valamint a fenntartható területi fejlődéshez egyaránt.

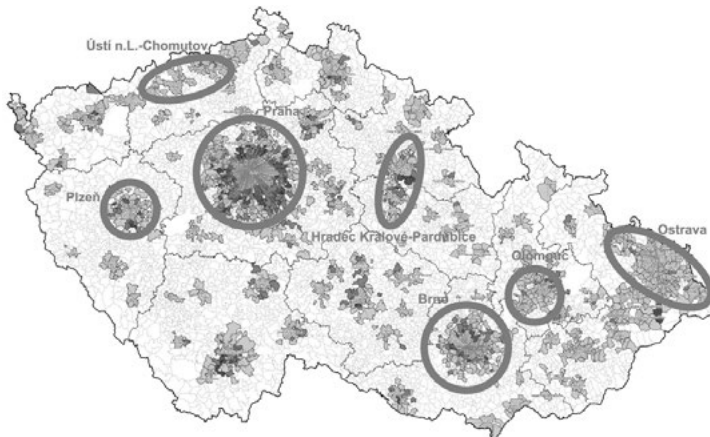
Az SRR21+ dokumentum öt kategóriába osztva határoz meg területi dimenziókat: *várostömörülések (metropoliszok), agglomerációk, regionális központok, strukturálisan érintett*

régiók, valamint gazdasági és társadalmi szempontból sérülékeny területek. Ezek lehatárolása során eltérő módszertanokat használnak: van, ahol komplex fejlettségi indikátorrendszerrel tipizálnak területegységeket (*sérülékeny területek*), van, ahol strukturális kihívások területi fókuszú oldása kerül előtérbe (*strukturálisan érintett régiók*), és van, ahol a területi kapcsolatok alapján kerülnek lehatárolásra térségek (*agglomerációk*). Érdeemes kiemelni, hogy az első három kategória egyaránt a városi centrumokat célozza (a részletes besorolásokért és módszertani leírásért ld. SRR21+).

A funkcionális térségek a fejlesztéspolitika célrendszerének több stratégiai és egyedi célkitűzése között is megjelennek: 3. stratégiai célkitűzés: a gazdaságilag stabilizált regionális központok könnyen elérhető kulturális, foglalkoztatási és szolgáltatási centrumai a kapcsolódó funkcionális régióknak..., 6.2 egyedi célkitűzés: a funkcionális régiókon alapuló stratégiai tervezés kidolgozása és a terület szereplői közötti együttműködés erősítése. Utóbbihoz kapcsolódóan indokoltnak látják a funkcionális (város)térségek szerepének formálását, jogköreik bővítését.

Ugyancsak a funkcionális várostérségekhez kapcsolódnak az Integrált területi beruházások (ITI), amelyek egyes nagyvárosi agglomerációkat céloznak. Az országban az előző programozási időszak elején összesen hét várost és ezek funkcionálisan kapcsolódó vonzáskörzeteit határolták le; az egyes várostömörülések településeit a 2021–2027-es időszakra frissítették (3. ábra). Több várostérségben már intézményesültek ezek a funkcionális régiók (pl. a prágai (Pražská metropolitní oblast), vagy a brnói (Brněnská metropolitní oblast) várostömörülések), azonban jelentős kihívást okoz, hogy az alapelveken és néhány intézményesült együttműködésen túl nincs jogszabályi keret ezen területek igazgatására vonatkozóan. Emiatt a térségek központi városai, valamint a kapcsolódó települések között a tevékenységek összehangolására van szükség, amihez elengedhetetlen a megfelelő kommunikáció az egyes önkormányzati szereplők részéről (Brno Metropolitan Area, s.a.).

3. ábra: Várostömörülések Csehországban
Figure 3: Metropolitan areas in the Czech Republic

Forrás: Brno Metropolitan Area, s.a.
Source: Brno Metropolitan Area, s.a.

Az önkormányzatok közötti intézményesült együttműködés jelentőségét nem csak a városi agglomerációk, hanem az egyéb funkcionális területek esetében is hangsúlyozzák. Az SR.R.21+ alapján a funkcionális térségek jelentős potenciállal bírnak az önkormányzatok közötti hatékony együttműködés és munkamegosztás fokozásában, ezen tevékenységek megfelelő keretbe rendezésében. A Cseh Köztársaságban az önkormányzatok közötti kooperációnak számos formája létezik jelenleg is, ilyenek például az önkéntes társulások. Ugyanakkor az aktuális fejlesztési ciklusban igyekeznek erősíteni a közös munkát a területfejlesztés valamennyi szereplője között, mely az önkormányzati szereplőkön túl a magán- és nonprofit szervezeteket is jelenti. Az együttműködéseket a társadalmi-gazdasági kihívások leküzdésére, ezen belül pedig a turisztikai lehetőségek kiaknázására, valamint a rurális és határ menti térségek támogatására szeretnék fordítani.

Szlovákia

A szlovák fejlesztéspolitika keretrendszerét a 2008-ban elfogadott területfejlesztés támogatásáról szóló törvény szolgáltatja (Zákon č. 539/2008 o podpore územného rozvoja). A lengyel és a cseh példákhoz hasonlóan ezen jogszabály sem rendelkezik közvetlenül a funkcionális térségek szerepéről, szabályozásáról. A 2020-ban elfogadott Szlovákia 2030-ig jövőképe és fejlesztési stratégiája című dokumentumban (Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030, továbbiakban Szlovákia 2030) ugyanakkor már többfajta lehatárolás, tipizálás megjelenik, igaz a funkcionális térségek szerepe nem jelentős.

A Szlovákia 2030 dokumentumban összesen hét fejlesztendőnek ítélt kategóriát hoztak létre: *országos fejlettségi centrum; várostérségek és agglomerációk fejlesztési potenciáljának kiaknázása; gazdaságilag és társadalmilag hátrányos helyzetű térségek; átalakuló és hanyatló régiók; védett természeti és kulturális területek által uralt régiók, városok és községek; hegyvidéki területek és vidéki települések által dominált régiók; régiók, városok és községek határ menti és határon átnyúló területeken*. Egyaránt találunk köztük fejlettségi alapon tipizált térségeket, strukturális nehézségekkel küzdő régiókat, nagy- és középvárosi centrumokat és agglomerációkat, valamint természetföldrajzi (hegyvidéki és vidéki térségek) és társadalomföldrajzi elemekhez (határok) kapcsolódó térségeket.

A funkcionális térségek szempontjából tekintve a stratégia ugyan rögzíti, hogy a különböző típusú „funkcionális stratégiai-tervezési” régiók is fontosak a regionális fejlesztés szempontjából, ám a hangsúly a funkcionális várostérségeken van. Ezen egységeket a policentrikus településszerkezet kialakításának egyik eszközeként jelölik meg, az ország 2030-ig szóló városfejlesztési koncepciójában (Koncepcie mestského rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030) pedig egyértelműen az egyik legfontosabb szakpolitikai eszközként hivatkoznak a funkcionális várostérségekre. Ez utóbbiban a célkitűzések között szerepel a funkcionális várostérségek átfogó fejlesztése, melynek lényege, hogy a települések közigazgatási határain túl is intenzív együttműködések alakuljanak ki, többszintű kormányzás alkalmazásával, a tevékenységek és intézkedések kölcsönös koordinálásával, valamint az információk és a jó gyakorlatok megosztásával. A tervek szerint a várospolitikai igyekszik ösztönözni az önkormányzatokat az együttműködésre a funkcionális területeken belül, ezzel segítve a közszolgáltatások minőségének javítását, valamint a helyi gazdaság és foglalkoztatás élénkítését.

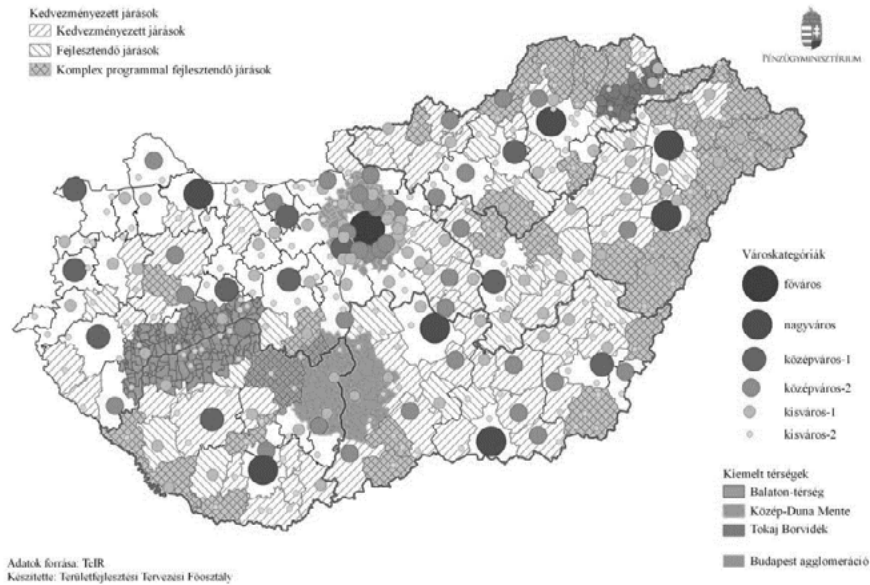
Magyarország

A magyarországi területpolitikában is megjelenik a fejlesztendő térségek lehatárolásának elméleti kettőssége: épp úgy találunk fejlettségi alapon fejlesztendőnek ítélt térségeket, mint valamilyen speciális kihívással küzdőket. Előbbi kategóriába tartoznak a kedvezményezett járások és a kedvezményezett települések: ezek komplex társadalmi-gazdasági és infrastrukturális fejlettséget mérő mutatók segítségével lettek besorolva különböző kategóriákba és határozták meg közülük a leginkább rászorulókat (290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet; 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet).

Bár nem illeszkedtek a területfejlesztés jogszabályi kereteibe, ám befolyásolták a területi folyamatokat a különböző településtípusokat célzó támogatások: a 2015-ben elindult és jelenleg lezárási fázisában járó Modern Városok Program a megyei jogú városok célzott infrastruktúra- és gazdaságfejlesztését célozta (Gajzágó, 2019; Kósa, 2023), míg a 2018-ban meghirdetett és 2019-ben elindult Magyar Falu Program az 5000 főnél kisebb népességű, az átlagosnál jelentősebb népességsökkenést elszenvedő kistelepüléseket célozza. Kezdeti három pillére (kisléptékű falusi fejlesztések támogatása, lakhatási támogatás (falusi CSOK), Falusi útalap) mellett 2021-től a falvak piaci szereplői is támogatásban részesülhetnek (MFP, s.a.). Mindez kiegészül a 2019-ben indult FETE (Felzárkózó Települések) programmal, ami a 300 legelmaradottabb falut célozza (FETE, s.a.).

Mindezek mellett a hazai területpolitikában immár évtizedek óta jelen vannak különböző speciális kihívások kapcsán létrehozott/létrejött térségek; ezek közül a legfontosabbak az ún. kiemelt térségek, amelyek területpolitikában való megjelenését, változásait és jellemzőit Fekete, 2022 mutatja be részletesen. Az 1996. évi XXI. törvény rendelkezett arról, hogy a megyehatárokon átnyúló területfejlesztési feladatok ellátására a megyei területfejlesztési tanácsok regionális fejlesztési tanácsokat hozhatnak létre. A törvény hatálya alá tartozik az 1997 óta folyamatosan működő Balaton Fejlesztési Tanács (BFT), az azóta kétszer megszűnt (1999 és 2012) és kétszer újraalakított (2004 és 2022) Budapest Agglomeráció Fejlesztési Tanács (BAFT), a 2014-ben létrehozott Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács és a 2020-ban létrehozott Közép-Duna menti Fejlesztési Tanács. E tanácsok illetőségi területe négy kiemelt térség területére terjed ki (Budapesti Agglomeráció, Balaton Kiemelt Térség / Balaton Kiemelt Üdülőkörzet, Tokaj Borvidék, Közép-Duna menti Kiemelt Térség), amely térségek nem igazodnak a meglévő regionális, megyei határokhoz, hanem valamilyen közös jellemző alapján határolták le őket (Oláh, 2007; Somlyódy Péter, 2021; Fekete, 2022). Így ezek funkcionális térségeknek tekinthetők, amelyeket közös jellemzőik és belső kapcsolataik tartanak egyben; igaz az egyes régiók lehatárolásának megalapozottsága eltérő mélységű.

4. ábra: Az OFTK területfejlesztési beavatkozási területei a TOP Pluszban
 Figure 4: Territorial intervention areas of the OFTK in TOP Plus

Forrás: PM, 2021, 11.
 Source: PM, 2021, 11.

Az országos, stratégiai szintű dokumentumokban a funkcionális térségek közül – a fent bemutatott kiemelt térségek mellett – a várostérségek kapnak jelentős szerepet. A 2013-ban elfogadott Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció szerint fel kell hagyni a területi alapú fejlesztések korábbi gyakorlatával, és a valós térkapcsolatok, nem pedig a közigazgatási határok mentén szerveződő területegységekre kell koncentrálni. A Koncepció a városok és azok vonzáskörzetét tekinti „funkcionális alapegységnek”, a fejlesztések számára pedig „valós térszerveződéseket követő beavatkozási alapegységeket és területi középszintet” jelöli ki (OFTK, 2013). Magyarország és az Európai Bizottság között létrejött 2021–2027-es programozási időszakra vonatkozó Partnerségi Megállapodás a fenntartható városfejlesztést végrehajtó városok által elért eredményként tekint az erősödő funkcionális térségekre (Partnerségi Megállapodás, 2022). Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy mindezidáig nem beszélhetünk intézményesült funkcionális várostérségekről Magyarországon csupán eseti jellegű együttműködések vannak egyes térségekben. Kivétel ez alól a Budapesti Agglomeráció kiemelt térség, ám annak működése többször megszakadt (1999–2004 és 2012–2022), lehetőségei és hatóköre erősen korlátozott.

A hazai területpolitika főbb területi fókuszú eszközeit összevetve tehát megállapítható annak többrétegűsége, az egyes eszközök egymással való átfedése: egyaránt találunk/találhattunk nagyobb városokat és kistelepüléseket célzó programokat, fejlettségbeli eltéréseken alapuló járási és települési tipizálásokat, valamint valamilyen speciális kihívás köré

szerveződő, a közigazgatási határokhoz nem igazodó funkcionális térségeket. Bár szakpolitikai dokumentumokban már a 2010-es években megjelent a funkcionális várostérségi gondolkodás igénye, ám ez eddig még nem realizálódott a hazai területpolitikában. Ugyanakkor a területfejlesztési eszközök bővítésére a következő időszakban kerülhet sor: a területfejlesztési miniszter 2023. január 12-én a „Funkcionális térségek a területfejlesztésben” konferencián elhangzott előadásában megemlítette a funkcionális térségek szerepének, köztük a funkcionális várostérségeknek, kiemelt térségeknek, külső és belső perifériáknak a várhatóan növekedő jelentőségét a hazai szakpolitikában.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány bemutatta az Európai Unió és a Visegrádi országok regionális politikájában megjelenő térségtípusok alapuló lehatárolt térségeket, különös tekintettel a funkcionális térségekre. Megállapítottuk, hogy bár európai szinten továbbra is a fejlettségen alapuló tipizálás bír a legnagyobb jelentőséggel, ismételt érdeklődés mutatkozik a speciális kihívásokkal küzdő, valamint a funkcionális kapcsolatok alapján lehatárolt térségek irányába. E térségek definiálása, lehatárolása változatos mintát mutat, mind az elméleti megközelítés, mind a megvalósítás szempontjából.

A Visegrádi országok is számos speciális kihívással küzdő, illetve funkcionális alapon lehatárolt térséget határoztak meg területpolitikai dokumentumaikban: a nagyvárosi agglomerációk és funkcionális várostérségek mellett helyi jellegzetességektől függően megjelennek a határmenti perifériák, a gazdasági átalakulással küzdő régiók, tengerparti, hegyvidéki, rurális régiók. Az átfogó országos fejlesztési koncepciók alapján Csehországban a leghangsúlyosabb a funkcionális térségek szerepe: elsősorban a funkcionális várostérségekre helyezik a hangsúlyt, ám más jellegű térségek szerepének erősítését és intézményesülését is szorgalmazzák. Szlovákiában mérsékeltbben jelennek meg a funkcionális térségek (igaz rendkívül sokszínű célterületet fogalmaznak meg), ám a városfejlesztési stratégiájában kiemelt szerepet kapnak a funkcionális (város)térségek. Végezetül a lengyel országos dokumentumokban nem bírnak kiemelkedő jelentőséggel a funkcionális térségek, azonban a vajdasági koncepciókban jelentős a differenciálódás, többféle megközelítést és lehatárolást alkalmaznak. A három országban inkább a top-down szerveződések jellemzők, azonban a cseh szakpolitikai elképzelések a bottom-up szerveződő térségeket igyekeznek a jövőben erősíteni, fokozott szerepet szánva az önkormányzatok közötti együttműködéseknek.

Mindezen tapasztalatok Magyarországon is hasznosíthatók, ugyanis hazánkban eddig a kiemelt térségek számítanak csak (hol jobban, hol kevésbé jól) működő funkcionális térségeknek, miközben a szakma és szakpolitika már régen felismerte e térségek fejlesztéspolitikai jelentőségét. E cikk szerzői úgy vélik, hogy a funkcionális térségeknek fontos szerepet kell játszaniuk a hazai területpolitika megújításában. Ennek oka, hogy számos olyan kihívás van hazánkban, ami nem kezelhető vármegyei keretek között, vagy épp járárok vagy települések fejlettségi alapon történő besorolásával. Különösen problémás (és gyakran megoldatlan) a vármegyehatárokon átnyúló agglomerációk és várostérségek, valamint periférikus területek kihívásainak kezelése.

Ezek miatt szükséges lenne a már korábban is meglévő térségek hatáskörének és lehetőségeinek bővítése, továbbá érdemes lenne átgondolni a már évtizedes elhatározások életre hívását az újonnan rendelkezésre álló, akár a V4 országokból származó tapasztalatokkal. Célszerű lenne a meglévő kiemelt térségeken túl új funkcionális térségek létrehozása, lehatárolása: a nemzetközi példák alapján a regionális és mikroregionális központok, valamint azok funkcionális várostérségei, a határmenti régiók és a belső perifériák, valamint speciális földrajzi elemekhez és kihívásokhoz kapcsolódó térségek (pl. tavak, folyóvölgyek, vízgyűjtő-területek, agrár- és turisztikai régiók, klímaváltozásnak kitett térségek) egyaránt a fejlesztéspolitika célkeresztjébe kerülhetnek. Olyan kihívások megoldását kell, hogy célozzák e térségek, amely kihívásokat a jelenlegi közigazgatási és területpolitikai keretek között nem lehet megoldani. Ugyanakkor létrehozásuk során számos szempontot kell figyelembe venni. Egyrészt fontos, hogy olyan térségek jöjjenek létre, amelyek célzott fejlesztése valóban hozzájárul Magyarország harmonikus fejlődéséhez, vagy valamilyen országos jelentőségű kihívás megoldásához, negatív hatásainak mérsékléséhez. Másrészt a térségeknek hatékonyan is kell működniük: ennek alapfeltétele a tudományos és politikai szempontból egyaránt elfogadható területi lehatárolás és stratégia, a stabil – lehetőség szerint jogszabályi keretek között működő – intézményrendszer, a külön pénzügyi források megléte és az ezekhez kapcsolódó döntési autonómia. Továbbá működésük során számos egyéb (pl. adminisztrációs, kommunikációs és politikai) szempontot is figyelembe kell majd venni. E szempontok feltárásában, a térségek lehatárolásában, valamint működésük kereteinek kialakításában fontos szerep hárulhat a hazai egyetemekre, kutatóintézetekre, a meglévő kiemelt térségekre, valamint állami és különböző területi szinten álló egyéb szereplőkre egyaránt. Reméljük, hogy cikkünkkel mi is hozzá tudunk tenni ehhez a közös munkához.

IRODALOMJEGYZÉK

- Dijkstra, Lewis – Poelman, Hugo – Veneri, Paolo: *The EU-OECD definition of a functional urban area*, OECD Regional Development Working Papers, 2019/11. <https://dx.doi.org/10.1787/d58cb34d-en>
- Európai Bizottság (EB): *Territorial Cooperation in Europe – A Historical Perspective*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2015.
- Európai Bizottság (EB): *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the European Regional Development Fund and on the Cohesion Fund*, COM(2018) 372 final, Strasbourg 29.05.2018., Európai Bizottság, Brüsszel-Luxembourg, 2018.
- Európai Bizottság (EB): *Commission Staff Working Document. Mid-term revision of the multi-annual financial framework 2021-2027*, Brussels, 20.06.2023. SWD(2023) 336 final, Európai Bizottság, Brüsszel-Luxembourg, 2023.
- Európai Parlament (EP): *Cohesion, resilience and values – Heading 2 of the 2021-2027 MFF*, Európai Parlament, Strasbourg, 2021.
- ESPON: *ESPON FUORE - Functional Urban Areas and Regions in Europe – Final Report*, ESPON EGTC, Luxembourg, 2020.
- ESPON: *Proposal for an ESPON 2030 Programme Thematic Action Plan on “Governance of new geographies”*, ESPON EGTC, Luxembourg, 2021.
- ESPON: *LAKES - territorial analysis of spatial progress and integrated development opportunities of large lakes in Europe – Final Report*, ESPON EGTC, Luxembourg, 2022.

- Eurostat: *Methodological manual on territorial typologies – 2018 edition*, Publications Office of European Union, Luxembourg, 2019.
- Fekete Károly: *Kiemelt térségek a magyar területfejlesztésben – különös tekintettel a Balatonra*, Comitatus, 2022, különszám, 58–68.
- Gajzágó Gergő: *Modern városok programja: új fejezet a magyar várospolitikában*, Tér és Társadalom, 2019/33, 29–48. <https://doi.org/10.17649/TET.33.3.3119>
- Goulet, Raphaël (szerk.): *Az EU kohéziós politikája 1988-2008: Befektetés Európa jövőjébe*, Inforegio Panorama: 26. Európai Közösség, Luxembourg, 2008.
- Horváth Gyula: *Regionális támogatások az Európai Unióban*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Igari András: *Speciális régiótípusok az Európai Unió regionális egyenlőtlenségeiben*, Földrajzi Közlemények, 2021/4, 300–316. <https://doi.org/10.32643/fk.145.4.3>
- Igari András: *A speciális régiótípusok változó szerepe az Európai Unió regionális politikájában*, in: Nemes Nagy József – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *A regionalizmus: az elmélettől a gyakorlatig – Illés Ivánra emlékezve 80. születésnapja alkalmából*, Publikon Kiadó, Pécs, 2022, 155–169.
- Iván Gábor: *Regionális politika*, in: Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005, 441–488.
- Jakubowski, Andrzej – Trykacz, Karolina – Studzieniecki, Tomasz – Skibiński, Jakub: *Identifying cross-border functional areas: conceptual background and empirical findings from Polish borderlands*, European Planning Studies, 2022/12, 2433–2455. <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1958760>
- Knippschild, Robert: *Cross-Border Spatial Planning: Understanding, Designing and Managing Cooperation Processes in the German–Polish–Czech Borderland*, European Planning Studies, 2011/19, 629–645. <https://doi.org/10.1080/09654313.2011.548464>
- Knippschild, Robert – Wiechmann, Thorsten: *Supraregional Partnerships in Large Cross-Border Areas—Towards a New Category of Space in Europe?*, Planning Practice & Research, 2012/27, 297–314. <https://doi.org/10.1080/02697459.2012.670933>
- Láncoš Petra Lea: *Az európai strukturális és kohéziós politika*, in: Szabó Marcell – Láncoš Petra Lea – Gyeney Laura (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió egyes politikáiba*, Szent István Társulat, Budapest, 2013, 152–165.
- Nemes Nagy József: *Térek, helyek, régiók – A regionális tudomány alapjai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD): *Definition of Functional Urban Areas (FUA) for the OECD metropolitan database*, 2013.
- Oláh Miklós: *A megtalált régió*, Comitatus, 2007/3, 3–18.
- Ruskai Csaba Gyula: *A LEADER program jelentősége a vidékfejlesztésben*, Doktori értekezés, DE Földtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2004.
- Sarmiento-Mirwaldt, Katja – Roman-Kamphaus, Urszula: *Cross-border Cooperation in Central Europe: A Comparison of Culture and Policy Effectiveness in the Polish–German and Polish–Slovak Border Regions*, Europe-Asia Studies, 2013/65, 1621–1641. <https://doi.org/10.1080/09668136.2013.832997>
- Śleszyński, Przemysław (red.): *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*, Prace Geograficzne, 2017/260, IGIIPZ PAN, Varsó.
- Śleszyński, Przemysław (red.): *Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok*, IGIIPZ PAN, Varsó, 2019.
- Somlyódy Péter Edit: *Verseny és fragmentáltság a Budapesti agglomerációban – Kinek az érdeke a metropolisz térség fejlődése?*, Tér-Gazdaság-Ember, 2021/2, 17–35.
- Szabó Pál Péter: *A területi kohézió fogalmának értelmezési lehetőségei az Európai Unióban*, Közép-Európai Közlemények, 2020/3, 59–73.
- Szabó Pál Péter – Farkas Máté: *A fejlettség különböző felfogásai és mérései Európában és Magyarországon*, Közép-Európai Közlemények, 2012/1, 86–101.

- Szabó Tamás – Szabó Pál Péter: *A területi fejlettség szerepe a visegrádi országok területfejlesztésében*, Comitatus, 2023/244, 85–104. <https://doi.org/10.59809/Comitatus.2023.33-244.85>
- Tosics Iván: *Nagyvárosi kormányzás: A város és környéke együttműködése külföldi példák és hazai relevancia*, Tér és Társadalom, 2008/1, 3–25. <https://doi.org/10.17649/TET.22.1.1153>

INTERNETES FORRÁSOK, JOGSZABÁLYOK ÉS STRATÉGIÁK

- 1996. évi XXI. Törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600021.tv> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járáások besorolásáról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500105.kor> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Brno Metropolitan Area (s.a.). Elérhető: <https://metropolitni.brno.cz/en/> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Európai Bizottság (EB): *Interreg B – Transnational cooperation*, Európai Bizottság, Brüsszel-Luxembourg. Elérhető: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/cooperation/european-territorial/trans-national_en (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Európai Bizottság (EB): *Interreg: European Territorial Cooperation*. Európai Bizottság, Brüsszel-Luxembourg, 2019. Elérhető: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/ (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Eur-Lex: *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, 2012. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Eur-Lex: *Az Európai Parlament és a Tanács (Eu) 2017/2391 rendelete (2017. december 12.) az 1059/2003/EK rendelet területi tipológiák (Tercet) tekintetében történő módosításáról*. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R2391&from=EN> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Eur-Lex: *Regulation (EU) 2020/2221 of the European Parliament and of the Council of 23 December 2020 amending Regulation (EU) No 1303/2013 as regards additional resources and implementing arrangements to provide assistance for fostering crisis repair in the context of the COVID-19 pandemic and its social consequences and for preparing a green, digital and resilient recovery of the economy (REACT-EU)*. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R2221> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Eur-Lex: *Commission Implementing Decision (EU) 2021/1130 of 5 July 2021 setting out the list of regions eligible for funding from the European Regional Development Fund and the European Social Fund Plus and of Member States eligible for funding from the Cohesion Fund for the period 2021–2027 (notified under document C(2021) 4894)*. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021D1130> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Eur-Lex: *Regulation (EU) 2021/1059 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 on specific provisions for the European territorial cooperation goal (Interreg) supported by the European Regional Development Fund and external financing instruments*. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32021R1059>
- FETE: *Települések – Felzárkózó Települések*. Elérhető: <https://fete.hu/telepulesek/> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Gouardéres, Frédéric: *A legkülösb régiók*. Elérhető: [Lhttp://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/100/a-legkulso-regiok](http://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/100/a-legkulso-regiok) (Letöltés ideje: 2023.07.)

- *Koncepcie mestského rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030*: <https://www.mindop.sk/uploads/media/dc4765f0d90557fb2f4eeced9bdf13c78f58f128.pdf> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*. Elérhető: <https://www.gov.pl/attachment/38c54257-5b35-4b2d-b379-c897a31c85e7> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Kósa András: *Mérlegen a Modern Városok Program: hatalmas különbségek a megvalósításban*, Szabad Európa, 2023.04.28. Elérhető: <https://www.szabadeuropa.hu/a/merlegen-a-modern-varosok-program-hatalmas-kulonbsegek-a-megvalositasban/32362483.html> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Magyar Falu Program (MFP): *Ismerje meg programunkat!* Elérhető: <https://magyarfaluprogram.hu/ismerje-meg-programunkat> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM): *Térségi fejlesztési tanácsok*, Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest, 2014. Elérhető: <https://ngmszakmaiteruletek.kormany.hu/tersegi-fejlesztési-tanacsok> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Partnerségi Megállapodás*. Elérhető: <https://archive.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=1096824> (Letöltés ideje: 2023.03.)
- *Przestrzenne Zagospodarowanie Kraju – perspektywa dlugookresowa*: Elérhető: <https://pan.pl/pliki/pzk.pdf> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego*. Elérhető: http://rbgp.pl/wp-content/uploads/2020/07/zal_nr_1_XVII_214_20_PZPWZ_TOM_I_UWARUNKOWANIA.pdf (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Pénzügyminisztérium (PM): *TOP PLUSZ – Terület- és Településfejlesztési Operatív Program Plusz, 2021–2027. 4.0. verzió*. Pénzügyminisztérium, Budapest, 2021. Elérhető: <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=1092155> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Strategie regionalni horozvoje*. Elérhető: <https://mmr.cz/getmedia/58c57a22-202d-4374-af5d-cbd8f9454adb/SRR21.pdf.aspx?ext=.pdf> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+*. Elérhető: https://www.swietokrzyskie.pro/file/2021/04/SRWS_2030_ZALACZNIK-DO-UCHWALY-SEJMIKU-wersja-dostepna-cyfrowo.pdf (Letöltés ideje: 2023.06.)
- Teplansky, Marek: *Understanding PO5: Europe closer to citizens*, Presentation, 2020. Elérhető: https://2014.esinvesticijos.lt/uploads/main/documents/files/Post%202020/Renginiai/3B%202020/PO%205%20Introduction%20M_%20Teplansky.pdf (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Területi Agenda 2020: *Az Európai Unió Területi Agendája 2020 – Egy sokszínű régiókból álló, befogadó, intelligens és fenntartható Európa felé*, Gödöllő. Elérhető: <https://ngmszakmaiteruletek.kormany.hu/download/a/a4/b0000/Ter%C3%BCleti%20Agenda%202020.pdf> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- Területi Agenda 2030: *Területi Agenda 2030 – Valamennyi térségünk jövőjéért*. Elérhető: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/TA2030_jun2021_ma.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.)
- OFTK: *Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció*. Elérhető: https://njt.hu/document/24/243920144130000001_1.PDF (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*. Elérhető: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.aspx?id=wdu20062271658> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Vizia a stratégia rozvoja Slovenska doroku 2030*. Elérhető: <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2021/01/Slovensko-2030.pdf> (Letöltés ideje: 2023.01.)
- *Zákon č. 248/2000 o podpoře regionální horozvoje*. Elérhető: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-248> (Letöltés ideje: 2023.07.)
- *Zákon č. 539/2008 o podpore územné horozvoja*: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/539/vyhlasene_znenie.html (Letöltés ideje: 2023.07.)

•
Kallai Sándor: Haiku 02 – tusrajz

BÁRTFAI BÁLINT

Az intézményi középszint szerepe a magyarországi területfejlesztésben 2010 után

*The role of the middle institutional level in
territorial development in Hungary after 2010*

SZERZŐ:

BÁRTFAI BÁLINT, egyetemi hallgató, Széchenyi István Egyetem, Albert Kázmér Mosonmagyaróvári Kar, Területtudományi és Vidékfejlesztési Tanszék, balintbartfai2@gmail.com

JEL kód: Q56; R11; R58

Kulcsszavak: területi középszint • kiemelt térség • LEADER
• fejlesztési ügynökség

Absztrakt: Az elmúlt évtizedben a magyar fejlesztéspolitika terén zajló folyamatok a területi szempontok visszaszorulása és az erős centralizáció irányába mutatnak. A tanulmány olyan intézményeket vizsgál – nevesen a Közép-Duna Menti Fejlesztési Ügynökséget és egy helyi akciócsoportot –, amelyeket kivételnek tekinthetünk a jelenlegi fejlesztési struktúrában. A tanulmány célja mélyinterjúk segítségével feltárni ezeknek az intézményeknek a működését, kihívásait és felépítésük előnyeit. A kutatás során megállapításra került, hogy a helyi szempontokat érvényesítő, szakmailag felkészült intézmények működőképes alternatívát állíthatnak a direkt központi irányítású fejlesztési rendszerekkel szemben, amennyiben megfelelő támogatásban és forrásokban részesülnek.

AUTHOR:

BÁLINT BÁRTEAI, university student, Széchenyi István University, Albert Kázmér Mosonmagyaróvár Faculty, Department of Regional and Rural Development, balintbartfai2@gmail.com

JEL code: Q56; R11; R58

Keywords: territorial mezzo level • priority area • LEADER • development agency

Abstract: *In the last decade, Hungarian development policy has been characterized by a decline in territorial considerations and a strong trend towards centralization. The study examines institutions - namely the Central Danube Development Agency and a local action group - that can be considered as exceptions in the current development structure. The aim of the study is to explore the functioning of these institutions, their challenges, and the advantages of their structure through in-depth interviews. The research found that professionally prepared institutions with a local perspective can provide a viable alternative to directly centrally managed development systems, provided they are adequately supported and resourced.*

BEVEZETÉS

A tanulmány célja a továbbiakban bemutatott erősen központosított magyarországi fejlesztési struktúrán kívül eső, vagy amellelt működő dedikált fejlesztési intézmények vizsgálata, mint a LEADER-egyesületek és a kiemelt térségi fejlesztési tanácsok. Felvetésünk szerint ezek az intézmények mintát adhatnak egy olyan magyarországi területfejlesztési rendszer kidolgozásához, amely nagyobb hangsúlyt fektet a helyi kihívások feltárására, jobban figyelembe veszi a szubszidiaritás elvét, és helyet ad a jelenkor természeti, gazdasági és társadalmi kihívásainak magas szakmai minőségű megválaszolására.

A 2023-as évben már láthatjuk, hogy Magyarországon a korábbi idősokra jellemző fejlesztési forrásbőségnek vége szakadt; gondolhatunk itt a Covid utóhatásaira, a beruházási hajlandóság számára kedvezőtlen kamatkörnyezetre, az Európai Unió pénzek körüli bizonytalanságra, vagy az Orosz-Ukrán háborúra és az idővel azt szükségesen követő újjáépítésre.

Az Európai Unió 2021–2027-es idősokra szóló többéves pénzügyi keretének, illetve a Next Generation EU helyreállítási eszközének forrásstruktúrája is igyekszik reflektálni a várható válságokra való felkészülés fontosságára, a kiettségek csökkentésére, a társadalmi innováció serkentésére – legyünk zöldek, digitálisak és reziliensek.¹ Az a kérdés, hogy a magyar fejlesztéspolitikai intézményrendszer készen áll-e ezen források hatékony és eredményes felhasználására.

A tanulmányban bemutatjuk a magyar fejlesztési intézményrendszer centralizációjának előzményeit. Áttekintjük a magyar regionalizmust, a regionális fejlesztési ügynökségek

megszüntetésének időszakát, az őket követő rendszert, illetve annak hiányosságait. Bemutatjuk a Közép-Duna Menti Fejlesztési Ügynökséget, egy LEADER helyi akciócsoportot a régióból, és megvizsgáljuk, mennyiben tudják ellátni a feladataikat és mennyiben lehetnének képesek betölteni az ügynökségi rendszer után maradt űrt.

KORÁBBI KUTATÁSOK

A Comitatus folyóirat több mint 30 éve jelentet meg az önkormányzatisággal, a terület-fejlesztéssel és területi középszint szerepével foglalkozó cikkeket és tanulmányokat, köztük a regionális tudományok tudományterületének legnevesebb magyar kutatóitól.

Jó példa erre a nemrég megjelent különszám Faragó László munkásságáról, aki Horváth, Rechnitzer és mások mellett a magyar területi és regionális tudományok úttörője volt, és egyike azoknak, akik előre látták, hogyan szorulhat háttérbe a klasszikus értelemben vett tervezés és válhat egyre átpolitizáltabbá az uniós és egyéb központi források elosztása.

Megemlíthetnénk még Pálné Kovács Ilonát, aki több kutatásában is foglalkozott a középszinti önkormányzatisággal, illetve annak hiányával, ennek társadalmi okaival és hatásaival.

De Agg Zoltán és Zongor Gábor szerkesztő urak munkáit is érdemes ideidézni – a területi középszint kiüresedésének, a (vár)megyei önkormányzatok súlytalanságának, a vezetői és döntéshozói réteg szerepének és felelősségének témáiban írt írásaik mind ajánlott olvasmányok jelen tanulmány mellé.

A regionális fejlesztési ügynökségek felszámolásának és utóéletüknek témájával pedig Józsa Viktória tanulmányai foglalkoznak mélyebben, aki interjúk segítségével is igyekezett feltárni a korábbi regionális ügynökségek munkatársainak sorsát azok megszűnését követően.

A szerző azt reméli, hogy a jelen tanulmány a fentebb említett szerzők munkáihoz hasonlóan segít jobban megértenünk és ezáltal talán alakítanunk azokat a folyamatokat, amelyeknek sodrásában élünk.

A KÖZPONTOSÍTÁS ÉS A VERSENYKÉPESSÉGI CÉLOK

A magyar kormányzat 2011 utáni központosított forráselosztás irányába való elmozdulása nem volt előzmények nélküli.

Az Európai Unió regionális politikája azon a felismerésen alapszik, hogy a kiegyensúlyozott, fenntartható és gazdasági integrációhoz vezető fejlődéshez a „piac láthatatlan keze” mellett szükség van a „piac látható kezére” (Goulet ed., 2018), vagyis olyan újraelosztási fejlesztési programokra, amelyek célja a szolidaritás szempontjai alapján az elmaradott régiók felzárkóztatása.

Ez a hozzáállás az 1980-as 1990-es években szorosan összekapcsolódott a régiók Európája szemlélettel, amely nyomán megerősödött a szubnacionális szintek jelentősége, a szerepük pedig felértékelődött az európai döntéshozatalban (Goulet ed., 2018).

Azonban a Lisszaboni stratégiában megfogalmazott, majd az Európa 2020 stratégiában megerősített versenyképességi cél magában hordozta a szolidaritási és a forrásfelhasználási hatékonysági szempontok közötti konfliktus felerősödését (a kevésbé fejlett régiók kevésbé hatékonyan használják fel a fejlesztési forrásokat).

A versenyképesség növelésére és gazdasági növekedésre helyezett hangsúly eredménye a forráslelvási hatékonyság, mint fő mutató felértékelődése volt a magyar gazdaságfejlesztésben. Ehhez egy becsatornázott, kevés lépcsős, erősen központosított, top-down területfejlesztési stratégia és intézményrendszer sokkal inkább megfelelt, mint egy dedikált, mezoszinten autonóm intézményekre épülő struktúra – így jött létre a mai, alsóbb szinteken csupán végrehajtó feladatokkal operáló, központi direktívákra építő fejlesztéspolitikai.

A KORMÁNYZÁS MINŐSÉGE ÉS AZ EREDMÉNYES FORRÁSFELHASZNÁLÁS

Egy adott országba érkező forrásnak – legyen az EU-s pályázati forrás vagy akár külföldi működőtőke – van egy azonnali gazdasági hatása (a beruházással járó összegek bekerülnek a piacra egy áru, munka vagy szolgáltatás díjaként), illetve egy elnyújtott hatása, vagyis az, hogy az adott beruházás hosszútávon milyen hozzáadott gazdasági értékkel bír egy térségben.

Több kutatás is foglalkozott már a magasabb intézményi minőség és gazdasági fejlettség, illetve az uniós források eredményes, hosszú távon is megtérülő felhasználásának összefüggésével. Ezek a kutatások rámutatnak, hogy bizonyos összefüggés van az intézményi és kormányzási minőség javítása nagyobb hatással van egy adott régió fejlődésére, mint további közösségi források bevonása (Rodríguez-Pose – Garcilazo, 2015).

Az European Quality of Government Index² (EQI) régiókra bontott adatai alapján 2010 és 2021 között romlott Magyarországon a kormányzás minősége, vagyis az emberek úgy érzik, nagyobb a korupció mértéke és romlott az alapvető szolgáltatások minősége és elérhetősége. Az EQI azért fontos mutatószám, mert a *de jure* formális környezet *de facto* informális állapotára kaphatunk rálátást általa (EQI, 2021). A döntések távol vannak az emberektől, az intézmények kiüresedettek, a szakmai döntéshozatal körei szűkek, a politikai döntéshozatal van sokkal inkább előtérben.

A MAGYAR RÉGIÓK

Az Európai Bizottság fent idézett EQI kérdőíves kutatásának részletes anyagában megemlíti, hogy bizonyos országokban összezavarja a válaszadókat az, amikor egy adott régióra vonatkozóan tesznek fel kérdéseket, mert a válaszadó nem tudja, melyik adminisztratív régióban él; Románia mellett Magyarországot nevesítik ilyen országgént. Azonban ez nemcsak az egyén szintjén vehető észre nálunk, hanem politikai szinten is.

Az EU-csatlakozásra való felkészülés időszakában a tervezési-statisztikai régiókban a területfejlesztési törvény elfogadását, majd első módosítását követően megindul a regionális intézményrendszer kialakítása. Az így létrehozott regionális fejlesztési tanácsok és ügy-

nökségek a csatlakozást követően a regionális szintre decentralizált forrásokhoz kapcsolódó döntéshozatali, megvalósítási és monitoring feladatokat kaptak, és több mint egy évtizeden keresztül meghatározó pontjai voltak a hazai fejlesztéspolitikának (Józsa, 2018).

Megszűntüket követően azonban nem egy új fejlesztéspolitikai középszint jött létre a vármegyék formájában, hanem egy központi irányítási/döntéshozatali, illetve helyi végrehajtási felosztásra épülő intézményrendszer. Az országos és helyi szint között megújult vármegyei középszint nem rendelkezik azzal az autonómiával, dedikált szakmai háttérrel és rugalmassággal, amit egy modern területfejlesztési intézménytől elvárnánk.

A JELENLEGI INTÉZMÉNYI STRUKTÚRA

A jelenlegi Magyarországon a területfejlesztésért három szinten felelnek – országos, vármegyei és helyi szinten. Ezek a szinteken stratégiákat és operatív programokat készítenek. Azonban a pályázatok kiírása, elbírálása, az összegek folyósítása és a projekthez tartozó monitoring már központi feladatnak számít. Azon intézményekben pedig, amelyekben ez a munka zajlik – vármegyei hivatalok, önkormányzati hivatalok –, ez csupán egy szelete az adott intézmény feladatának, amelyet más felelősségei mellett ellát.

Dedikált területfejlesztési, illetve területi szemléletű általános gazdaságfejlesztési intézményrendszer Magyarországon a regionális fejlesztési ügynökségek megszűnésével és az ezt megelőző néhány év folyamatos centralizációs folyamatai okán szinte teljes mértékben eltűnt. A regionális politika és területfejlesztési politika területén beszűkültek és felszámolódtak azok a terek, ahol a különböző társadalmi szereplők a véleményüket ütköztethették, közösen gondolkodhattak és autonóm módon döntéseket hozhattak (Simó, 2019).

A RENDSZER KIHÍVÁSAI

A fenti megállapítások alapján úgy gondoljuk, a jelenlegi intézményi struktúra nem képes megfelelő módon reagálni a jövő kihívásaira. Ennek fő okait a következőkben határoztuk meg:

- Adminisztratív, területi közigazgatási egységek mentén létrejövő lehatárolás (funkcionális térségek kialakítása helyett);
- Központi direktíva, helyi végrehajtó funkciók (szubszidiaritás és bottom-up elvek nem teljesülnek);
- Dedikált szakmai munkacsoportok hiányában szakmai feladatok kiszervezése (a korábbi fejlesztési ügynökségek megszűntével);
- Multiszektorialitás hiánya (nincs formális platformja a közigazgatási, a vállalati és a civil szektor közötti egyeztetésnek, közös tervezésnek, társadalmasításnak).

Ezek együttesen ahhoz vezetnek, hogy az ebben a struktúrában szervezett fejlesztéspolitika nehezebben reagál helyi igényekre, azok felmérésére esetlegesen módja sincs. Középszinten nem jön létre olyan tudástökével rendelkező szakemberi gárda, amely komplex

módon képes vizsgálni a helyi folyamatokat és arra adekvát megoldási javaslatokat tenni. Nem, vagy nehezen alakul ki olyan formális együttműködés a társadalom különböző szereplői között, amely biztosítani tudná a hosszú távon harmonikus, területi szempontokat figyelembe vevő fejlődést.

A KIVÉTELEK

Magyarországon kevés területfejlesztési és vidékfejlesztési funkciót ellátó intézmény működik ezen a közigazgatási egységek mentén tagolt (országos-vármegyei-települési) rendszeren kívül.

Ezek egyike a helyi akciócsoportok vagy LEADER-egyesületek intézménye. Ezeket az egyesületek az EU LEADER vidékfejlesztési közösségi kezdeményezési forrásainak elosztására hívták életre, az Unió minden országában jelen vannak, habár működésük és méretük eltérhet.

Az egyik fő szempont, amelyben markánsan eltérnek minden más hazai, EU-s forrássokat elosztó mechanizmustól az, hogy a LEADER-egyesületek saját területi stratégiákat alkotnak, amelyek nyomán pályázatokat írnak ki, fogadnak be, bírálják el és végzik az ezekkel kapcsolatos adminisztrációt. Ez a mértékű decentralizált működés ma már nem található meg máshol a magyar fejlesztéspolitikában. Fő feladatuk az, hogy felmérjék, mire van szüksége az egyesület területén működő önkormányzatoknak, civil szervezeteknek, valamint vállalkozásoknak, illetve hogyan tudnák őket minél inkább segíteni abban, hogy nagyobb mértékben járuljanak hozzá a helyi gazdaság fejlődéséhez és a helyi kultúra megőrzéséhez.

Az egyesületek több települést fognak össze, területüket sokáig nem kötötte semmilyen adminisztrációs határ, járási határ ma sem köti őket. Területük az alsó-középszintként értelmezhető, Magyarországon csak a LEADER-források elosztására használt szint.

Egy másik, a középszinthez tartozó, adminisztrációs határok helyett funkcionális szempontok szerint a vármegyék által életre hívható intézmény a térségi fejlesztési tanács, amelyek feladatait a 1996. évi XXI. területfejlesztési és területrendezési törvény szabályozza. A térségi fejlesztési tanácsoknak a törvény szerint rendelkezniük kell külön munkaszervezettel, amely az OFTK-val összhangban kidolgozza a térség területfejlesztési koncepcióját és programját, véleményezi a vármegyék koncepcióját és programját, illetve folyamatosan monitorozza a térség társadalmi és gazdasági folyamatait, környezeti állapotát és fejlesztési szükségleteit. Egy, a 2018–2020-as időszakban a térségi fejlesztési tanácsok működését vizsgáló 2022-ben megjelent ÁSZ-jelentés szerint az akkor működő „nyolc fejlesztési tanácsra kiterjedő ellenőrzés olyan lényeges hiányosságokat azonosított a tanácsok gazdálkodásában, működésében, kiemelten a területfejlesztési feladatok ellátásában, amelyek miatt a tanácsok nem tudták betölteni a szerepüket a térségre vonatkozó fejlesztéspolitika tervezésében és végrehajtásában”. Az Állami Számvevőszék jelentését követően a fejlesztési tanácsoknál elindult egy megszüntetési hullám, a cikk írásakor már csak a kiemelt térségi fejlesztési tanácsok működnek.

A térségi tanácsok központilag megerősített és az OFTK-ban szereplő kiemelt térségekhez rendelt változata a kiemelt fejlesztési térségi tanács. Ezek a fejlesztési tanácsok – a munkaszervezeteiken keresztül – előzetesen véleményezik a kohéziós célú európai uniós források felhasználását megalapozó nemzeti szintű tervezési dokumentumot, az országos, továbbá a kiemelt térséget érintő ágazati és területi terveket; irányítják a térség területfej-

lesztési programjának végrehajtását; illetve döntenek a hatáskörükbe utalt fejlesztési források tekintetében azok felhasználásáról. A működési költségeikre pedig direkt támogatást nyújt a központi költségvetés.

A KUTATÁS

A tanulmányhoz készült kutatás keretében három mélyinterjúút készítettünk. Az interjúk alanyai voltak a Közép-Duna Menti Kiemelt Térség területén működő Közép-Duna Menti Fejlesztési Ügynökség ügyvezető igazgatója; egy ebben a térségben működő LEADER-egyesület munkaszervezetének a vezetője; illetve az MNVH helyi területi felelőse, helyi mezőgazdasági vállalkozó, aki részt vesz a KDMFT munkájában is.

KÖZÉP-DUNA MENTI FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG

A Közép-Duna Menti Kiemelt Térségnek két előképe van, az egyik egy intézményi, a balatoni és a tokaji kiemelt térségek; a másik pedig egy területi, a paksi atomerőmű 30 kilométeres körzetében található korábban is támogatott települések köre. Ennek a körnek a kibővítésével jelenleg három megye (Bács-Kiskun, Fejér és Tolna vármegye) 99 települése tartozik a kiemelt térséghez.

A Paks II beruházás kivitelezése ugyan csúszik, ám mivel a kormány elkötelezett az új atomerőmű mellett, megkerülhetetlenül számolnunk kell annak környezeti, társadalmi és gazdasági hatásaival. Ezt felismerve hozta létre a kormányzat a területfejlesztési törvényben meghatározott módon a Közép-Duna Menti Kiemelt Térséget.

Habár ez a területegyüttes jó adottságokkal rendelkezik, az elmúlt évtizedekben egy belső perifériaként tekintettek rá. Elmondható, hogy térség már jelenleg is küszködik a helyi gazdasági szereplők kiszolgáltatásával, főleg, amikor a versenyképes munkaerő biztosításáról, utánpótlásáról van szó. Ennek egyik oka, hogy a térségben több helyen is alacsony a szolgáltatások minősége, a térség kevésbé élhető, kevésbé vonzó a fiatalok számára.

NYITOTT TAGSÁG

Két ponton vizsgáltuk azt, mennyire nyitott a kiemelt térség úgynevezett tagsága. Az egyik ezek közül a térséghez tartozó települések köre; a másik pedig a tanács szavazati joggal rendelkező és nem rendelkező tagjainak összetétele.

A térséghez tartozó települések körét a 12/2020-as országgyűlési határozat³ tartalmazza. Ez a kör bővíthető, a térséghez való csatlakozást egy adott település kezdeményezheti. Ennek feltétele az, hogy a település közvetlenül kapcsolódjon a térséghez (ne legyen olyan köztes település, amely nem tagja a térségnek). A csatlakozási szándékáról a település hivatalos levelet ír az országgyűlésnek, illetve a kiemelt térségi tanácsnak, amely az elbírálás után nyilatkozik arról, támogatja-e a kérelmet. Amennyiben támogatja, az országgyűlés a kérelmet elfogadhatja és bővíti a térséghez tartozók köre.

A tanács tagjairól a területfejlesztési és területrendezési törvény rendelkezik. A szavazati joggal rendelkező tagok és az állandó meghívottak listáját pontosan meghatározza a törvény, így az csak törvénymódosítással módosítható (általánosságban rugalmatlannak mondható); azonban a törvény lehetőséget ad arra, hogy a tanács saját belátása szerint más, a feladatellátásban érdekelt szervezetek képviselőit is meghívhatja a tanács üléseire.

FINANSZÍROZÁS

A törvényben meghatározott módon a kiemelt térség működéséhez a központi költségvetés támogatást nyújt. A KDMFÜ által készített stratégiára épülő operatív program finanszírozására jelenleg nincsenek elkülönített források, így a programtevékenységüket részben kormányzati, részben pedig EU-s pályázati forrásból, illetve az adott tématerületben érdekelt piaci szereplők bevonásával igyekeznek finanszírozni.

HÁLÓZATOSODÁS

A tanács munkája lehetőséget nyújt a kormányzati és helyi formális kapcsolatépítésre. Az interjúkban elhangzottak alapján ez egy kimondottan jól működő fórum, ahol vertikálisan kétirányú információátadás és párbeszéd zajlik. Ami talán ennél is fontosabb, hogy horizontálisan is lehetőséget nyújt a térséghez tartozó megyék képviselőinek egymás megismerésére, a közös munkára, közös célok meghatározására és az együtt gondolkodásra.

A KDMFÜ által rendezett workshopok és fórumok szintén elősegítik a térségben a hálózatosodást, legyen szó települési vezetőkről vagy helyi vállalkozásokról.

Ezek mellett a KDMFÜ törekszik együttműködési megállapodásokat kötni helyi és országos szereplőkkel különböző tématerületek szerint.

INNOVÁCIÓ

A KDMFÜ a hálózatosítás révén közvetítő szervezetként összeköti a helyi szereplőket a kutatás és fejlesztési szektor képviselőivel, így javítva a régió versenyképességét. Erre jó példa a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem és a KDMFÜ közös programja, amelynek célja modern mezőgazdasági technológiák népszerűsítése volt a helyi gazdák körében.⁴

Az ilyen projektekre nem csupán műszaki innovációk népszerűsítéseként tekinthetünk, hanem területfejlesztési és vidékfejlesztési innovációkként is, amelyet érdemes lehet beépítenünk az országos gyakorlatba.

KIHÍVÁSOK

Az egyik legfőbb kihívás, amellyel a KDMFÜ szembenéz, az az elköteleződés hiánya a kormányzati oldalról – amely azt életre hívta.

A már fent citált ÁSZ-jelentésben leírtak szerint az egyik fő hiányossága a kiemelt térségeknek az éves tevékenységükről szóló beszámolók benyújtásának elmulasztása. Az ÁSZ ezen észrevételére érkezett egyik válasz egy másik térségi tanács elnökétől: „a tanács a 2018-2020-as, ellenőrzéssel érintett időszakban formálisan működött, szakmai tevékenységet nem folytatott” (ÁSZ, 2022).

Amennyiben a kormányzat nem köteleződik el a saját kezdeményezése mellett, miszerint a térséget érintő kihívásokra a legjobb válasz a KDMFÜ által végzett integrált, területi szemléletű fejlesztés, félő, hogy az a fentebb említett, csupán formálisan működő intézmények sorsára jut.

Ennek az egyik módja lehet a KDMFÜ által kidolgozott programokra dedikált források biztosítása, amelyek felett nem a megyék (mint jelenleg), hanem a KDMFÜ diszponál. Ennek az egyik legfőbb, racionális oka az, hogy a kiemelt térség olyan problémák kezelésére alakult, amelyeket a megyék egyénileg nem tudnak megbirkózni, egyszerűen azért, mert nincsenek hozzá eszközeik vagy kapacitásuk. Ha a program lebonyolítását nem a KDMFÜ felügyeli, félő, hogy azok elaprózódnak, a koordinációjuk és a megvalósulásuk ellenőrzése nehézkessé válik.

Egy másik kihívás a tanács tagjainak top-down módszerekkel való kijelölése, a tanács összetételének rugalmatlansága (ahhoz törvénymódosítás szükséges). Ésszerű lenne megadni a lehetőséget a tanácsban ülők körének a módosítására a kiemelt térségben elkészült stratégia pontjai szerint, hogy az reflektálhasson az éppen hatályos kormánystruktúrára. Például a KDMFT esetében meghatározó elem a térség kapcsolata a Dunával (akár az öntözés, akár az atomerőmű vízigénye szempontjából), amelyért az Országos Vízügyi Főigazgatóság, vagyis a Belügyminisztérium felel, de ilyen a térség oktatási stratégiája is, amelyért szintén a belügyi tárca felel, azonban ezek a témapontok a tanács összetételében nem képződnek le.

Ezek mellett fontos a megfelelő szakmai tudással és területi szemlélettel rendelkező szakemberek toborzása és megtartása is. Jó szakemberből a munkaerőpiac szinte minden területén hiány van, azonban a vidékfejlesztéshez és területfejlesztéshez szükséges kreatív és komplex gondolkodásmódú, magasan képzett szakemberek száma különösen alacsony. Ennek az egyik oka az lehet, hogy a RFÜ-k megszűnésével az ott felhalmozódott tudástöke és munkavállalói kör más területen találta meg a számításait; illetve az, hogy az ilyen irányú felsőoktatási képzések nem számítanak a legnépszerűbbeknek, részben pont a karrierutak bizonytalansága miatt.

Korai még a KDMFÜ által végzett területfejlesztési munka eredményességét megítélni, hiszen a programok még inkább a forrásszerzés, mintsem a forráskiosztás szakaszában vannak. Azonban az megállapítható, hogy már ezalatt a rövid időszak alatt is komoly szakmai munka folyt a szervezetenél a koncepció és a program kidolgozásában, illetve az ügynökség működési feltételeinek megteremtésében és gyakorlatainak meghatározásában.

Az interjúk során az is kiderült, hogy habár KDMKT nagyobb területi kiterjedésű a vármegyéknél, az Ügynökség a kapcsolatépítésre és kooperációra építő, bottom-up elvű megközelítése révén tisztább képet kap a térség állapotáról és dinamikáiról. Úgy gondoljuk, ez segíti majd abban, hogy a térségbe idővel a KDMFÜ-n keresztül érkező források jól hasznosuljanak.

LEADER-EGYESÜLET

Azt érdemes lehet elöljáróban elmondani, hogy a LEADER-egyesületek megítélése ketős. Többen arról beszélnek, hogy vannak nagyon jól működő akciócsoportok, azonban vannak teljesen átláthatatlanul és hatékonytalanul működő egyesületek, amelyekkel nehéz az együttműködés.

Az általunk vizsgált LEADER-egyesület a forrásaink alapján az előbbieik közé tartozik, példáján keresztül pedig évtizedes viszonylatban vizsgálható a nem feszesen adminisztratív határokhoz kötött vidékfejlesztési intézmények tevékenysége, illetve a viszonyuk a területfejlesztés és vidékfejlesztés egyéb szereplőivel.

NYITOTT TAGSÁG

Ma már elmondható, hogy Magyarországon teljes a LEADER lefedettség, tehát a jogosult települések (10 000 fő alatti települések és 10 000 fő feletti települések külterületei) részei egy egyesületnek. A települések körének módosítására a programozási időszakok váltásánál van lehetőség. A vizsgált egyesületnél 2015-ben volt egy nagyobb bővülési hullám, de a jelenlegi ciklus kezdetén nem volt átigazolás.

Az egyesületnek tagja lehet az, aki belépési nyilatkozatot tesz és azt az egyesület elnöksége elfogadja. A tagok szférák szerinti aránya (civil-, köz-, üzleti) jogszabályokhoz kötött, a tagok tagdíjat fizetnek. Alapvetően elmondható, hogy a tagság nyitott, részben finanszírozza az egyesület működését, a szférák szerinti bontás pedig elősegíti a különböző területi szempontok érvényesülését.

FINANSZÍROZÁS

A programok és a működési költség finanszírozása direkt európai uniós forrásból történik (illetve tagdíjából befolyó összeg). A projektek utófinanszírozottak, ezért is fontos a pályázatok ütemes elbírálása, amely egyes akciócsoportoknál problémát jelenthet.

HÁLÓZATOSODÁS

A pályázatok területén elméleti lehetősége van az egyes szereplőknek a közös pályázásra, azonban ez a folyamat bonyolultsága miatt nem jellemző. Az egyesületi tagok közötti horizontális kapcsolatépítés kevésbé jellemző.

A vizsgált LEADER egyesület részt vesz regionális találkozókra, ahol az egyesületek megosztanak jó gyakorlatokat, és átbeszélnek különböző kérdéseket, így segítve egymás munkáját. Mindezek mellett az akciócsoport vezetősége folyamatos kapcsolatban van a helyi szereplőkkel, igyekszik feltárni az igényeket és helyi stratégiát figyelembe véve ezekhez igazítani a pályázati kiírásokat.

INNOVÁCIÓ

Az egyesületnél a pályázók főként önkormányzatok, mikrovállalkozások, őstermelők és civil szervezetek. A pályázatok keretében főként kisebb értékű beruházások valósulnak meg, azonban ezek jó része korszerűsítés vagy a tevékenységhez tartozó hatékonyságnövelés.

KIHÍVÁSOK

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a magyarországi LEADER-törekvések egyik legnagyobb kihívása a megítélésükkel kapcsolatos. Van egy általánosnak mondható vélemény, amely szerint túlbürokratizált a pályázati rendszer, a pályázatok kiírásában való szabadság túl nagy lehetőséget ad a visszaélésekre, illetve az utófinanszírozás miatt egy olyan gazdasági környezetben, mint a mai, túl nagy a belépési küszöb vagy az eladósodás kockázata.

Egy másik oka a bizalmatlanságnak az egyesületek szigetszerű működése, itt nem feltétlenül arról van szó, hogy az egyesületek között nincs kapcsolat, hanem inkább arról, hogy a felépítésük teljesen eltér a vidékfejlesztési és területfejlesztési intézményrendszer más szereplőitől. Nem látunk arra irányuló kísérletet, hogy az ezekben az egyesületekben felhalmozott évtizedes tapasztalatot és tudást megpróbálják feltárni és hasznosítani, illetve az akciócsoportokat, amelyek már bizonyítottak, integrálni a rendszerbe (akár csak tanácsadóként is workshopok keretében).

A HACS-ok esetében igazolódni látszik a felvetés, hogy ha kellő tudással és integritással rendelkező emberek kezébe felelősséget adunk, igenis képesek olyan döntéseket hozni, amelyek pozitív változáshoz vezetnek a környezetükben. Persze abban hinni, hogy minden aktor jóhiszemű, naivitás, de a megfelelő szabályozási környezet és átláthatóság megteremtésével ezek a szervezetek potenciálisan sokkal tartósabb eredményekhez vezetők, helyi igényekre szabott fejlesztéseket tudnak levezényelni, mint a központosított fejlesztési programok.

A HACS-ok által nyújtott támogatások ebben az 5-10 milliós értéksávban, megfelelően tág körnek szóló pályázati kiírásokkal, olyan szereplők számára adtak lehetőséget a vállalkozásfejlesztésre és a helyi közösség építésére, amely más forrásból főként vidéken nem volt biztosított.

1. táblázat: KDMFÜ és HACs összehasonlítása
 Table 1: Comparison of KDMFÜ and HACs

	terület, település és lakosság-szám, szervezeti forma	finanszírozás	hálózatosodás	innováció	kihívások
KDMFÜ	- 4464 km ² - 99 település - 243 660 fő - Nonprofit Kft.	- működés részben központi költségvetésből - projekt finanszírozás a vármegyéken keresztül, közvetlen EU-forrásokból - nincs dedikált forrás projektekre	- helyi és központi kormányzat kapcsolata - horizontális kapcsolat a helyi önkormányzatok között - fórum a különböző társadalmi szférák képviselői számára	- széleskörű szolgáltatás-portfólió - együttműködés más szakmai és oktatási szervezetekkel	- felemás kormányzati és önkormányzati elköteleződés - képzett munkaerő hiánya - bizonytalan finanszírozás
HACs	- 828 km ² - 12 település - 34 000 fő - egyesület	LEADER-forrásból finanszírozott pályázatok és működés	- közigazgatási, civil és piaci szereplők	- helyi tervezés és végrehajtás	- a HACs-okkal szembeni bizalmatlanság - a támogatási összegekhez mérten túlzott adminisztrációs teher

Forrás: saját szerkesztés.
 Source: own editing.

KONKLÚZIÓK, JAVASLATOK

Van olyan vélemény, mely szerint Magyarországon nem is lehet másképpen fejlesztéspolitikát folytatni, mint a jelenlegi szuperközpontosított, döntéshozó/végrehajtó kettős felosztásra épülő gyakorlat szerint. Azonban a jelenlegi centralizált fejlesztéspolitika úgy tűnik, hogy már a kormányzat szerint is „minden lehetőségét kimerítette”²⁵. Ezért kénytelenek vagyunk megvizsgálni az alternatívákat.

A fentebb bemutatott, autonóm módon, dedikált forrásokkal és külön szakmai stábbal működő intézmények fő hiányosságai nagyban orvosolhatóak lennének egy rájuk rímelő struktúra kialakításával, amelyben az előnyeik nagyobb hangsúlyt kaphatnának.

A már látható és még beláthatatlan jövőbeni kihívások fényében szükség van egy olyan intézményrendszer kidolgozására, amelynek felépítése nem csak a gyors döntések, hanem a jó döntések meghozatalát is biztosítja. Reményeink szerint ez a tanulmány közelebb visz minket ehhez a célhoz.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

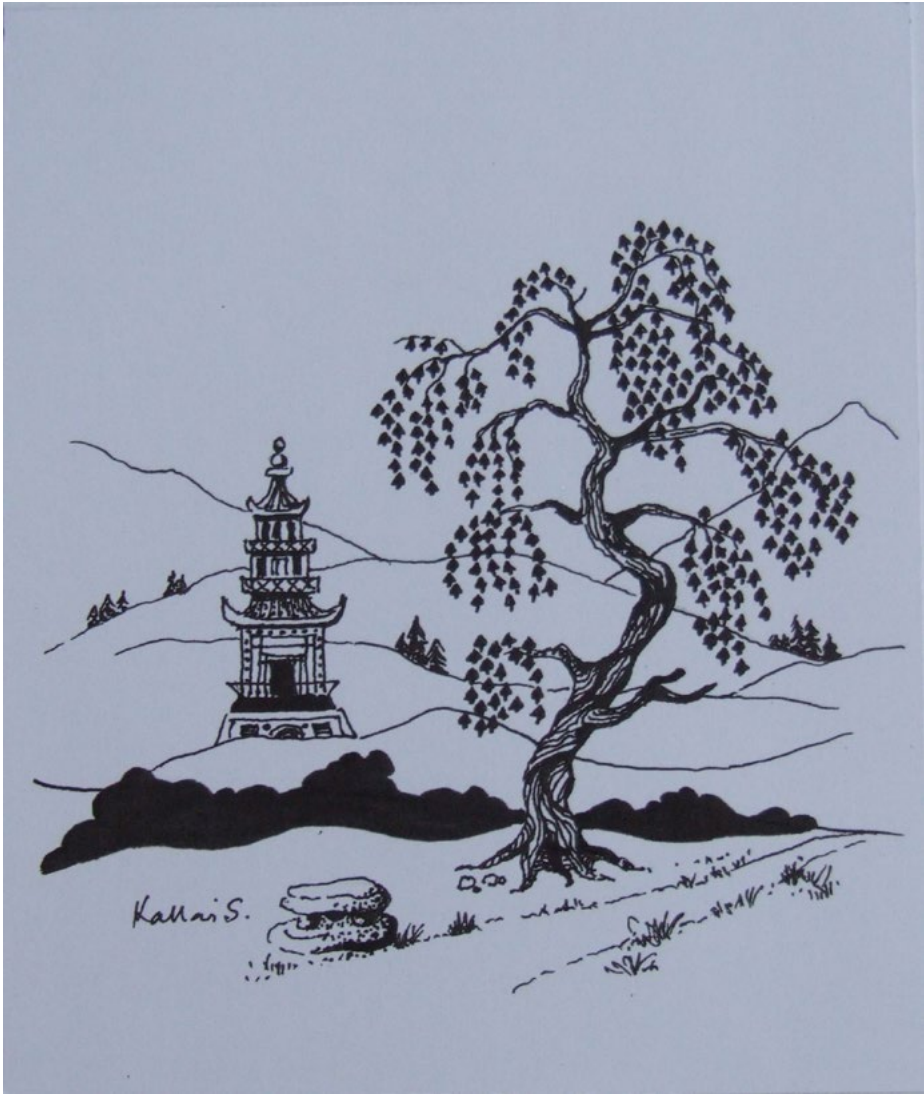
Szeretném megköszönni Dr. Mezei Katalinnak a támogatást, az ő tudása és mentorálása nélkül nem készülhetett volna el ez a tanulmány. Köszönettel tartozom továbbá Székely Ritának, az MNVH állandó titkársága vezetőjének az interjúk megszervezésében nyújtott segítségéért, illetve minden interjúalanynak a készséges és támogató hozzáállásukért.

JEGYZETEK

- 1 Európai helyreállítási terv – Consilium (europa.eu).
- 2 Inforegio – European Quality of Government Index (europa.eu).
- 3 12/2020. (V. 5.) OGY határozat a Közép-Duna Menti Kiemelt Térség területi lehatárolásáról – Törvények és országgyűlési határozatok (jogtar.hu).
- 4 Sajtóközlemény, Közép-Duna Menti Fejlesztési Ügynökség (kdmfu.hu).
- 5 A centralizált fejlesztéspolitikája jól teljesít, de minden lehetőségét kimerítette (kormany.hu).

IRODALOMJEGYZÉK

- Állami számvevőszék: *A térségi fejlesztési tanácsok működésének és gazdálkodásának ellenőrzése*, Jelentés, 2022.
- European Quality of Government Index, 2021.
- Goulet, R. (ed.): *EU cohesion policy 1988–2008: Investing in Europe's future*, European Commission, Brussels, 2018.
- Józsa Viktória: *Quo vadis regionalizmus? Egy eszme- és értékrendszer tovább élése a szakemberek közvetítésével*, Tér és Társadalom, 2018/3, 96–112. <https://doi.org/10.17649/TET.32.3.3064>
- Lengyel Imre – Deák Szabolcs: *Regionális/lokális klaszter: sikeres válasz a globális kihívásra*, Marketing & Menedzsment, 2019, 17–26.
- Medve-Bálint Gergő – Martin József Péter – Nagy Gabriella: *Céllellentétes következmények? Az uniós források hasznosulása Magyarországon*, Társadalmi Riport, 2022, 33–49.
- Charron, Nicholas – Lapuente, Victor – Bauhr, Monika – Annoni, Paola: *Change and Continuity in Quality of Government: Trends in subnational quality of government in EU member states*, Investigaciones Regionales-Journal of Regional Research, 2022/53, 5–23.
- Rodríguez-Pose, Andrés – Garcilazo, José Enrique: *Quality of Government and the Returns of Investment, Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions*, Regional Studies, 2015/49, 1274–1290.
- Simó Balázs: *A magyar regionális fejlesztési ügynökségek és működési környezetük*, Doktori disszertáció, kézirat, (PTE Pécs-Budapest), 2019.

•
Kallai Sándor: Haiku 03 – tusrajz

FORMÁDI KATALIN – LŐRINCZ KATALIN

Rendezvények a világjárvány és a gazdasági kihívások korában: a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa Program tapasztalatai

Events in the age of pandemic and economic challenges: the experience of the Veszprém-Balaton 2023 European Capital of Culture Programme

•
SZERZŐK:

FORMÁDI KATALIN, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete, Marketing Intézeti Tanszék, formadi.katalin@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-2043-6309

LŐRINCZ KATALIN, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete, Turizmus Intézeti Tanszék, lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-6750-7146

JEL kód: D81, D91, E21

Kulcsszavak: kockázat és bizonytalanság • PwC kockázatmenedzsment modell

• Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program • fesztiválok

Absztrakt: A pandémia, a gazdasági-társadalmi kihívások jelentős hatással voltak a rendezvényiparra is, melyek a szabadidős fesztiválok újratervelését, a felmerülő kockázatok és bizonytalanságok rugalmasabb menedzselését eredményezték. Jelen tanulmány a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program keretében a 2021-2022-ben megrendezett fesztiválok szervező oldali tapasztalatait vizsgálja, a PwC kockázatmenedzsment modellel alkalmazva. A primer kutatás strukturált interjúkra támaszkodik, mely különböző tematikájú és helyszínű fesztiválok szervezői tapasztalatait mutatja be.

AUTHORS:

KATALIN FORMÁDI, associate professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, formadi.katalin@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-2043-6309

KATALIN LŐRINCZ, associate professor, Vice-dean, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-6750-7146

JEL code: D81, D91, E21

Keywords: risks and uncertainty • PwC Risk Management Model
• Veszprém-Balaton2023 European Capital of Culture Programme • festivals

Abstract: Influenced by the pandemic and concurrent economic-social instability, the event industry has faced substantial challenges, prompting a reimagining of leisure festivals and a more adaptable approach to managing risks and uncertainties. This research investigates the organizational experiences of festivals conducted during 2021-2022 as part of the Veszprém-Balaton 2023 European Capital of Culture Programme, utilizing the PwC risk management model. Primary data collection is based on structured interviews, providing insights from organizers of diverse festivals in terms of theme and location.

BEVEZETÉS

2020-ban a Covid19 vírus megjelenése és globális elterjedése jelentős hatással volt a turizmusra, beleértve a rendezvények és fesztiválok piacát is. A világvárvány jelentős társadalmi és gazdasági változásokat okozott, melyek közül a turizmus szektor szempontjából a mobilitási és utazási korlátozások, valamint a szigorú ellenőrzési és társadalmi távolságtartási intézkedések emelhetők ki (Keller et al., 2022). A világvárvány rávilágított a rendezvényipar sebezhetőségére is (Janiszewska et al., 2021; Dragin-Jensen et al., 2022). Az üzleti jellegű rendezvények mellett számos programot és fesztivált kellett törölni, teljesen újratervezni vagy határozatlan időre elhalasztani.

A turisztikai ágazatot különösen érzékenyen érintette az Európai Unióval kapcsolatos rendezvényszervezési tilalom (Keller – Tóth-Kaszás, 2021): az első hullámban 18 ország, majd további 14 ország tiltott be minden sport-, szabadidős és családi rendezvényt. A rendezvény- és fesztiválszervezők egy bizonytalan és gazdaságilag jelentősen zsugorodó környezetben, folyamatosan változó korlátozások és egészségügyi előírások betartásával próbálták a meghirdetett programokat lebonyolítani vagy átütemezni. A fesztiválok reziliens menedzsment döntésekkel, rugalmas üzleti modell alkalmazásával tudták túlélni a világvárvány okozta válságot (Formádi et al., 2021; Bachman – Hull, 2021; Smits, 2021).

A világjárvány lecsengését követően újabb kihívásokkal szembesült az ágazat: a gazdasági növekedés megtorpant, majd 2022. február végén orosz invázió indult Ukrajna ellen. A külső környezet változása jelentős árnövekedést okozott nemcsak az energia-, a szállítás, a közlekedés, az élelmiszerárak, de a munkaerőpiac, a munkabérek és szolgáltatási költségek terén is (Szegevári, 2022). A gazdasági-társadalmi környezet kiszámíthatatlansága kihatott a tervezés, a megvalósítás, illetőleg a kockázatkezelés módjára is (Pálné Kovács, 2023).

Jelen tanulmány a korábbi világjárvány és az azt követő gazdasági kihívások hatását vizsgálja a PwC (2020) kockázatmenedzsment modell nézőpontján keresztül a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa Program (továbbiakban: VEB2023) térségben szervezett fesztiválok esetén. A VEB2023 programból a primer kutatási mintába öt különböző tematikájú és helyszínű rendezvény került be, melyek (időrendi sorrendben) a Magyar Mozgókép Fesztivál, a Művészetek Völgye, a Veszprémi Utcazene Fesztivál, a Bakony 200 és a Bakony Expo. A tanulmányban alkalmazott kvalitatív kutatási módszertan keretében 19 strukturált interjú készült a rendezvényszervezőkkel, döntéshozókkal. Ezek segítségével a fesztiválszervezőknek a gazdasági-társadalmi kockázatok kezelésére vonatkozó stratégiájáról, intézkedéseiről gyűjtöttünk adatokat.

A cikk a következő logika szerint épül fel: a szakirodalmi áttekintés a hazai fesztiválok kapcsán felmerülő kihívásokkal, kockázatokkal foglalkozik. A módszertani fejezet a kvalitatív kutatás célját és főbb kérdéseit ismerteti. Az eredmények fejezet tartalmazza a kiválasztott fesztiválszervezőkkel készített strukturált interjúk eredményeit, mely során a szervezők a PwC (2020) kockázatmenedzsment modelljét és négy pillérét (1: felismerés, 2: védelem, 3: reakció, 4: helyreállítás) adaptálják. Az összefoglalóban azokat a tanulságokat vontuk le, amelyeket a döntéshozók, a fesztivál- és rendezvényszervezők a gazdasági-társadalmi kihívások esetén hangsúlyoztak. A következtetések a külső kockázatok kezelésére és a fesztiválok jövőbeli (fenntarthatóbb) kezelésére vonatkoznak.

ELMÉLETI HÁTTER

A fesztiválok a 21. században népszerű találkozóponatok, amelyek egyszerre kínálnak lehetőséget a mindennapi rutin elhagyására, feltöltődésre, szabadságra és barátokkal való találkozásra. Ezek az események társadalmi, gazdasági és kulturális szempontból is jelentősek (Gursoy et al., 2004; Ásványi – Márta, 2016), és erőteljesen hozzájárulnak a helyszín identitásának kialakításához (Rentschler – Lee, 2021), valamint növelik a desztináció imázsát.

A fesztiválok szerepe a fenntarthatósági szemlélet terjesztésében

A fesztiválszervező szakma az utóbbi időben jelentős változásokon ment keresztül: egyrészt a helyi léptékű, kisebb volumenű eseményekre nagyobb hangsúlyt fektetnek (Gold – Gold, 2021; Rentschler – Lee, 2021), másrészt az *érdekeltek közötti együttműködés* is fontosabbá vált (Orea-Giner et al., 2022). Duffy és Mair (2021) szerint a fesztiválszervezők már a világjárvány előtt is számos kihívással szembesültek, úgymint az éghajlatváltozásból eredő kockázatok, a technológia használata, melyeket az elmúlt időszak globális eseményei tovább

erősítettek. Mindezek hatására az olyan értékek, mint a fenntarthatóság, a társadalmi igazságosság és az empátia várhatóan egyre inkább felértékelődnek (Salzburg Global Seminar, 2021).

Ahogy korábbi tanulmányunkban (Ernszt et al., 2022) is bemutattuk, a fesztiválokat látogatók attitűdje és elvárásai is formálódtak, részben a tudatosabb fogyasztás és a környezet iránt megnövekedett tisztelet miatt, másrészt pedig a járvány utáni tapasztalatok, intézkedések hatására is (Ye et al, 2020).

A fesztivál- és rendezvényszervezők reagálnak ezekre a kihívásokra (kreatív és kulturális program, gyerekprogram, könnyűzene, bor- és gasztronómia, workshop, fenntarthatóság, spiritualitás, társadalmi felelősségvállalás): a gazdasági megfontolások mellett a fenntarthatóság társadalmi és környezeti aspektusait kiemelten kezelik (Formadi et al., 2022; Lőrincz et al., 2021).

A fenntarthatósági törekvések sora jelent meg a fesztiválokon, kiemelt szerepet kapott a hulladék mennyiségének csökkentése; a keletkező hulladék szelektív módon való gyűjtése, kezelése, újrahasznosítása; a vízfogyasztás csökkentése; ingyenes csapvízhasználati lehetőség, egyszer használatos műanyagok mellőzése, húsmentes kínálat, helyi termékek előtérbe helyezése és a természeti és épített környezet védelme és szükség esetén helyreállítása (Formadi et al., 2022). A fesztiválok fenntarthatósági törekvései, indikátorai a három pillér – természeti-társadalmi és gazdasági aspektusai – mentén szépen kirajzolódnak, melyet korábbi cikkünkben (Ernszt et al., 2022) összefoglaltunk.

A keresleti oldalán a látogatók, a fesztiválozók hozzáállása és elvárásai is megváltoztak a fokozott környezettudatosság és a Covid19 intézkedések miatt (Chi et al., 2021; Ye et al., 2020). A fizikai jólét (egészségügyi ellátás, biztonság, élelmezésbiztonság stb.) mellett a fesztiválokon a társadalmi és pszichológiai jólét (szórakozás, kikapcsolódás, az öröm és nosztalgikus pillanatok stb.) is egyre fontosabbá vált (Kang – James, 2007; Ryff – Keyes, 1995; Packer – Ballantyne, 2010). A fesztiválok a helyiek számára közösségépítő, élményszerzési lehetőséget jelentenek, amely hosszabb távon összekovácsolja a közösséget, büszkévé teszi a helyi lakosokat és identitásteremtő erővel bír, valamint pozitív hatást fejt ki a fesztivállátogatók és helyiek életminőségére is (Formadi – Hunyadi, 2019).

A kihívások és kockázatok kezelése a fesztiválokon: kockázatmenedzsment

Az elmúlt időszakban a fesztiválokat érintő kihívások a pandémiával kezdődtek, ugyanakkor a bizonytalanság, a gazdasági válság a világvárvány elmúltával továbbra is jelen van. A környezeti, társadalmi és gazdasági kockázatok (infláció, katonai konfliktus) kezelése a turizmus és szabadidő-ipar döntéshozói számára operatív és stratégiai szinten egyaránt ad feladatot. A Covid19 világvárvány gyökeresen megváltoztatta a mindennapi életet (közösségi/társasági távolságtartás, mobilitás drasztikus csökkenése, távmunka, digitális oktatás), a pandémia visszaszorítására tett intézkedések pedig a rendezvények, fesztiválok szervezésére is hatást gyakoroltak.

A változások a gazdaságot, ezen belül a rendezvényipart is érintették: általánossá vált például a mobilfizetés, a virtuális számlák igénye, valamint felgyorsult az infláció: az áruk, az energia és a szolgáltatások árának emelkedése (Monge – Lazcano, 2022). Jelentős válto-

zások történtek a fogyasztási szokásokban (Chi et al., 2021; Billore – Anisimova, 2021), melyek hatást gyakoroltak a szabadidős költésre, motivációra is (Davies, 2021). A pandémia alatt számos fesztivált elhalasztottak vagy töröltek, és jónéhány kreatív eseményt online rendeztek meg (Hanzlík – Mazierska, 2021; Rentschler – Lee, 2021; Khlystova et al., 2022). Mindezek következtében a rendezvényszervezők is munkaerőhiánnyal szembesültek. A világjárvány még inkább ráirányította a figyelmet a fesztiválokkal kapcsolatos különböző kihívásokra, kockázatokra (Petrova – Tairov, 2022): úgymint a biztonság (Drury et al., 2021; Boccia, 2020; Janiszewska et al., 2021; Xiaoting et al., 2022), az utazási korlátozások és az egészségügyi előírások (Rahman et al., 2021), valamint a felelős és fenntartható fesztivállátogatói magatartás (Rowen, 2020; Hutte et al., 2022) kérdéskörére.

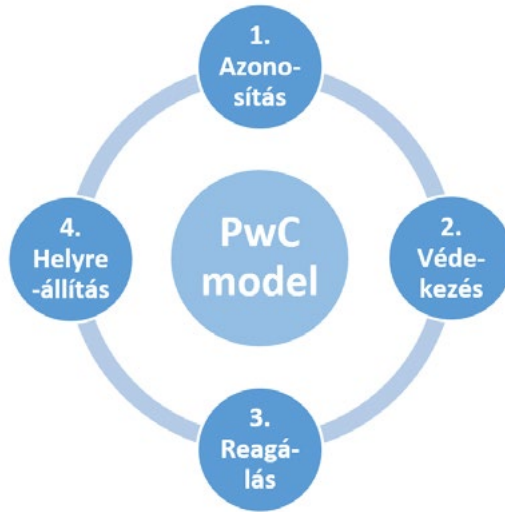
A világjárvány okozta válság és a gazdasági kihívások arra kényszerítették a desztinációkat és benne a fesztiválszervezőket is, hogy újradefiniálják fesztiváljukat, újragondolják küldetésüket, és felkészüljenek a váratlan helyzetekre. A Covid19 kockázatainak mérséklésére több modellt is kidolgoztak, amelyek a korábbi kutatásokra és tanulságokra támaszkodnak (Aldao et al., 2021; Hanstad, 2012; Leopkey – Parent, 2009a, 2009b). Dragin-Jensen et al. (2022) a rendezvényipar ellenállóképességének modelljét javasolja, az innovációra összpontosítva, három szakaszra osztva azt: fenntartó, adaptív és átalakító innováció.

A fesztiválszervezők a kockázatok kezelését különbözőképpen oldhatják meg: proaktívan, előzetesen felmérve a lehetséges kockázatokot és azok kezelését, illetve utólagosan kezelve a már felmerült kockázatokot. Létezik egy kockázatmenedzsment modell (PwC, 2020), amely rugalmas és átfogó megközelítése a kockázatkezelésnek, segítve a szervezeteket abban, hogy megalapozott döntéseket hozzanak a kockázatokkal kapcsolatban, és hatékonyan osszák el erőforrásaikat. A modell használatával a szervezetek proaktívan kezelhetik a kockázatokot, és erősíthetik rugalmas ellenállóképességüket, hogy minél hatékonyabban reagáljanak a jövőbeli kihívásokra. Ezt a modellt széles körben használták a Covid19 kockázatok mérséklésére a turizmus és a csúcstechnológiával felszerelt intelligens városok különböző környezetében (PwC, 2020). A PwC modellt okos városok esetében (pl. Bécs, Szingapúr és Helsinki) alkalmazták a Covid járvány negatív hatásának csökkentésére (Petrova – Tairov, 2022).

A PwC modell (*1. ábra*) úgy épül fel, hogy a kockázatmenedzsment négy kulcsfontosságú lépését követve bármely kihívás, válság esetén alkalmazható, melyet a rendezvényekre alkalmazva mutatunk be. A hatékony kezelést úgy kell kidolgozni, hogy bizonyos intézkedések állandóak legyenek, míg mások készen álljanak arra, hogy a válság különböző hullámai során aktiválhatók legyenek. A PwC modell négy fő pillére a következő:

1. *Azonosítás* (Detect) – a kihívások, fenyegetések és veszélyek előrejelzése; a kockázati mutatók felülvizsgálata;
2. *Védekezés* (Protect) – az érzékeny területek erősítése;
3. *Reagálás* (React) – hatékony reagálás és ellensúlyozás, a kockázatok csökkentése;
4. *Helyreállítás* (Restore) – a működéshez kulcsfontosságú tényezők azonosítása és tanulságok alkalmazása a jövőbeli döntésekben.

1. ábra: A PwC kockázatkezelési modell
Figure 1: PwC Risk Management Model

*Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.*

KUTATÁSI MÓDSZERTAN

Primer kutatásunk a kínálati oldal kockázatmenedzsment vizsgálatára irányult: kvalitatív módszertant (strukturált interjúk) alkalmaztunk, és 2021–2022 között 19 rendezvényszervező és döntéshozó véleményét gyűjtöttük össze. A vizsgálatba bevont fesztiválokat, eseményeket a VEB2023 területéről választottuk ki.

A szakértői interjúalanyok mindegyike a fesztivál- és rendezvényszervező csapat tagjaként dolgozott, a főszervezők ajánlása alapján kerültek a mintába. Az interjúalanyok eltérő területeket képviseltek, úgymint a programszervezés, a marketingkommunikáció, a technológia, a logisztika és a vendéglátás. A szakértői interjúkat 1-2 héttel a fesztiválok, rendezvények után készítettük, és a szervezőknek a már lezajlott programokkal kapcsolatos tapasztalataira összpontosítottunk.

A szakértői interjúalanyokhoz intézett kérdéseket szisztematikusan állítottuk össze egy olyan útmutató segítségével, amely a kockázatkezelésre, az új kihívásokra, fenntarthatósággal is összefüggő változásokra, jövőbeli újításokra koncentrált. A strukturált interjúk elemzése során részben összefoglaltuk azok tartalmát, részben pedig felhasználtuk az interjúalanyok pontos megfogalmazását. Az interjúalanyok anonimitásának megőrzése érdekében, a fesztivál szervezőinek véleményét „*idézőjelbe tett dőlt betűs*” írásmóddal jelöltük, nem írtuk ki külön az „interjúalany” hivatkozásokat.

A tanulmány célja a következő kutatási kérdések megválaszolása:

- **RQ1:** A fesztiválszervezők szemszögéből nézve melyek voltak az előző évekhez képest felmerült jelentősebb kockázatok, kihívások és változások a fesztiválokon? (*Azonosítás*)
- **RQ2:** Hogyan látják a fesztiválszervezők a látogatói igények változását: érkezett-e a látogatók irányából bármilyen igény, amire a fesztiválszervezőknek választ kellett adniuk? Milyen újításokat vezettek be? (*Védekezés*)
- **RQ3:** Melyek a fesztiválok legfontosabb tanulságai és pozitív eredményei? Hogyan reagáltak a fesztiválszervezők a változásokra? (*Reagálás*)
- **RQ4:** Hogyan látják a fesztiválok, szabadidős rendezvények jövőjét a bizonytalanság korában? Milyen szerepet játszik a menedzsment a kockázatok és kihívások kezelésében? (*Helyreállítás*)

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A tanulmány a kockázatmenedzsment modell négy kulcsfontosságú lépésén keresztül elemezte a fesztiválok különböző aspektusait.

Új kihívások a rendezvényeken – „azonosítás”

A kutatásunk során megvizsgáltuk, hogy az előző évekhez képest voltak-e új kihívások, változások a fesztiválokon, beazonosítva az előző évekhez képest megjelenő új kockázatok, nehézségeket (RQ1). A kutatási eredmény alapján kirajzolódott, hogy a pandémia elmúltával is számos kihívással néztek szembe a fesztiválszervezők (2. ábra).

- Az egészségügyi kérdések mellett az elszabaduló árak, az infláció okozott jelentős problémát. Bár előre tervezték a fesztiválszervezők, de *„vannak olyan mozgó költségek egy fesztivál életében, amelyek akkor jelentkeznek, amikor maga a fesztivál kezdődik (például a szállítási díjak, akár a logisztikai költségek, az üzemanyagárak közel a három-négyszeresére nőttek).”*
- A drasztikus áremelkedés okozta nehézségeket valamennyi fesztivál esetében említették az interjúkban: *„A fesztiválok esetén kiemelt szerepe van az infrastruktúrának, ehhez járult hozzá, hogy a kitelepülők és a nyersanyag is jóval magasabb összegbe került.”* *„A szolgáltatások (fuvar, benzín) nagyon sokat drágultak.”*
- A nyersanyagok, alapanyagok árának elszabadulása a jegyár-képzés (belépőjegyek), illetve a gazdasági megtérülés terén is komoly kihívásként jelent meg. A költségek növekedéséhez hozzájárult az a tény is, hogy az EKF által támogatott eseményeknél kötelező lett a műanyagmentesség. Az egyik interjúalany megfogalmazása szerint *„alapvetően már hét éve elvárás az egyszer használatos műanyagok mellőzése, de most már sokkal kevesebb alternatíva volt”*.
- Bár nem újkeletű probléma, de 2022-ben is határozott kihívásként jelentkezett a munkaerőhiány: *„Nagyon nehéz a technikai/tervezői szakmában jó munkaerőt kapni.”*

- Az elmúlt évekhez képest enyhébben jelent meg a közlekedésből, mobilitásból eredő bizonytalanság, de több interjúalany is beszámolt róla: „Kicsit nagyobb volt a bizonytalanság, a nagy repülőgép-lemondások miatt (háború, benzináremelkedés stb.), de végül csak egy fellépő nem tudott eljönni. Ez nekünk volt inkább mentális stressz.”
- Olyan válaszok is születtek, amelyekben azt hangsúlyozták, hogy a fesztiválok sok szempontból visszatérhettek a pandémia előtti időkben megszokotthoz: „A rendezvény visszatért az eredeti keretei közé: a helyszínek számát, a résztvevő érdeklődők tömegét illetően egyaránt.”

2. ábra: A fesztiválszervezők legnagyobb kihívásai
 Figure 2: The Biggest Challenges for Festival Organizers

Bizonytalanság és tervezési nehézségek	Szervezési feltételek változása	Költségek emelkedése
Újabb kihívások lelki feldolgozása (magunk mögött hagyni a kríziseket) Biztonságérzet megrendülése Újra nagyobb hozzáférés a kultúrához - rövidebb tervezési idő Közösségszervezés és jegyértékesítés bizonytalansága (látogatók döntési ideje csökken)	Inflációhoz kapcsolódó szervezési változások és nehézségek Többletmunka – újratervezés és alkalmazkodás Új előírások bevezetése (pl. műanyagmentesség) Egészségügyi biztonságra nagyobb hangsúly, tervezés szükségessége Munkatársak megtartása	Általános áremelkedés Létszám- és anyagi korlát (kevesebb látogató) miatt kisebb bevételek Folyamatos szakemberhiány miatti költségemelkedés Megnövekedett anyagi terhek Pénzügyi támogatás csökkenése, új szponzorok keresése

Forrás: saját szerkesztés.
 Source: own editing.

Keresleti igények változása – „védekezés”

Második kutatási kérdésünkben (RQ2) megvizsgáltuk, hogy miként látják a fesztiválszervezők a látogatói igények változását: érkezett-e a látogatók irányából bármilyen igény, amire a fesztiválszervezőknek választ kellett adniuk? Milyen újításokat vezettek be, illetve hogyan tudtak reagálni a legnagyobb kihívásokra?

- Az egyik legnagyobb gondot okozó áremelkedést a szervezők úgy tudták áthidalni, hogy „alapvetően mindig biztonsági játékkal játszzák a fesztiválszervezést, tehát a költségetést úgy állítják össze, hogy van benne mindig tartalék, hogy a váratlan kiadásokat tudják kezelni”.
- A világhírű nyomán megváltozott a fesztiválok és rendezvények iránti kereslet, de a tendenciák nem egyértelműek. A fesztiválszervezők túlnyomórészt arról számoltak be, hogy a fesztiválok iránt egyre nagyobb az érdeklődés.

- A látogatók motivációja a szabadidős eseményeken a kikapcsolódás, szórakozás, feltöltődés és a (világiárvány hatásai, gazdasági nehézségek elől való) „menekülés”.
- A látogatók életkora és érdeklődési körében van némi változás: egyrészt fiatalabb lett a közönség, másrészt pedig a fesztivállátogatók új műfajok, rendezvénytípusok (pl. újcirkusz, filmművészet) iránt is érdeklődnek (ahol erre van lehetőség).
- Az egyik fesztivál szervezője arról nyilatkozott, hogy miután a fesztiválon belépőjegyet kell fizetni, ezt a lehető legegyszerűbb, látogatóbarát módon oldják meg: *„Célként tűztük ki, hogy legyen olyan a rendszer a látogatóknak, ami egyszerű, könnyen kezelhető és trendi.”*
- A pénzügyi támogatás csökkenése miatt fontos új szponzorok bevonása, ezt pedig egyre sikeresebben tudják összeegyeztetni a fesztiválon megjelenő stakeholderek érdekeit is figyelembe véve: *„Az érdekeket, elvárásokat össze kellett simítani. Szerintem ez az a pont, ahogy megyünk előre így az évek során, úgy egyre jobban megy.”*
- Az egyik interjúalany kifejtette, hogy egyes programok helyszínét és kommunikációját szeretnék újragondolni, hiszen a programok kiváló színvonala ellenére nem vonzották a várt látogatószámot. Felmerült a szervezésben egyetemi hallgatók nagyobb mértékű bevonása, valamint a bérlet- és jegyrendszer feltételeinek még markánsabb kommunikációjának szükségessége.
- Egy másik válaszadó arra utalt, hogy a látogatók részéről az alapvető igény nem változott: szeretnék jól érezni magukat. A korábban már felmerült, szállásokkal kapcsolatos problémákat sikerült megoldani már tömegközlekedés megszervezésével: *„a szállások nagyon hamar elfogytak a környező településeken; és ahhoz, hogy messzebb tudjanak szállást foglalni – akár Veszprémben, akár Tapolcán –, ahhoz az kell, hogy el lehessen jutni oda tömegközlekedési eszközzel.”*

Újítások és tanulságok a rendezvényeken – „reagálás”

A kutatási kérdés részeként (RQ3) azt is feltérképeztük, hogy milyen újításokat vezettek be a fesztiválszervezők:

- Az egyik fesztivál esetében egy, a szervezést segítő szoftver alkalmazását vezették be. Ez nem csak a szervezőket, de a résztvevőket, vendégeket is segíti: egy olyan platformként szolgál, amelyen keresztül a szervező csapattal bármiről tudnak kommunikálni. *„Kifejezetten az ilyen jellegű fesztiválokra szakosodott online koordináló rendszer, egyfajta belső platform, ahol egy helyen lehet kezelni a vendégkoordinációt, kópialogisztikát, programokat, stábot.”*
- Néhány esetben változott a fesztivál helyszíne: *„EKF program előkészítése miatt lezárták a veszprémi Várat”;* jegy- és bérletrendszert vezettek be, *„ez a helyi lakosság számára még kedvezőbb volt”,* illetve a 2022-es évben már közbeszerzést kellett kiírni a fesztivál esetében.
- A fenntarthatóság jegyében újrahasznosított anyagból készült bevásárlótáskát vezettek be, amit meg lehetett vásárolni. *„A fenntarthatóság jegyében vászontáskát lehetett venni, ami egy többször használatos újrahasznosított bevásárlótáska volt.”*

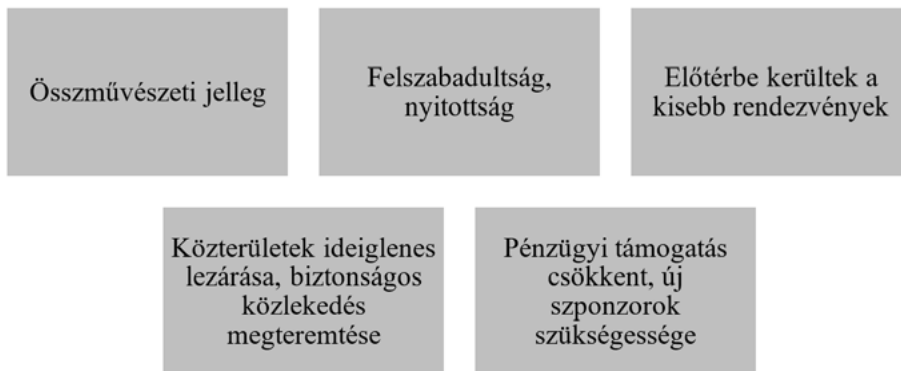
- Újításként jelent meg az egyik fesztivál esetében a kártyás fizetési rendszer bevezetése – „*a Covid miatt is így döntöttek, biztonságosabb is*”, azonban ezt elsősorban az árusok nem fogadták örömmel.

A fesztiválok tanulságai – „helyreállítás”

A jövőre vonatkoztatva a RQ4 kutatási kérdésünkben arra kerestük a választ, hogy az elmúlt időszak gazdasági és társadalmi folyamataiból a rendezvényszervezők milyen tanulságokat vontak le? Hogyan tudják a kockázatmenedzsmentben ezeket a tapasztalatokat hasznosítani (3. ábra), milyen stratégiai vagy operatív döntéseket, lépéseket terveznek?

- Két fesztivál képviselői is megfogalmazták, hogy az elszabaduló árak, infláció miatt még óvatosabban terveznek a jövő évben, azonban „*nagyon nehéz előre egy költségvetést úgy leadni, hogy nem tudjuk, hogy milyen árak lesznek*”.
- Arra számítanak, hogy „*az infrastrukturális költségek jelentősen meg fognak emelkedni a következő években, amit próbálnak azzal áthidalni, hogy biztonságosabban terveznek, és akár egy-egy drágább programot kisebbre cserélnék*”.
- A tanulságok között a szervezők megemlézték az erőteljesebb kommunikáció szükségességét, de azt is, hogy van értelme a fesztivált megrendezni, „*van értelme megmutatni a hazai termelőket, minden évben ugyanez a konklúzió nálunk*”.
- A Covid utáni időszak egyik hozadéka az is, hogy „*jobban vigyázunk az egészségünkre*”, és az „*egészség, életminőség tematikájú rendezvények*” vonzóbbak.
- A programokkal kapcsolatban merült fel egy másik tanulság: az, hogy szükség van a populárisabb zenére is: „*Szándékos volt, hogy most nem volt ilyen, de rájöttünk, hogy kell mindig ez is, olyan, aki azt a klasszikus értelemben vett bulit csinálja*”.
- Az egyik fesztiválon a szervezőknek az volt a tapasztalata, hogy „*a kevesebb látogató ellenére a vásárlóerő nem csökkent: kevesebb ember jött be, de a kevesebből többen vásároltak*”.
- Az egyik válaszadó azt emelte ki, hogy „*összművészeti lett a fesztivál. A nagyon fiatal korosztály nyitott arra, hogy merítsen ebből a nagyon sokszínű világból*”.
- Egy másik szervező szerint a pandémia utáni nyitás, a szabadság érzése meghatározó volt: „*most volt az első teljesen szabad fesztivál; sokkal felszabadultabbak, nyitottabbak az emberek. Ugyanezt látom a zenészeken is. Egy kicsit olyan, mintha a Covid-járvány nem is lett volna*”.

3. ábra: A rendezvények, fesztiválok legfőbb hozadéka a válaszadók szerint
 Figure 3: Respondents' Perspectives on the Primary Contributions of Events and Festivals

Forrás: saját szerkesztés.
 Source: own editing.

ÖSSZEFOGLALÁS: A KOCKÁZATOK ÉS KIHÍVÁSOK KEZELÉSE A RENDEZVÉNYSZERVEZŐK SZEMSZÖGÉBŐL

A pandémia időszaka, majd az azt követő gazdasági válság a kockázatok szempontjából kettős megítélésű. Egyrészt számos pozitív változást hozott a fesztiválszervezők számára: sok szervező arról számolt be, hogy a környezettudatosabb gondolkodásmód irányába történt elmozdulás, ami megerősítette a környezeti fenntarthatóságra irányuló erőfeszítéseket. Ezen erőfeszítések közé tartozik az *újratölthető pohárrendszer bevezetése, a műanyag használatának csökkentése vagy tiltása a vendéglátásban, a szelektív hulladékgyűjtési rendszer bevezetése, a látogatói (saját) palackok feltöltésére alkalmas ivóvíz biztosítása, a tömegközlekedés használatának ösztönzése és vegetáriánus ételválaszték biztosítása. Másrésztől negatív hatásokat is ki lehet emelni, hiszen az infláció, a kiszámíthatatlan gazdasági környezet a folyamatos (újra)tervezést és a kiadási oldal bizonytalan megtérülését (gazdasági fenntarthatóság) vonta maga után.*

A világhírványhelyzet mind a látogatókat, mind a szervezőket tudatosságra és felelősségteljesebb magatartásra készítette. Egyes fesztiválok a szervezők *kulacsot* adtak a meghívott VIP vendégeknek (a műanyag palackozott vizek visszaszorítása miatt) és a nyomtatás helyett digitális módon (applikáció, pdf programfüzet, social media) osztották meg a programokat. A beszállítók, alvállalkozók felé elvárás a zöldítés, azaz a környezettudatos attitűd és gyakorlat a tevékenységük során. A vendéglátás tekintetében cél a rövid ellátási lánc, a helyi termékek bemutatásának és vásárlásának (például a vásárok esetén a termelő és vásárló közvetlen kapcsolata) gyakorlati megvalósítása.

A látogatók nagyobb figyelmet fordítanak az egészségre és a biztonságra, a szervezők pedig arról számoltak be, hogy a gondolkodásmód és a szervezés megváltozott, gyakran a gazdaságilag érzékenyebb, takarékosabb megközelítés irányába. „*A népszerű fesztiválok*

hajlamosak arra összpontosítani, hogy mindent felépítsenek. A régebbi fesztiválokkal azonban leülünk, és elkezdünk beszélni 'a kevesebb több elvéről'.” Összességében a szervezők prioritásként kezelték a helyi munkatársak, szakemberek bevonását.

A kihívások átalakították a programkínálatot, kiemelve a helyi jelleget és elősegítve a családiasabb légkört, valamint sok esetben a szabadtéri terek tudatosabb használatát. A szervezők az EKF horizontális céloknak való megfelelés értelmében *önkénteseket* alkalmaztak, volt baba-mama sarok, gyerekprogramok, továbbá személyesen felvették a kapcsolatot nyugdíjas körökkel, hogy ösztönözzék őket a programok látogatására. Kifejezett fókusz volt, hogy minden korosztályt megszólítsanak.

KÖVETKEZTETÉSEK – MIKÉNT ALAKUL A FESZTIVÁLOK JÖVŐJE?

A tanulmány eredményeinek a PwC-moddellel kapcsolatos korábbi kutatásokhoz képest innovatívabbá tétele érdekében további háttérinformációkkal hangsúlyoztuk az eredmények tágabb kontextusát és jelentőségét. Eredményeink betekintést nyújtanak a fenntarthatósági kockázatmenedzsment modellek elfogadásába. Az eredményeknek gyakorlati vonatkozásai is vannak, és ajánlásokat kínálnak a fesztiválszervezők számára.

A szakmai interjúk alapján elmondható, hogy a szervezők sokat tanultak az elmúlt időszak tapasztalataiból. Leggyakrabban a rugalmasság, a gyors alkalmazkodóképesség szükségességét hangsúlyozták. A világbárányhelyzet és a bizonytalan gazdasági kihívások hatására egyre inkább az online megoldások használata terjedt el, amelyek a kommunikáció, a regisztráció és az érintésmentes fizetés révén a fesztiválok világához is alkalmazkodnak. Felfedezték, hogy a rendezvények online is szervezhetőek, és esetenként több külföldi és helyi látogatót is vonzanak. A digitális világ azonban nem helyettesítheti a személyes és közös élményeket, amelyek a fesztiválmélmény szerves részét képezik.

A fesztiválszervezők véleménye szerint a munkatársakba, személyzetbe vetett bizalom egyre fontosabbá vált: a pozitív munkahelyi légkör és gondolkodásmód elengedhetetlen a rendezvényipar virágzásának fenntartásához. Fontos tanulság, hogy a rendezvényszervezőknek nagyobb körültekintéssel kell eljárniuk a fesztiválok szervezése során, és a döntéseket hosszú távú perspektívában, sok esetben scenáriók felállításával célszerű meghozni. A világbárányhelyzet megerősítette annak szükségességét, hogy folyamatosan kommunikálni kell mind a személyzettel, mind a közönséggel, tájékoztatva őket a folyamatosan változó körülményekről. Az egyik interjúalany meglepő és a korábbi gyakorlattal ellentétes következtetésre jutott: „*Nem szükséges folyamatosan valami újjal előállni*”, mivel a látogatók gyakran a megszokott élményeket keresik.

Általánosságban elmondható, hogy a nehézségek, gazdasági kihívások számos pozitív fejleményt eredményeztek mind a szervezői, mind a látogatói oldalon, amelyek elősegítik a fenntarthatóságot is. A legfontosabb a szervezők fokozott tudatossága és hajlandósága a partnerség bővülésére, a helyi közösségek, vállalkozások és szállítók nagyobb mértékű bevonását eredményezte.

A kockázatmenedzsment alkalmazása a fesztiválokon egyre fontosabbá vált, mivel a rendezvényipar új kihívásokkal néz szembe. A hatékony kockázatmenedzsment stratégi-

ák növelhetik a közvélemény bizalmát a fesztiváliparban, és csökkenthetik a nagyszabású rendezvények környezeti hatását. A technológia és az adatelemzés integrálása a kockázatkezelésbe növelheti annak pontosságát és hatékonyságát, a kockázatalapú megközelítés pedig javíthatja a döntéshozatalt és biztosíthatja a rendezvények hosszú távú életképességét. A fenntartható fesztiválokkal összefüggésben a kockázatmenedzsment segíthet a szervezőknek abban is, hogy megalapozott döntéseket hozzanak a rendezvények tervezésével, működésével és a fenntarthatósági kezdeményezésekkel kapcsolatban (a szervezők felmérhetik a rendezvény lehetséges környezeti hatásait, és intézkedéseket hozhatnak azok mérséklésére).

Ezen túlmenően a fenntartható fesztiválok kockázatmenedzsmentje magában foglalhatja a vészhelyzeti tervezést és a válaszlépéseket is, például vészhelyzeti tervek kidolgozását természeti katasztrófák, közegészségügyi vészhelyzetek vagy más váratlan események esetére. Ez segít biztosítani a résztvevők biztonságát és védelmét, és megóvni a fesztiválipar hírnevét. Összefoglalva a kockázatkezelés alkalmazása a fesztiválokon alapvető fontosságú a résztvevők egészségének és biztonságának biztosítása, a fenntarthatóság előmozdítása és a rendezvények hosszú távú életképességének biztosítása szempontjából a gyorsan változó környezetben.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aldao, Carolina – Blasco, Dani – Espallargas, Manel Poch – Rubio, Saida Palou: *Modelling the crisis management and impacts of 21st century disruptive events in tourism: the case of the COVID-19 pandemic*, *Tourism Review*, 2021/7, 929–941. <https://doi.org/10.1108/TR-07-2020-0297>
- Ásványi Katalin – Márta István: *A hazai fesztiválpia kínálata*, in: Jászberényi Melinda: *Fesztiválturizmus*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016, 82–96. ISBN 9789630597159.
- Bachman, Jarrett R. – Hull, John S.: *Understanding the Impacts of Festivals on Resident Attendees Before and During COVID-19: A First Look at the Vancouver Queer Film Festival*, TTRA Canada Conference, 2021. Elérhető: https://scholarworks.umass.edu/ttracanada_2021_conference/12 (Letöltés ideje: 2022.01.12.)
- Billore, Soniya – Anisimova, Tatiana: *Panic buying research: A systematic literature review and future research agenda*, *International Journal of Consumer Studies*, 2021/45, 777–804. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12669>
- Boccia, Stefania: *Christmas Festivities and COVID-19: A Foreseeable Risk to Anticipate*, *Frontiers in Public Health*, 2020/8, 1–3. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.639647>
- Chi, Xiaoting – Cai, Gangwei – Han, Heesup: *Festival travellers' pro-social and protective behaviours against COVID-19 in the time of pandemic*, *Current Issues in Tourism*, 2021/24, 3256–3270. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1908968>
- Davies, Karen: *Festivals Post COVID-19*, *Leisure Sciences*, 2021/43, 184–189. <https://doi.org/10.1080/01490400.2020.1774000>

- Dragin-Jensen, Christian – Kwiatkowski, Gregorz – Lien, Vilde H. – Ossowska, Luiza – Janiszewska, Dorota – Kloskowski, Dariusz – Strzelecka, Marianna: *Event innovation in times of uncertainty*, International Journal of Event and Festival Management, 2022/13, 387–405. <https://doi.org/10.1108/IJEFM-07-2021-0063>
- Drury, John – Brook, Rogers – Marteau, Theresa M. – Yardley, Lucy – Reicher, Stephen – Stott, Clifford: *Re-opening live events and large venues after Covid-19 'lockdown': Behavioural risks and their mitigations*, Safety Science, 2021/139, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105243>
- Duffy, Michael – Mair, Judith: *Future trajectories of festival research*, Tourist Studies, 2021/21, 9–23. <https://doi.org/10.1177/1468797621992933>
- Ernsts Ildikó – Formádi Katalin – Lőrincz Katalin: *A Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa fesztiváljainak fenntarthatósága és a COVID-19 – fókuszban a látogatói attitűdök és igények*, Comitatus, 2022, 1215-315X 32 (240), 119–128. Elérhető: http://www.mrtt.hu/files/comitatus/comitatus_2022_tavaszi.pdf
- Formádi Katalin – Hunyadi Zsuzsanna: *Helyi büszkeség vagy bosszúság?! A fesztiválok hatása a települések életében./Local pride or annoyance?! The impact of festivals on the life of municipalities*, Prosperitas, 2019/6, 95–111. https://doi.org/10.31570/Prosp_2019_04_6
- Formádi Katalin – Ernsts Ildikó – Sigmond Eszter: *COVID-19 hatása az EKF Veszprém-Balaton Régióban megrendezett fesztiválokra – kihívások és tanulságok fesztiválszervezői szemmel (The impact of COVID-19 on festivals in the EKF Veszprém-Balaton Region – challenges and lessons learned from the festival organisers' perspective)*, in: Mitev, Ariel – Csordás Tamás – Horváth Dóra – Boros Kitti (szerk.): *Post-Traumatic Marketing: Virtuality and Reality*” – Proceedings of the EMOK 2021 International Conference, Corvinus University of Budapest, Budapest, 2021, 448–455. ISBN 978-63-503-8.
- Formádi Katalin – Ernsts Ildikó – Lőrincz Katalin: *Fenntartható(bb) fesztiválok a pandémia idején – a balatoni fesztiválszervezők kihívásai és tapasztalatai*, Marketing & Menedzsment, 2022/56, 81–92. <https://doi.org/10.15170/MM.2021.56.01.07>
- Gold, John R. – Gold, Margaret: *The World turned Upside Down?, Cities, Festivalization, and Uncertainty*, Built Environment, 2021/47, 417–431. <https://doi.org/10.2148/benv.47.3.417>
- Gursoy, Dogan – Kim, Kyungmi – Uysal, Muzaffer: *Perceived impacts of festivals and special events by organizers: An extension and validation*, Tourism Management, 2004/25, 171–181. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00092-X](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00092-X)
- Hanstad, Dag Viadar: *Risk management in major sporting events: A participating national Olympic team's perspective*, Event Management, 2012/16, 189–201. <https://doi.org/10.3727/152599512X13459279626683>
- Hanzlík, Jan – Mazierska, Ewa: *Eastern European film festivals: Streaming through the COVID-19 pandemic*, Studies in Eastern European Cinema, 2021/13, 38–55. <https://doi.org/10.1080/2040350X.2021.1964218>
- Hutte, Gerard Jan – Markwell, Kevin – Wilson, Erica: *An opportunity to build back better? COVID-19 and environmental sustainability of Australian events*, International Journal of Event and Festival Management, 2022/13, 440–456. <https://doi.org/10.1108/IJEFM-03-2022-0019>
- Janiszewska, Dorota – Lien, Vilde H. – Kloskowski, Dariusz – Ossowska, Luiza – Dragin-Jensen, Christina – Strzelecka, Marianna – Kwiatkowski, Grzegorz: *Effects of COVID-19 Infection Control Measures on the Festival and Event Sector in Poland and Norway*, Sustainability, 2021/13, 13265. DOI: <https://doi.org/10.3390/su132313265>
- Kang, Gi-Du – James, Jeffrey: *Revisiting the Concept of a Societal Orientation: Conceptualization and Delineation*, Journal of Business Ethics, 2007/73, 301–318. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9208-0>
- Keller Krisztina – Tóth-Kaszás Nikolett: *A turizmusbiztonság megjelenése az EU tagállamainak turisztikai stratégiáiban, (The emergence of tourism safety in the tourism strategies of the EU member states)*, Vezetéstudomány, 2021/52, 32–43. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2021.06.03>

- Keller Krisztina – Kaszás Nikolett – Kovács László: *Turisztikai szolgáltatók válságra való felkészültsége a Covid19 tekintetében*, Turizmus Bulletin, 2022/22, 26–35. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2022v22n4.3>
- Khlystova, Olena – Kalyuzhnova, Yelena – Belitski, Maksim: *The impact of the COVID-19 pandemic on the creative industries: A literature review and future research agenda*, Journal of Business Research, 2022/139, 1192–1210. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.09.062>
- Leopkey, Becca – Parent, Milena: *Risk management strategies by stakeholders in Canadian major sporting events*, Event Management, 2009a/13, 153–170. <https://doi.org/10.3727/152599509790029828>
- Leopkey, Becca – Parent, Milena: *Risk management issues in large-scale sporting events: A stakeholder perspective*, European Sport Management Quarterly, 2009b/9, 187–208. <https://doi.org/10.1080/16184740802571443>
- Lőrincz, Katalin – Ernszt, Ildikó – Sigmond, Eszter: *Fenntartható fesztiválok – hangsúlyok és prioritások szervezői szemmel*, in: Mezőfi Nóra – Németh Kornél – Péter Erzsébet – Püspök Krisztián (szerk.): V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötet, Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Campus, 2021, 434–443.
- Monge, Manuel – Lazcano, Ana: *Commodity Prices after COVID-19: Persistence and Time Trends*, Risks 2022/10, 128. <https://doi.org/10.3390/risks10060128>
- Orea-Giner, Alicia – Gonzalez-Reverte, Francesc – Fuentes-Moraleda, Laura: *Impacts of health crisis on Music Festivals: A qualitative approach*, International Journal of Event and Festival Management, 2022/13, 125–143. <https://doi.org/10.1108/IJEFM-12-2020-0081>
- Packer, Jan – Ballantyne Julie: *The impact of music festival attendance on young people's psychological and social well-being*, Psychology of Music, 2010, 1–18. <https://doi.org/10.1177/0305735610372611>
- Pálné Kovács Ilona: *Az önkormányzati válságkezelés és/vagy reziliencia: Szakirodalmi szemle*, Tér és Társadalom, 2023/37, 3–22. <https://doi.org/10.17649/TET.37.1.3465>
- Petrova, Mariana – Tairov, Iskren: *Solutions to Manage Smart Cities' Risks in Times of Pandemic Crisis*, Risks, 2022/10, 240. <https://doi.org/10.3390/risks10120240>
- PwC. 2020: *Building More Resilient Cities to Endure COVID-19 and Future Shocks*. Elérhető: <https://www.pwc.com/m1/en/publications/building-resilient-smart-cities-endure-covid19-future-shocks.html> (Letöltés ideje: 2023.01.12.)
- Rahman, Farah Naz – Rahman, A. K. M. Fazlur – Iwuagwu, Anthony Obina – Dalal, Kostul: *COVID-19 Transmission due to Mass Mobility Before and After the Largest Festival in Bangladesh: An Epidemiologic Study*, INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing, 2021, 58. <https://doi.org/10.1177/00469580211023464>
- Rentschler, Ruth – Lee, Boram: *COVID-19 and Arts Festivals: Whither Transformation?*, Journal of Arts and Cultural Management, 2021/14, 35–54. <https://doi.org/10.15333/ACM.2021.7.30.35> https://www.researchgate.net/publication/353570357_COVID-19_and_Arts_Festivals_Whither_Transformation
- Rowen, I. Ian: *The transformational festival as a subversive toolbox for transformed tourism: lessons from Burning Man for a COVID-19 world*, Tourism Geographies, 2020/22, 695–702. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759132>
- Ryff, Carol D. – Keyes, Corey Lee M.: *The structure of psychological well-being revisited*, Journal of Personality and Social Psychology, 1995/69, 719–727. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719>
- Salzburg Global Seminar: *Introduction*, in: Seidl-Fox, Susanna – Addo, Ping-Ann – Garcia, Beatriz – Hallman, Louise (eds.): *What Future for Festivals?*, Culture, Art, and Society, 2021. Elérhető: https://www.salzburgglobal.org/fileadmin/user_upload/Documents/2020-2029/2020/Session_646/SalzburgGlobal_Report_646_online_.pdf
- Smits, Roderik R: *European Film Festivals in Transition? Film Festival Formats in Times of COVID*, Report for Thessaloniki International Film Festival, Project: Online Platforms & Film Circulation. 2021. Elérhető: <https://www.onlinefilmcirculation.com/festival-report> (Letöltés ideje: 2021.05.15.)

- Szegvári Péter: *A „fenntartható kormányzás” és az országok „helyreállítási képességének” összefüggései a COVID-19 járvánnyal kialakult válsággal kapcsolatban*, Comitatus, 2022, ősz-tél, 29–46.
- Xiaoting, Chi – Heesup, Han– Seongseop, Kim: *Protecting yourself and others: Festival tourists’ prosocial intentions for wearing a mask, maintaining social distancing, and practicing sanitary/hygiene actions*, Journal of Sustainable Tourism, 2022/30, 1915–1936. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1966017>
- Ye, Yu – Su, Ching-Hui – Tsai, Chin-Hsun – Hung, Jui-Long: *Motivators of Attendance at Eco-friendly Events*, Journal of Convention & Event Tourism, 2020/21, 417–437. <https://doi.org/10.1080/15470148.2020.1776656>

GYURÁ CZ-NÉMETH PETRA – STEINBACHNÉ HAJMÁSY
GYÖNGYI

Egyetemi hallgatók felelős fogyasztása – Pilot kutatás a Pannon Egyetem Turizmus szakos hallgatói körében

*Responsible Consumption of University Students –
Pilot Research among Tourism Students at the
University of Pannonia*

•
SZERZŐK:

GYURÁ CZ-NÉMETH PETRA, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Intézeti Tanszék, nemeth.petra@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-1047-6347

STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI, adjunktus, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Intézeti Tanszék, hajmasy.gyongyi@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0005-8728-7757

JEL kód: Q01

Kulcsszavak: fenntarthatóság • felelős fogyasztás • turizmus hallgatók

Absztrakt: A tanulmány témája napjaink egyik rendkívül aktuális kérdése a felelős fogyasztás, mely a fenntartható fejlődés egyik fontos célja és eszköze is. A tanulmány egy kérdőíves, primer kutatás segítségével vizsgálja, hogy a turizmust tanuló hallgatók mennyire tartják fontosnak a felelős fogyasztás egyes tényezőit. A kutatás eredményei alapján megállapítható az egyének felelős fogyasztási szintje, valamint az, hogy az egyes tényezők közül melyik mekkora fontossággal bír a hallgatók körében. Továbbá, hogy a mintában szereplő magyar nyelven tanuló hallgatók körében az újrahasznosított csomagolású termékek fogyasztása a leginkább jellemző tényező, míg az angol nyelven tanuló hallgatók esetében a helyi termékek fogyasztása lett a leglényegesebb. A felelős fogyasztási szinteknél nem állapítható meg szignifikáns

különbség a magyarul és angolul tanuló hallgatók között, illetve a vizsgált demográfiai tényezők sem adnak magyarázatot a felelős fogyasztásban tapasztalható különbségekre.

AUTHORS:

PETRA GYURÁ CZ-NÉMETH, Associate Professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Department of Tourism, nemeth.petra@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-1047-6347

GYÖNGYI STEINBACHNÉ HAJMÁSY, Senior Lecturer, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Department of Tourism, hajmasy.gyongyi@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0005-8728-7757

JEL code: Q01

Keywords: *sustainability, responsible consumption, tourism students*

Abstract: *The topic of the study is one of the most topical issues of our time, responsible consumption, which is both an important goal and a tool for sustainable development. The study uses questionnaire-based primary research to investigate the importance of each factor of responsible consumption among tourism students. The results of the research help to determine the level of responsible consumption of individuals and the importance of each of the factors among students studying in Hungarian, the consumption of products with recycled packaging was the most important factor, while for students studying in English, the consumption of local products was the most important. No significant difference was found between Hungarian and English students in the responsible consumption levels.*

BEVEZETÉS

Napjaink társadalmára egyre inkább jellemző a túlfogyasztás, ezért a fenntartható fejlődés egyik fontos célja a felelős fogyasztás és termelés előmozdítása (Shiel et al., 2020; Singjai, 2018). A felelős fogyasztás elengedhetetlen bolygónk fenntarthatóságának biztosítása érdekében, ugyanis a globális fogyasztás ökológiai lábnyoma nagyobb, mint a bolygó teljes biokapacitása (Calderon-Monge et al., 2020). A változásokhoz több szereplő együttes erőfeszítéseire és tudatosságára van szükség (Medeiros – Ribeiro, 2017). A vállalatok, valamint a globális szervezetek által tett lépések mellett rendkívül fontos szerep hárul a fogyasztókra is (Shao et al., 2017). Az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) Környezet és Fejlődés Világbizottsága (World Commission on Environment and Development – WCED), más néven Brundtland Bizottság 1987-ben közzétett „Közös jövőnk” című jelentése szerint az

a fejlődési mód nevezhető fenntarthatónak, mely kielégíti a jelen szükségleteit úgy, hogy közben nem veszélyezteti a jövő generációk szükségleteinek kielégítését (Shiel et al., 2020; Joshi – Rahman, 2017). A Brundtland „Jelentés” (1987) szerint a fenntartható fogyasztás felelős fogyasztásra inspirál, amely lehetővé teszi a közösség és a környezet iránti elszámoltathatóságot (Joshi – Rahman, 2019). Az ENSZ által későbbiekben megfogalmazott és 2015-ben elfogadott 17 fenntartható fejlődési cél (Sustainable Development Goals, röviden SDGs) egyike szintén a felelős fogyasztáshoz kapcsolódik: SGD12: Biztosítani a fenntartható fogyasztási szokásokat és termelési módokat. A globális szervezetek mellett a tudatos fogyasztói magatartás kialakításában és támogatásában a vállalatoknak is kiemelkedő szerepe van (Csigéné Nagypál – Görög, 2015). Fontos, hogy a vállalatok etikus, zöld termékeket biztosítsanak a fogyasztóknak, és valós képet nyújtsanak az adott termékről/szolgáltatásról. Ennek egyik formája lehet valamilyen ökocímke vagy védjegy használata, melyet független minősítési rendszer ítél meg a vállalatnak, és bizonyítja annak elkötelezettségét a különféle környezeti és társadalmi problémák iránt (Toussaint et al., 2021; Shao et al., 2017). Ennek azért is van jelentős szerepe, mert a tudatos fogyasztók döntéseit széleskörű információgyűjtés előzi meg, így könnyedén juthatnak hiteles információhoz az adott cégről, annak termékeiről/szolgáltatásairól (Calderon-Monge et al., 2020; Shao et al., 2017). Egyéni, vagyis fogyasztói szinten pedig rendkívül fontos a fogyasztói magatartás átalakulása, a felelős fogyasztói trendek kialakítása. Mindezek következtében napjainkban a fogyasztók tudatosságának vizsgálata rendkívül népszerű kutatási téma. A tanulmány is a tudatos fogyasztói magatartás egyik területével, a felelős fogyasztással foglalkozik.

A kutatás alanyai a Pannon Egyetem turizmust tanuló hallgatói voltak, akik épp tanulmányaik közepén tartanak. A kutatás külön figyelmet szentel az angolul és a magyarul tanuló hallgatók megkülönböztetésének, mivel az angolul tanuló hallgatók gondolkodása nemzetközibbnek tekinthető (még hazai környezetben is), mint a magyarul tanuló hallgatóké, sőt többen közülük külföldi hallgató. A kutatás alanyai esetében általánosságban vizsgáltuk a fogyasztás tudatosságát, tehát nem lebontva különböző fogyasztási cikkekre, mivel inkább a hallgatók tudatosságát összességében kívántuk feltárni.

A TUDATOS FOGYASZTÓI MAGATARTÁS JELLEMZŐI

A fogyasztói magatartás az a folyamat, melynek során a fogyasztók szükségleteik kielégítése érdekében különböző termékeket választanak, vásárolnak, használnak vagy kihasználhatnak, illetve szolgáltatásokat vesznek igénybe (Medeiros – Ribeiro, 2017). A fogyasztói döntést befolyásoló tényezők rendkívül sokrétűek (Kotler, 2008; Toussaint et al., 2021), melynek köszönhetően a vásárlási döntés több tényezőcsoport együttes figyelembevételével születik meg (Törőcsik – Szűcs, 2021).

A tudatos fogyasztóra jellemző, hogy az előzetes széleskörű információgyűjtést követően megfontolt döntéseket hoz, melyek során környezeti, társadalmi és etikai szempontokat egyaránt figyelembe vesz (Calderon-Monge et al., 2020).

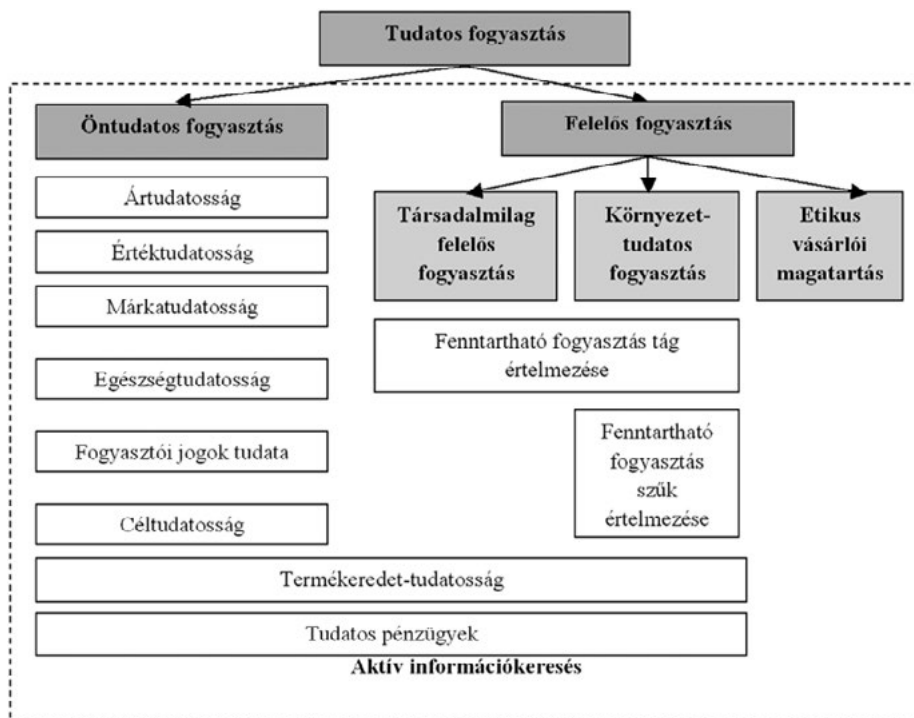
A tudatos fogyasztók hozzáállása és motivációja alapján a tudatos fogyasztás két fő irányvonala különíthető el, melyet az 1. ábra szemléltet. Az egyik irányvonal az öntudatos fogyasztás, a másik pedig a felelős fogyasztás. Az öntudatos fogyasztás esetében a fogyasztó

döntései a fogyasztó önértékéhez kötődnek, mint például: ártudatosság, minőség tudatosság, egészségtudatosság, márkatudatosság, érték tudatosság, fogyasztói jogok tudata (Dudás, 2011, 2012).

A felelős fogyasztás esetén a köz, valamint tágabb értelemben a társadalom érdekeinek figyelembevétele játszik fontos szerepet (Dudás, 2011).

A felelős fogyasztáson belül három fő kategória különíthető el, melyek az alábbiak: társadalmilag felelős fogyasztás, környezettudatos fogyasztás és etikus vásárlói magatartás (Dudás, 2011, 2012). A továbbiakban ezek a területek kerülnek bemutatásra.

1. ábra: A tudatos fogyasztás területei
Figure 1: The aspects of conscious consumption

Forrás: Dudás (2012).

Source: Dudás (2012).

A FELELŐS FOGYASZTÁS TERÜLETEI

A felelős fogyasztó azt a terméket részesíti előnyben, melyet – a többi termékkel összehasonlítva – környezeti és társadalmi szempontból jobbnak ítél meg, és legalább olyan mértékben kielégíti a szükségleteit, mint a hagyományos fogyasztói magatartás (Joshi –

Rahman, 2017). A felelős fogyasztó szűkebb körben saját magáért, valamint családjáért, tágabb értelemben a társadalom tagjaiért, valamint a jövő generációjáért vállal felelősséget (Dudás, 2011).

Környezettudatos fogyasztás

A szűk értelemben vett felelős fogyasztás a környezettudatos fogyasztásra helyezi a hangsúlyt (Dudás, 2011). A környezettudatos fogyasztó számára kiemelten fontos a természeti környezet, illetve állapotának megőrzése, esetlegesen javítása, és igyekszik a fogyasztás környezeti hatásainak minimalizálására (Perera – Hewege, 2013). A környezettudatos fogyasztó egyik jellemzője a környezetbarát termékek vásárlása, mint például biotermékek, újrahasznosított alapanyagból készült termékek (Dudás, 2011; Joshi – Rahman, 2017). Mindezek mellett törekszik az alacsonyabb környezetterhelésre, melynek lehetséges módja például az autóhasználat csökkentése, energiatakarékosság, szelektív hulladékgyűjtés. A környezettudatos fogyasztó szívügyének tekinti a környezetvédelmet, aktívan keres információt az egyes környezeti problémákkal, és azok megoldásaival kapcsolatban (Dudás, 2011, 2012; Singjai, 2018). A környezettudatos fogyasztók környezetbarát (zöld) termékeket várnak a vállalatoktól (Medeiros – Ribeiro, 2017). Értékelik a vállalatok környezetvédelmi törekvéseit, ugyanakkor elutasítják a környezetszennyező, illetve környeztkárosító tevékenységet végző cégek termékeit, valamint szolgáltatásait.

Társadalmilag felelős fogyasztás

A társadalmilag felelős fogyasztó nemcsak saját elégedettségét veszi figyelembe vásárlási döntései során, hanem a társadalom jólétét is. A társadalmilag felelős fogyasztó körültekintően választja meg a vásárlás helyét, előnyben részesíti a helyi vállalkozásokat, valamint az etikusan működő cégek termékeit/szolgáltatásait (Calderon-Monge et al., 2020). Vásárlásai során preferálja a méltányos kereskedelemről (fair trade) származó termékeket és elutasítja azokat a termékeket, melyek előállításuk során állatkísérleteket is végeztek (Joshi – Rahman, 2017; Dudás, 2011, 2012).

Etikus vásárlói magatartás

Az etikus fogyasztói viselkedés során a fogyasztó döntéseit erkölcsi meggyőződésének és értékeinek megfelelően hozza meg (Calderon-Monge et al., 2020). A társadalmilag felelős fogyasztástól az különbözteti meg, hogy míg a társadalmilag felelős fogyasztás a társadalom egészére nézve pozitív hatással van, addig az etikus fogyasztói viselkedés csak a társadalom egy szűk rétegének a javát szolgálja. Az etikus viselkedés például különböző vásárlási szituációkban érhető tetten. Ilyen például, amikor a boltban az eladó rosszul ad vissza a vevő javára és a vásárló mérlegeli, hogy kihasználja-e az eladó figyelmetlenségét vagy visszaadja a pénzt (Dudás, 2011, 2012).

A társadalmilag felelős fogyasztás és a környezettudatos fogyasztás együttesen a fenntartható fogyasztás tágabb értelmezéseként fogható fel, hisz a környezet és annak állapota hatással van a társadalom jólétére és életminőségére.

A FELELŐS FOGYASZTÁS MÉRÉSE

A kutatók számos módszert dolgoztak ki a felelős fogyasztói magatartás mérésére, melyek a társadalmi és/vagy a környezeti tényezőket egyaránt figyelembe veszik (Calderon-Monge et al., 2020; Samavatyan et al., 2014). Webb et al. (2008) egy olyan skálát (*Socially Responsible Purchase and Disposal scale*) dolgoztak ki, amely a társadalmilag felelős fogyasztó definícióján alapul. Ebben a kontextusban a társadalmilag felelős fogyasztó igyekszik minimalizálni vagy megszüntetni a káros hatásokat, vagy maximalizálni a társadalomra gyakorolt hosszú távú pozitív hatásokat. Joshi – Rahman (2019) a fogyasztók fenntartható vásárlás iránti attitűdjét vizsgálja a különféle tényezők segítségével. Samavatyan et al. (2014) a fenntartható fejlődés eléréséhez szükséges kérdéseket vizsgálja egy kvalitatív kutatás alapján összeállított kérdőív segítségével.

A fogyasztók felelős magatartásában szerepet játszó tényezőket az 1. számú táblázat foglalja össze. Kutatásunk lefolytatásához ezek a tényezők szolgáltak alapul.

1. táblázat: A fogyasztók felelős magatartásában szerepet játszó tényezők
Table 1: Factors influencing the responsible behavior of consumers

	Vállalatok felelősség-vállalásához kapcsolódó tényező	Környezetvédelemhez kapcsolódó tényező	Szerző(k)
Kerülöm a kisebbségeket megkülönböztető cégek termékeit.	x		Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014)
Próbálok olyan cégektől vásárolni, akik fogyatékkal élőket is foglalkoztatnak.	x		Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014)
Olyan cégek termékeit részesítem előnyben, akik segítenek a rászorulóknak.	x		Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014)
Olyan cégek termékeit részesítem előnyben, akik támogatják a helyi iskolát.	x		Webb et al. (2008)
Kerülöm a gyerekmunkával készült termékeket.	x		Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014)

Kerülöm a környezetszennyező termékeket.		x	Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014)
Kerülöm azokat a termékeket, melyek előállításánál állatkísérleteket végeztek.		x	Samavatyan et al. (2014)
Előnyben részesítem azokat a termékeket, melyeket újrahasznosított/környezetbarát anyagba csomagolnak.		x	Joshi & Rahman (2019); Samavatyan et al. (2014)
Töreksem a helyi termékek vásárlására.		x	Samavatyan et al. (2014)
Előnyben részesítem azokat a termékeket, melyek valamilyen öko címkével rendelkeznek.		X	Joshi & Rahman (2019); Samavatyan et al. (2014)

*Forrás: Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014); Joshi – Rahman (2019).
Source: Webb et al. (2008); Samavatyan et al. (2014); Joshi – Rahman (2019).*

KUTATÁS

A kutatás fejezet az elsődleges adatgyűjtés körülményeit és eredményeit mutatja be.

A minta meghatározása

Elsősorban turizmuskutató révén fontos volt egy olyan minta választása, melynek turisztikai vonatkozásához nem fér kétség. A turizmust tanuló hallgatók különösen fontos értéket képviselnek mind az Egyetem életében, mind a szektorban, mivel a turisztikai iparág túlélése függ tőlük. Ebben a kifejezetten munkaerőhiányos időszakban (Formádi – Gyurácz-Németh, 2021; Formádi – Papp, 2022), melynek jelei természetesen már korábban is látszóttak, de a Covid19 járvány eskalálta az egyébként is nehéz helyzetet, a jövő munkavállalói egyértelműen lényegesek. Ők azok, akik a szektort is a fenntarthatóság irányába tudják tolni. Az ő személyes meggyőződésük, tudatosságuk is befolyásolja majd a szakmai viselkedésüket, ami változást teremthet. Emellett az új generáció tudatossága, felelősségvállalása reményt adhat a jövőhöz. A fiatal vásárlók nyitottabbak az új gondolatokra, képesek megérteni a fenntartható és felelős fogyasztás jelentőségét és nagyobb érdeklődést mutatnak a társadalmi és környezeti kérdések iránt. Mindemellett a fiatal fogyasztók várható élettartama is hosszabb, mely nagymértékben biztosítja, hogy a pozitív változás hosszabb távon fennmaradjon és a jövő nemzedékeire is átöröklődjön (Joshi – Rahman, 2017).

A kérdőíves vizsgálatra a Pannon Egyetem másodéves Turizmus-vendéglátás szakos és elsőéves Turizmus-menedzsment szakos hallgatóit jelöltük ki. Mindkét hallgatói csoportra igaz, hogy már voltak szakmai tárgyaik, hozzászórtak az egyetemi légkörhöz, de még nem végzős hallgatók, hogy a munkaerő-piaci kilépésre koncentrálnak. A Turizmus-vendéglá-

tás képzés a Pannon Egyetemen mind magyar, mind angol nyelven folyik, a Turizmus-menedzsment mesterszak nappali tagozaton, angol nyelven folyik.

A meghatározott sokaság a magyar hallgatók esetében 42 főt jelent, melyből 38 hallgató töltötte ki a kérdőívet, ami 90%-os kitöltést jelent.

A másodéves, angol nyelven tanuló hallgatók teljes létszáma 12 fő volt a kutatás végzésekor, ehhez csatlakozott 7 mesterszakos hallgató. A 19, angol nyelven tanuló hallgató közül mind kitöltötték a kérdőívet, tehát 100%-os volt a kitöltés.

Az eredményeket külön ábrázoljuk a magyarul, és külön az angolul tanuló hallgatók esetében.

Kutatásunk célja tehát a Pannon Egyetemen turizmust tanuló hallgatók felelős fogyasztásának mérése volt. Annak megvizsgálása, hogy a turizmus-vendéglátás szakon tanuló hallgatók milyen tényezőket tartanak fontosnak fogyasztásuk során, egyáltalán figyelembe veszik-e a termékek és szolgáltatások származását vagy előállításuk körülményeit.

Az adatgyűjtéshez kérdőíves vizsgálatot használtunk, melynek segítségével a hallgatókat az 1. táblázatban látható 10 tényező figyelembe vételéről kérdeztük. Az egyes tényezők fontosságát egy 1-7 Likert skálán kellett értékelniük. A kérdőíves kutatás 2023 áprilisában zajlott. Egy angol és egy magyar nyelvű kérdőív készült a Limesurvey online felületen. A hallgatók az (alap- és mesterszakos) órák során kerültek tájékoztatásra és felkérésre a kérdőív kitöltésére. A kérdőív kitöltése során segítséget is kérhettek, amennyiben valamelyik kérdés nem lett volna érthető, ilyen kérésre azonban nem került sor.

Eredmények

A kérdőíves felmérés során a magyar, illetve angol nyelven tanuló hallgatók felelős fogyasztásának eredményeit külön ábrákön mutatjuk be.

2. ábra: Magyar nyelven tanuló hallgatók felelős fogyasztása tényezőként
Figure 2: Hungarian students' responsible consumption by factor

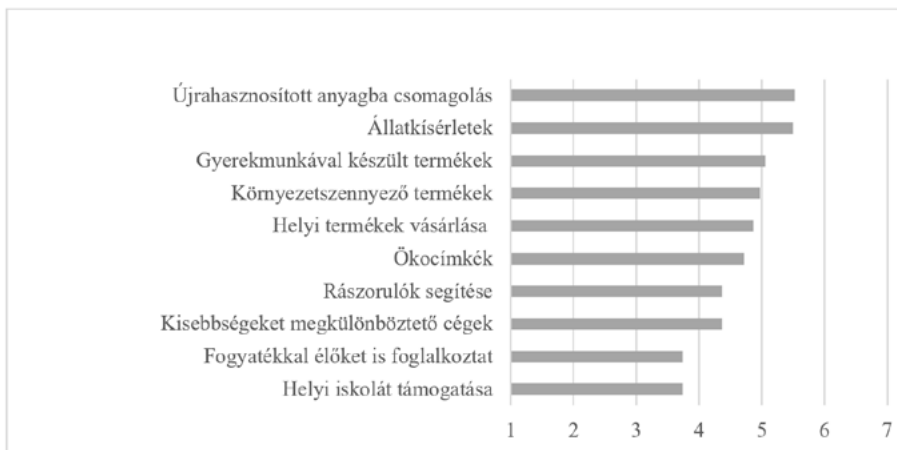

Forrás: saját szerkesztés.

Forrás: own editing.

A 2. ábra a magyar nyelven tanuló hallgatók esetében mutatja a felelős fogyasztási kategóriák alkalmazását a mindennapi élet, vásárlás során. A hallgatók válaszait az adatok feldolgozása során átlagoltuk, és ezek az átlagok láthatók a 2. ábrán. A válaszok alapján egy sorrend állítható fel a válaszoló hallgatók szokásai alapján a felelős fogyasztási tényezők fontosságát illetően. A magyarul tanuló hallgatók számára az „újrahasznosított anyagba csomagolás” tényező a legfontosabb, azonban ennek fontossága szinte megegyezik az állatkísérletek mellőzésének említésével, mely szintén magasan áll a listájukon. Ezeket követi a „gyermekmunkával készült termékek”, illetve a „környezetszennyező termékek bojkottja”. A legkisebb hangsúlyt a „helyi iskola támogatása” kapta, mely a legkevésbé tűnik lényegesnek a kutatás célcsoportja számára.

3. ábra: Angol nyelven tanuló hallgatók felelős fogyasztása tényezőként
 Figure 3: Students' (studying in English) responsible consumption by factor

Forrás: saját szerkesztés.
 Forrás: own editing.

A 3. ábra az angol nyelven turizmust tanuló hallgatók esetében mutatja a felelős fogyasztási kategóriák fontosságát, illetve mindennapi életben való alkalmazását. Az angolul tanuló hallgatók esetében a „helyi termékek vásárlása” végzett az első helyen, tehát a felelős fogyasztás esetében töreksenek a helyi termékek fogyasztására, mely mind társadalmi-kulturális, mind környezeti szempontból lényeges fenntarthatósági eszköznek számít. Második helyen egy kifejezetten társadalmi tényező, a „rászorulók segítése” szerepel. Harmadik helyen pedig a magyar hallgatóknál is előkelő helyen szereplő „újrahasznosított anyagba csomagolás” végzett.

A felelős fogyasztási szintet a hallgatók válaszai alapján történt átlagolással nyertük, tehát az általa 1-7 Likert skálán jelölt válaszokat átlagoltuk és így kaptuk meg a hallgató felelős fogyasztásának szintjét. A magyar hallgatók felelős fogyasztási átlaga 4,68, szórása pedig 1,08. A 7-es skálán tehát magasabb a felelős fogyasztási szint, mint a skála átlaga.

A magyar hallgatókhoz hasonlóan az angol nyelven tanuló hallgatók esetében is átlagolással nyertük a szükséges információkat. Az angol nyelven turizmust tanuló hallgatók esetében a felelős fogyasztási szint átlaga 4,7, a szórás pedig 1,05 volt. A legalacsonyabb érték 2,7, a legmagasabb pedig 6,8.

A kutatás során a demográfiai tényezők esetleges kapcsolatát is vizsgáltuk a Pannon Egyetem turizmust tanuló hallgatóinak körében. A demográfiai tényezők közül a hallgatók nemét és a lakóhelyként szolgáló település típusát vizsgáltuk. A vizsgálatához varianciaanalízist használtunk, melynek során a demográfiai tényező volt a független, míg a felelős fogyasztás átlaga a függő változó. Az eredmény sem a nem, sem a lakóhely esetében nem szignifikáns a magyar, illetve angol nyelven tanuló hallgatók vizsgálata során.

Eredmények értékelése

A kutatás eredményeinek értékelése, illetve összehasonlítása során a magyarul, illetve angolul tanuló hallgatók válaszait is összevetettük. Ezek alapján az alábbi értékelés adható:

- A magyar és angol nyelven tanuló hallgatók esetében különbség van a felelős fogyasztási tényezők használatában. A magyar hallgatók esetében az újrahasznosított csomagolású termékek fogyasztása a legtámogatottabb tényező, míg az angol nyelven tanuló hallgatók esetében a helyi termékek fogyasztása lett a leglényegesebb és az újrahasznosított csomagolás csak a harmadik helyet foglalja el. Fontos megjegyezni, hogy az első három helyzet esetében mind a környezeti, mind a társadalmi-kulturális fenntarthatóság megjelenik. Az utolsó helyen is jelentős különbségek mutathatók ki, mivel a magyar hallgatók esetében a helyi iskola támogatása kapta a legkevesebb támogatást, míg a külföldi hallgatóknál gyermekmunkával készült termékek mellőzése szerepel a lista végén. Az okok a kulturális különbségekben is keresendők, mivel az angolul tanuló hallgatók nagyobb része külföldi. A helyi termékek fogyasztásának ösztönzése nemzetközi szinten hangsúlyos téma, Magyarországon ez a trend még kibontakozóban van. Míg az újrahasznosított csomagolások a szelektív hulladékgyűjtés népszerűsítése miatt inkább ismert a magyar hallgatók körében is. A kulturális különbségek jövőbeni vizsgálata további kutatási irányként határozható meg.
- A hallgatók felelős fogyasztási szintjeinek vizsgálata során kisebb különbséget lehet felfedezni a magyarul, illetve angolul tanuló hallgatók válaszai között. A felelős fogyasztási szint esetében nagyjából hasonló átlaggal rendelkeznek a magyarul (4,68), illetve angolul (4,7) tanuló turizmusos hallgatók. Az angolul tanuló hallgatóknál tehát kis mértékben magasabb átlagot és alacsonyabb szórást mérhetünk, mint a magyarul tanuló társaiknál. A fogyasztási tényezők hangsúlya ugyan eltérő, de talán a globalizáció miatt elmondható, hogy az azonos generációba tartozó hallgatók fogyasztása is globálisnak tekinthető, tehát nem feltétlenül különbözik a tudatosságuk mértéke aszerint, hogy milyen nyelven tanulnak vagy milyen nemzetiségűek.
- A demográfiai alaptényezők, mint a nem és a lakóhely településtípusa nem befolyásolta a mintában résztvevő hallgatók felelős fogyasztásának szintjét. Ennek magya-

rázata lehet, hogy a felelős fogyasztást olyan neveltetési tényezők, vagy tapasztalatok befolyásolják, melyeknek mérése kvantitatív módon nem lehetséges, illetve más tényezők bevonása is indokolt lehet.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás célja a Pannon Egyetemen Turizmus-vendéglátást, illetve Turizmus-menedzsmentet tanuló hallgatók felelős fogyasztásának vizsgálata volt.

A felelős fogyasztás elemzéséhez tíz tényezőt vizsgáltunk, melyeket a szakirodalom elemzése után határoztunk meg. A 10 tényezőt egy klasszikus 1-7 Likert skálán értékeltetjük a hallgatókkal, akik arra a kérdésre válaszoltak, hogy mennyire tudatosak, illetve felelősségteljesek a fogyasztásuk során. A kérdésre a 10 kategóriában állításokat fogalmaztunk meg, és ezeket értékelték a hallgatók magukra nézve.

Az eredményeket három kategóriában vizsgáltuk. Egyrészt elemeztük a kategóriánkénti felelős fogyasztási szokások alkalmazását, másrészt a hallgatók felelős fogyasztási szintjét. Ezekben belül vizsgáltuk még a magyar és angol nyelven tanuló hallgatók közti különbségeket is. Továbbá két demográfiai tényezőt, a hallgatók nemét és a lakóhely településtípusát is elemeztük abból a szempontból, hogy van-e kapcsolat a demográfiai tényezők és a felelős fogyasztás szintje között.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a magyar és angol nyelven turizmust tanuló hallgatók felelős fogyasztásában kategóriánként különbségek azonosíthatók. Míg a magyar hallgatók az újrahasznosított csomagolóanyagok használatára figyelnek a leginkább, addig az angol nyelven tanuló hallgatók a helyi termékek fogyasztására helyezik a hangsúlyt. Legkevesebb hangsúlyt a magyar nyelven tanuló hallgatók esetében a helyi iskola támogatása, míg az angol nyelven tanulóknál a gyermekmunka alkalmazásával keletkező termékek bojkottja kapta. A kutatásban résztvevő és magyarul tanuló hallgatók esetén megállapítható, hogy főként a környezetvédelemhez kapcsolódó tényezőket értékelték fontosnak, így ők a szakirodalom alapján inkább a környezettudatos fogyasztók közé sorolhatók. A kérdőívet kitöltő angol nyelven turizmust hallgatók tekintetében nem ennyire egyértelmű a helyzet. Esetükben mind a környezettudatos fogyasztáshoz, mind pedig a vállalatok felelősségvállalásához kapcsolódó tényezők is jelen vannak a legfontosabbnak ítélt négy szempont között.

A felelős fogyasztási szintek esetében lényeges eltérés nem mutatkozott az angolul és magyarul turizmust tanuló hallgatók között, az angolul képzést végzők esetében minimálisan magasabb az átlag és alacsonyabb a szórás. A demográfiai tényezők (nem és településtípus) viszont nem befolyásolják a hallgatók felelős fogyasztási szintjét.

A kutatás egyértelmű korlátja a kizárólag másodéves alapszakos és elsőéves mesterszakos hallgatók körében végzett felmérés, mely egyetlen egyetemre, a Pannon Egyetemre koncentrálódik. Szintén korlátnak tekinthető, hogy jövedelemre vonatkozó kérdés nem szerepelt a kérdőívben, kutatási kérdésként ez nem került meghatározásra.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Készült az RRF-2.3.1-21-2022-00014 azonosító számú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium” elnevezésű projektben, a Széchenyi Terv Plusz program keretében, az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközének támogatásával.

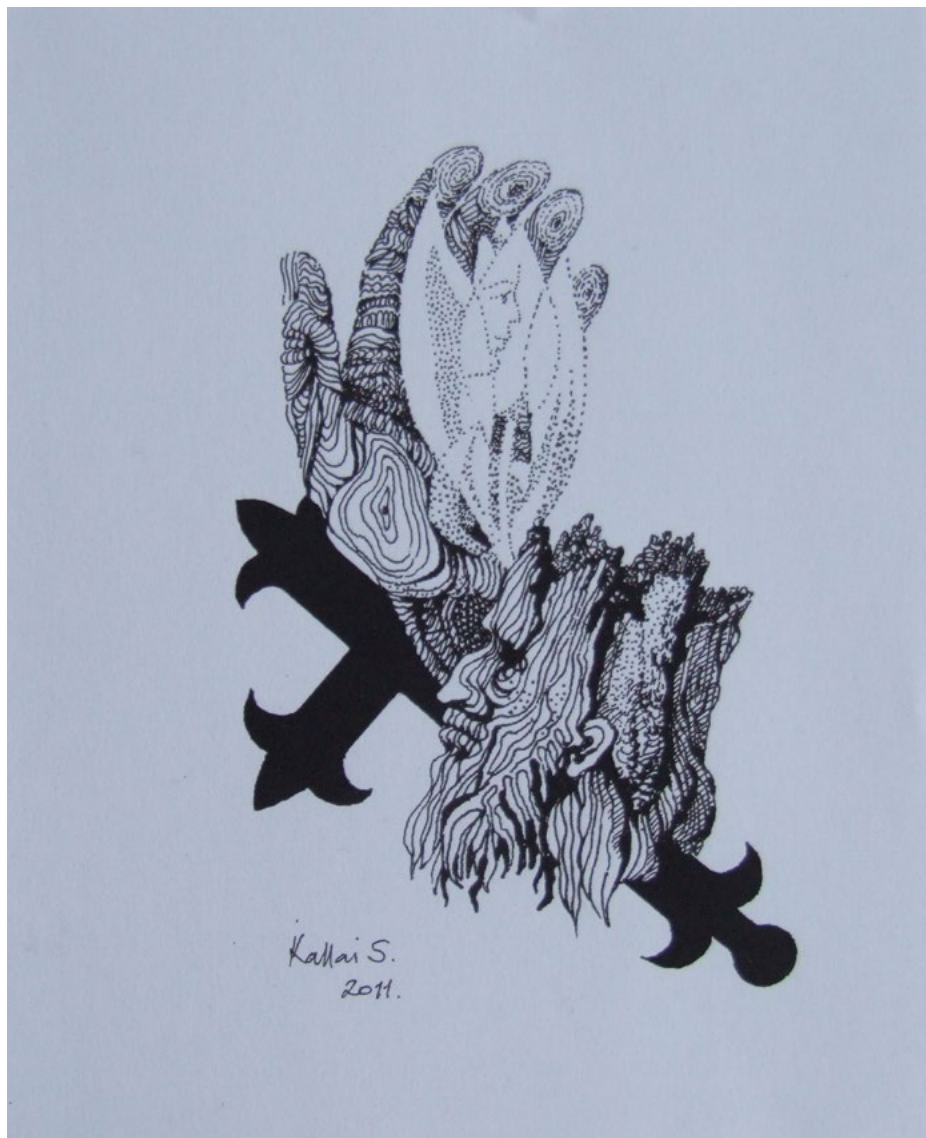
IRODALOMJEGYZÉK

- Calderon-Monge, Esther – Pastor-Sanz, Ivan – Javier, Sendra Garcia F.: *Analysis of sustainable consumer behavior as a business opportunity*, Journal of Business Research, 2020/120, 74–81. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.07.039>
- Csigéné Nagypál Noémi – Görög Georgina: *A társadalmilag felelős fogyasztás egyes jellemzőinek vizsgálata egyetemi hallgatók körében*, Vezetéstudomány, 2015/2, 3–18.
- Dudás, Katalin: *A tudatos fogyasztói magatartás dimenziói*, Vezetéstudomány, 2011/42, 47–55. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2011.07.06>
- Dudás Katalin: *A tudatos fogyasztói magatartás dimenziói, különös tekintettel a mások érdekeire fókuszáló felelős fogyasztásra*, Vezetéstudomány, 2012/46, 52–63.
- Formádi Katalin – Gyurácz-Németh Petra: *Turisztikai karrierperspektívák vizsgálata a Covid19-járvány árnyékában – Turizmus-menedzsment mesterszakos hallgatók percepciói*, Turizmus Bulletin, 2021/21, 14–24. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n4.2>
- Formádi, Katalin – Papp, Zsófia Márta: *Hazai karrierkutatók szisztematikus szakirodalom elemzése, különös tekintettel az egyetemi hallgatókat vizsgáló tudományos szakkikre*, Marketing és Menedzsment, 2023/56, 35–46. <https://doi.org/10.15170/MM.2022.56.04.04>
- Joshi, Yatish – Rahman, Zillur: *Consumers' Sustainable Purchase Behaviour: Modeling the Impact of Psychological Factors*, Ecological Economics, 2019/159, 235–243. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.01.025>
- Joshi, Yatish – Rahman, Zillur: *Investigating the determinants of consumers' sustainable purchase behaviour*, Sustainable Production and Consumption, 2017/10, 110–120. <http://dx.doi.org/10.1016/j.spc.2017.02.002>
- Kotler, Philip: *Marketingmenedzsment*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- Perera, Liyanage Chamila Roshani – Hewege, Chandana Rathnasiri: *Climate change risk perceptions and environmentally conscious behaviour among young environmentalists in Australia*, Young Consumers Insight and Ideas for Responsible Marketers, Published by Emerald, 2013/14, 139–154. <https://doi.org/10.1108/17473611311325546>
- Medeiros, Janine Fleith de – Ribeiro, Jose Luis Duarte: *Environmentally sustainable innovation: Expected attributes in the purchase of green products*, Journal of Cleaner Production, 2017/142, 240–248. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.07.191>
- Samavatyan, Hossein – Akhondi, Fereshteh – Zareie, Shadi: *Consumer Social Responsibility: toward a comprehensive index*, OIDA International Journal of Sustainable Development, 2014/07, 81–92.
- Shao, Jing – Taisch, Marco – Ortega-Mier, Miguel: *Influencing factors to facilitate sustainable consumption: from the experts' viewpoints*, Journal of Cleaner Production, 2017/142, 203–216. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.111>
- Shiel, Chris – Paço, Arminda do – Alves, Helena: *Generativity, sustainable development and green consumer behaviour*, Journal of Cleaner Production, 2020, 245, 118865. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118865>

- Singjai, Komkrit – Winata, Lanita – Kummer, Tyge-F.: *Green initiatives and their competitive advantage for the hotel industry in developing countries*, International Journal of Hospitality Management, 2018/75, 131–143. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.03.007>
- Toussaint, Mariana – Cabanelas, Pablo – González-Alvarado, Tania E.: *What about the consumer choice? The influence of social sustainability on consumer's purchasing behavior in the Food Value Chain*, European Research on Management and Business Economics, 2021/27, 100–134. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2020.100134>
- Törőcsik Mária – Szűcs Krisztián: *Fogyasztói magatartás Mintázatok, trendek, alkalmazkodás*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021.
- Webb, Deborah J. – Mohr, Lois A. – Harris, Katherine E.: *A re-examination of socially responsible consumption and its measurement*, Journal of Business Research, 2008/61, 91–98. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2007.05.007>

INTERNETES FORRÁSOK

- Egyesült Nemzetek Szervezete, Sustainable Development Goals: <https://sdgs.un.org/goals> (Letöltés ideje: 2023.09.08.)

•
Kallai Sándor: Haiku 04 – tusrajz

KURDI RÓBERT – REIDER ANIKÓ
– BANÁSZ ZSUZSANNA

Vármegyeszékhelyeink (szelektív) hulladékmennyiségének idősorai (2017–2021)

Time series (2017–2021) on the volume of (selective) waste generated in Hungarian county seats

•
SZERZŐK:

KURDI RÓBERT, PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Mérnöki Kar, Bio-, Környezet- és Vegyészmérnöki Kutató Fejlesztő Központ, Fenntarthatósági Megoldások Kutatólaboratórium, e-mail: kurdi.robort@uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-7845-2045

REIDER ANIKÓ, tanszéki mérnök, Pannon Egyetem, Mérnöki Kar, Bio-, Környezet- és Vegyészmérnöki Kutató Fejlesztő Központ, Fenntarthatósági Megoldások Kutatólaboratórium; PhD hallgató, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Közgazdaságtan Intézeti Tanszék, e-mail: reider.aniko@mk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0004-4720-4032

BANÁSZ ZSUZSANNA, PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Közgazdaságtan Intézeti Tanszék, e-mail: banasz.zsuzsanna@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-4609-9504

JEL kód: Q53

Kulcsszavak: hulladékgyaldálkodás • települési hulladék • szelektív hulladék
• Magyarország • vármegyeszékhelyek

Absztrakt: Magyarország hulladékgazdálkodása 2023-tól több jelentős változáson megy át. A tanulmány hazánk és a vármegyeszékhelyek települési hulladékának mennyiségét vizsgálja, ezen belül kiemelten kezelve a szelektív hulladékot. A kutatás a Központi Statisztikai Hivatal 2017–2021 időszakra vonatkozó adatait elemzi. E szekunder statisztikák alapján megállapítható, hogy az átalakuló hulladékgazdálkodási rendszer számára Nyíregyháza, Veszprém és Zalaegerszeg városa tekinthető követendő példának.

AUTHORS:

RÓBERT KURDI, Ph.D. associate professor, University of Pannonia, Faculty of Engineering, Research Group on Bioengineering, Membrane Technology and Energetics, Sustainability Solutions Research Lab, e-mail: kurdi.robort@uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-7845-2045

ANIKÓ REIDER, technical assistant, University of Pannonia, Faculty of Engineering, Research Group on Bioengineering, Membrane Technology and Energetics, Sustainability Solutions Research Lab; Ph.D. student, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Economics, Department of Economics, e-mail: reider.aniko@mk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0004-4720-4032

ZSUZSANNA BANÁSZ, Ph.D., associate professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Economics, Department of Economics, banasz.zsuzsanna@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-4609-9504

JEL code: Q53

Keywords: *waste management * municipal waste * selective waste * Hungary * county seats*

Abstract: *Waste management in Hungary is facing several major changes from 2023. The study examines the volume of municipal waste in Hungary and its counties, with a special focus on selective waste. The research analyses data from the Hungarian Central Statistical Office for the period 2017–2021. Based on these secondary statistics, the cities of Nyíregyháza, Veszprém and Zalaegerszeg can be considered as models for the changing waste management system.*

BEVEZETÉS

A kutatás motivációját a téma aktualitása és jelentősége adja. A hazai hulladékgazdálkodási rendszer 2023-tól jelentősen átalakul. 2021-ben az állam egységes hulladékgazdálkodási koncessziós pályázat kiírása mellett döntött (GOV, 2021), amelynek nyertese a MOL Nyrt. lett (MOL, 2022). 2023. július 1-től a nyertes pályázó 35 évig jogosult a települési szilárd hulladék begyűjtésére és kezelésére.

A szelektív hulladékgyűjtés terén is több lényegi változás várható hazánkban. 2023. december 31-től kötelező lesz külön gyűjteni a konyhai és ételmaradékot (EU, 2018a). 2024. január 1-től a tejen kívül az összes többi ital (fém, műanyag, üveg) csomagolásáért betétdíjat számítanak fel, amelyet a vevők visszakapnak, ha a kötelező visszaváltási rendszer keretében visszaviszik a kiürült italcsomagolásokat az erre kijelölt helyekre (MOHU, 2023). Egy 2020-ban készült, 20430 mintaelemszámú kutatás szerint a magyarok háromnegyede visszaváltaná az italcsomagolásokat, ha az állam fizetne érte (Boros et al., 2021). 2025. január 1-től pedig a textilhulladékot is külön kell gyűjteni (GOV, 2023). Az ezekkel kapcsolatos feladatokra hatással van a hulladék mennyisége, összetétele, az egyes hulladéktípusok (frakciók) külön gyűjtési hajlandósága, valamint a különböző hulladékaromok tisztasága.

A kutatás célja Magyarország és ezen belül a vármegyeszékhelyek lakosságától elszállított települési szilárd hulladék mennyiségi alakulásának vizsgálata, különös tekintettel az elkülönítetten gyűjtött hulladékaromokra. Az Európai Unió (EU) hulladékgazdálkodásra vonatkozó irányelveinek való megfelelés (a keletkező települési hulladék mennyiségének csökkentése, valamint a szelektív gyűjtési hajlandóság növelése) csak a lakosság aktív részvételével és támogatásával lehetséges. A kutatás célja az alábbi kutatási kérdések megválaszolása:

K1. A jelenleg átalakuló hulladékgazdálkodási rendszerben – a vizsgált hulladékstatisztikák alapján – mely vármegyeszékhely(ek) tekinthető(k) követendő példának?

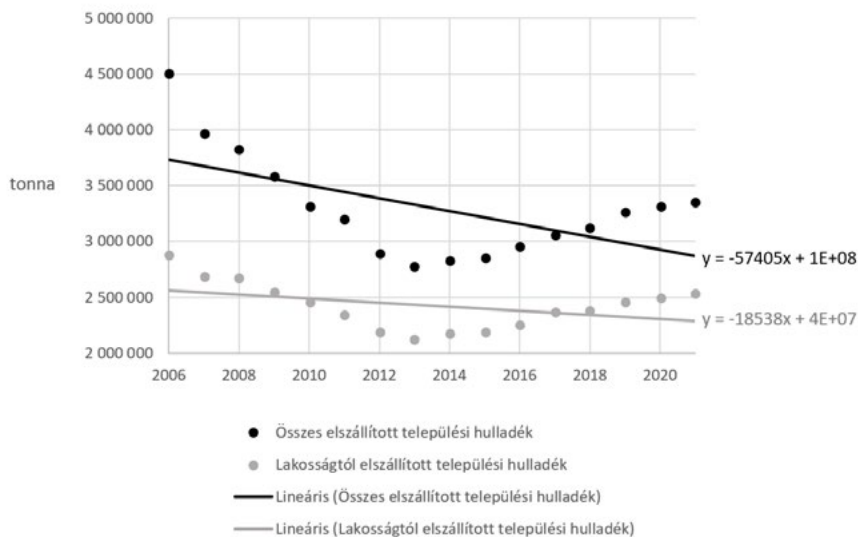
K2. A vizsgált lakossági hulladékadatok alapján hol tart Magyarország és vármegyeszékhelyei az EU irányelvek teljesítésében?

A tanulmány a továbbiakban a következő felépítést követi. A települési hulladékokra vonatkozó EU direktívák ismertetése után a tanulmányhoz felhasznált adatok kerülnek bemutatásra, majd az elvégzett elemzések eredményei. Végül az összefoglalás kitér a kutatási kérdések megválaszolására, az ezekből levonható következtetésekre, valamint a további lehetséges kutatási irányok felvázolására.

EU CÉLÉRTÉKEK

Az alábbiakban ismertetett, települési hulladékokra vonatkozó EU direktívák (EU, 2018b; EU, 2018c; EU, 2018d) elsődleges célja a lerakásra kerülő hulladék mennyiségének csökkentése érdekében a szelektíven gyűjtött, majd újrahasznosításra kerülő hulladék, valamint az újrahasználatra előkészített és újrafeldolgozott hulladék mennyiségének növelése. A vonatkozó irányelveket az EU 2018-ban határozta meg, amikor az EU-ban keletkező 2,2 milliárd tonna hulladék több mint negyede (27%-a) települési hulladék volt (EP, 2018), ami alatt a hulladékgazdálkodási közszolgáltatók által gyűjtött, kezelt, főként háztartásokban keletkező hulladék értendő, továbbá a háztartásihoz hasonló hulladék. A települési hulladék két részből tevődik össze: egyrészt a háztartási vagy másnéven lakossági hulladékból, másrészt a háztartásihoz hasonló hulladékból, ami például közintézményekben vagy vendéglátóhelyeken keletkezik. Magyarországon 2021-ben kb. 3,3 millió tonna települési hulladék keletkezett, amelyből a háztartási hulladék kb. 2,5 millió tonnát tesz ki, azaz több mint háromnegyedét (KSH, 2023a). Az 1. ábra mindkét hulladéktípus (települési és lakossági hulladék) mennyiségéről azt mutatja, hogy hazánkban a 2006 és 2013 között tapasztalt csökkenő trendet 2014-ben növekvő váltotta fel.

1. ábra: Települési- és lakossági hulladék, Magyarország, 2006–2021
 Figure 1: Municipal - and household waste, Hungary, 2006–2021

*Forrás: saját szerkesztés KSH, 2023a alapján.
 Source: own editing based on KSH, 2023a.*

Hosszú távon – a 2006–2021 közti időszakot egyben vizsgálva – mind a települési, mind a lakossági hulladék mennyisége csökkenő tendenciát követ. Ezt mutatják az 1. ábrán a két idősorra illesztett lineáris trendek, melyek szerint az összes települési hulladék nagyobb mértékben csökken (évente átlagosan 57 405 tonnával), mint a háztartási hulladék (évente átlagosan 18 538 tonnával).

Az egyes hulladékáramokra vonatkozó EU előírásokat (célértékeket) az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: Hulladékok kezelésére vonatkozó EU célértékek
Table 1: EU targets for waste management

Sor- szám	Megnevezés	Hulladék típus	Célérték			
				2025	2030	2035
1.	Lerakásra kerülő hulladék	Települési hulladék	max.			10%
2.	Újrahasználatra előkészített és újrafeldolgozott hulladék		min.	50%	60%	65%
3.	Újrafeldolgozásra kerülő csomagolási hulladék célértékei	Összes csomagolási hulladék	min.	65%	70%	
		Csomagolási hulladékok frakciónként:				
3.1.		műanyag	min.	50%	55%	
3.2.		fa	min.	25%	30%	
3.3.		vasfém	min.	70%	80%	
3.4.		alumínium	min.	50%	60%	
3.5.		üveg	min.	70%	75%	
3.6.		papír és karton	min.	75%	85%	

Forrás: saját szerkesztés EU, 2018b; EU, 2018c; EU, 2018d alapján.

Rövidítések: min.: minimum, max.: maximum.

Source: own editing based on EU, 2018b; EU, 2018c; EU, 2018d.

Az 1. táblázat utolsó oszlopaiban megjelölt célértékek azt mutatják, hogy az adott évre (2025-re, 2030-ra, illetve 2035-re) vonatkozóan mennyi százalékra kell emelni vagy csökkenteni az adott hulladékfrakció kezelésének/hasznosításának arányát. Míg a lerakásra kerülő települési hulladék arányát csökkenteni kell, az 1. táblázatban felsorolt összes többi hulladékáram arányát pedig növelni szükséges.

A hulladéklerakókról szóló (2018/850) irányelv (EU, 2018b) alapján 2035-re 10%-ra kell csökkenteni a lerakásra kerülő települési hulladék összes mennyiségét. Lerakás alatt a földtani közegben vagy annak felszínén kialakított hulladéklerakóban történő hulladéktartalatlanítás értendő (GOV, 2006). Derogációs lehetőségként (átmeneti mentességként) az előírt határidő 5 évvel növelhető abban az esetben, ha 2013-ban a tagállam települési hulladékának több, mint 60%-a hulladéklerakóba került (EU, 2018b). Ez alapján Magyarország jogosult a derogációra (OHT, 2021). A lerakásra kerülő hulladéokra vonatkozó célérték az újrahasználatra előkészített és újrafeldolgozott hulladék mennyiségének növelése által lehetséges.

A települési hulladékon belül az újrahasználatra előkészített és újrafeldolgozott hulladék arányára vonatkozó (2018/851) irányelv alapján 2025-re el kell érni az 50%-ot, 2030-ra a 60%-ot, míg 2035-re a 65%-ot, amely célokra vonatkozó határidők derogációval 5 évvel

növelhetők (EU, 2018c). Újrahasználatra való előkészítés alatt a már hulladékká vált termék javítási, ellenőrzési és tisztítási művelete értendő, annak érdekében, hogy egyéb előkezelés nélkül újra felhasználható legyen (EU, 2008). Ilyen lehet például bármilyen műszaki eszköz megjavíttatása, annak elektronikai hulladékként való leadása helyett. Újrafeldolgozás során a már hulladékká vált anyag kerül átalakításra termékké vagy anyaggá, mint például a biológiai szerves anyagok feldolgozása például komposztálással (EU, 2008). E két eljárás (újrahasználatra való előkészítés, újrafeldolgozás) nem azonos az újrahasznosítással, ami a szelektíven gyűjtött hulladék esetében, annak anyagában történő hasznosítását jelenti (például amikor a szelektíven gyűjtött papírhulladékból újra papírt állítanak elő).

Emellett a csomagolásról és a csomagolási hulladékról szóló (2018/852) irányelv alapján 2025. december 31-ig az összes csomagolási hulladék 65%-át, míg a 2030. december 31-ig 70%-át kell újra feldolgozni (EU, 2018d). Derogációs lehetőségként a 2025. és 2030. évvégi összes csomagolási hulladéokra vonatkozó célszámok megtartásával az egyes hulladékfrakciókra előírt határidők szintén 5 évvel meghosszabbíthatók az előírt feltételek teljesítése mellett (EU, 2018d).

A fenti célértékek elérése érdekében, azaz a lerakóra kerülő települési hulladék mennyiségének 10% alá csökkentése, valamint a csomagolási hulladékok 70%-ának újrafeldolgozása érdekében a települési hulladék hasznosításának növelésére van szükség, amelyet a lakosság szelektív hulladékgyűjtési hajlandóságának fokozásával érhetünk el.

ADATOK

A kutatáshoz felhasznált adatok szekunder forrásból származnak, nevezetesen a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) tájékoztatási adatbázisából (KSH, 2023a). A 2. táblázat tartalmazza az elemzés alapjául szolgáló indikátoroknak a KSH általi megnevezését, definícióját, valamint a továbbiakban használt rövidítésüket.

2. táblázat: A felhasznált indikátorok
Table 2: The indicators used for the analysis

Megnevezés	Definíció	Rövidítése a továbbiakban
Állandó népesség száma (fő)	Állandó népesség: az adott területen lakóhellyel rendelkező személyek száma (KSH, 2023b)	népesség
A lakosságtól elszállított települési hulladék (tonna)	A háztartási szilárd hulladék (KSH, 2023c): nem szelektív hulladék (vegyes, veszélyes és lomhulladék) + szelektív hulladék	összes hulladék
A lakosságtól elkülönített gyűjtéssel elszállított települési hulladék (tonna)	Olyan hulladék, amelyet fajta és jelleg – adott esetben típus – szerint a képződés helyén a vegyes hulladéktól, illetve más fajtájú, jellegű vagy típusú hulladéktól elkülönítve gyűjtenek. (KSH, 2023d)	szelektív hulladék
A lakosságtól nem elkülönített gyűjtéssel elszállított települési hulladék (tonna)	Az előző két sor különbsége = összes hulladék – szelektív hulladék, vagyis a vegyes, veszélyes és lomhulladék.	nem szelektív hulladék

*Forrás: saját szerkesztés KSH, 2023b; KSH, 2023c; KSH, 2023d alapján.
Source: own editing based on KSH, 2023b; KSH, 2023c; KSH, 2023d.*

A kutatás tárgyát csak a szilárd hulladékok képezik, így például a szennyvíz nem. A szilárd hulladék mérése többféleképpen történhet (KSH, 2022). A KSH adatbázisában szereplő adatokat olyan gazdálkodó szervezetek szolgáltatják, amelyek hulladékgazdálkodási közszolgáltatói szerződés keretében végeznek tevékenységet. Az adatszolgáltatás során a hidmérleggel mért nettó hulladéktömeget kell megadni, vagy – ha a beszállítás során nincs lehetőség a hulladék mérésére, akkor – úgynevezett edénylaza hulladékkal kell kiszámolni a hulladék tömegét. A számolás történhet az edénytérfogatok becsült teltségének összegzésével vagy a szállító jármű névleges térfogata és tömörítési arányszáma szorzásával vagy az ártalmatlanító helyen kiöntött hulladék térfogatbecslésével, amely térfogatot be kell szorozni 0,2 tonna/m³ átlagos sűrűséggel.

Az adatszolgáltatás kérdőíven történik, amelynek kitöltési útmutatója pontos definíciót tartalmaz a hulladékkal kapcsolatos indikátorokra vonatkozóan (KSH, 2022). Települési hulladéknak nevezzük egyrészt a háztartási hulladékot, és másrészt a háztartási hulladékhoz hasonló hulladékot együttesen. Utóbbi a háztartásokon kívül képződik, de összetételét és jellegét tekintve a háztartási hulladékhoz hasonló. Ilyen például az oktatási vagy egészségügyi intézményekből, kereskedelemből, közigazgatásból, vendéglátásból, szállásadásból, valamint egyéb hasonló szolgáltatásokból és tevékenységekből származó hulladék. Jelen kutatásban a vizsgálat tárgyát a háztartási hulladék képezi (a 2. táblázatban erre azok lakosságtól elszállított jellege utal.) A háztartási hulladék a háztartásokban képződő vegyes, veszélyes és lomhulladék, valamint az elkülönítetten gyűjtött (más néven szelektív) hulladék, együttesen. Hagyományos gyűjtésnek (a köznyelvben vegyes vagy fekete kukás gyűjtésnek) nevezzük az ömlesztett, válogatás nélküli hulladék gyűjtését. Elkülönített gyűjtés során a

képződés helyén a hulladékot jellege és fajtája alapján elkülönítik a többi a hulladékfrakciótól, amely által az egyedi módon történő kezelésük lehetővé válik.

A kutatás tárgyát a lakosságtól elszállított települési hulladék, pontosabban a háztartási szilárd hulladék képezi, valamint ezen belül az elkülönített (szelektív) hulladék, mivel ezekre vonatkozóan érhetőek el adatok a KSH tájékoztatási adatbázisában (KSH, 2023a). Ezen adatok éves szinten kérdezhetőek le, a 2000–2021 időszakra vonatkozóan, azonban meglehetősen hiányosak. A kutatás tárgyaként az utolsó 5 év (2017–2021) került kiválasztásra, mert ezen évekről volt hiánytalanul elérhető valamennyi (19) vármegyeszékhely adata.

Mivel a települések hulladékmennyiségét befolyásolja a lakosság számuk, ezért a hulladékmennyiségeik összehasonlítását lakosság számra vetítve érdemes megtenni. A 2. táblázatban látható, hogy az egyes hulladékfajták tonnában érhetőek el a KSH honlapján. Az elemzésekhez ezek átváltásra kerültek kilogrammra, majd osztásra kerültek a település állandó népességszámával (kg/fő).

Összefoglalva, 5 évben (2017–2021) kerül elemzésre Magyarország, valamint a 19 vármegyeszékhely esetében négy – szilárd hulladékra vonatkozó – indikátor. Ezek a mutatók a következők: egy főre vetített háztartási hulladék mennyisége, ezen belül kiemelten kezelve a szelektív és nem szelektív mennyiségét, valamint a szelektív hulladéknak az összes háztartási hulladékon belüli aránya.

MÓDSZEREK

Az 1. kutatási kérdés (K1. A jelenleg átalakuló hulladékgazdálkodási rendszerben – a vizsgált hulladékstatisztikák alapján – mely vármegyeszékhely(ek) tekinthető(k) követendő példának?) megválaszolására számos lehetőség kínálkozik, melyek közül jelen kutatás az alábbi hármat veszi figyelembe. Az a vármegyeszékhely tekinthető követendő példának, ahol

- az országos szint alatt a legalacsonyabb volt az összes hulladék (és ezen belül a nem szelektív) egy főre jutó mennyisége, valamint az országos szint felett, a legmagasabb volt a szelektív hulladék egy főre vetített mennyisége és ennek aránya
 - a teljes vizsgált (2017–2021) időszakban, vagy
 - a legutóbbi évben (2021-ben), vagy
- a teljes vizsgált (2017–2021) időszakban – a trendet is figyelembevéve – évente átlagosan
 - a legnagyobb mértékben csökkent az összes hulladék (és ezen belül a nem szelektív) egy főre jutó mennyisége és
 - legnagyobb mértékben nőtt a szelektív hulladék egy főre vetített mennyisége és ennek aránya.

A trend alatt elegendő az egyes települések idősorára (y adataira) lineáris trendet illeszteni ($y = a + bt$, ahol t a 2017–2021 évek kódja 1-től 5-ig, a a és b pedig paraméterek), mivel a trend b paramétere értelmezhető éves átlagos változásként. A K1 megválaszolásakor a „jó teljesítmény” mindhárom kritériuma figyelembevételre kerül.

A 2. kutatási kérdés (K2. A vizsgált lakossági hulladékadatok alapján hol tart Magyarország és vármegyeszékhelyei az EU irányelvek teljesítésében?) megválaszolásakor az 1. táblázat 1. és 3. sorszámú EU irányelvek teljesülése vizsgálható, vagyis az, hogy 2021-ben hol tartott Magyarország (illetve a vármegyeszékhelyek) ahhoz, hogy elérjék

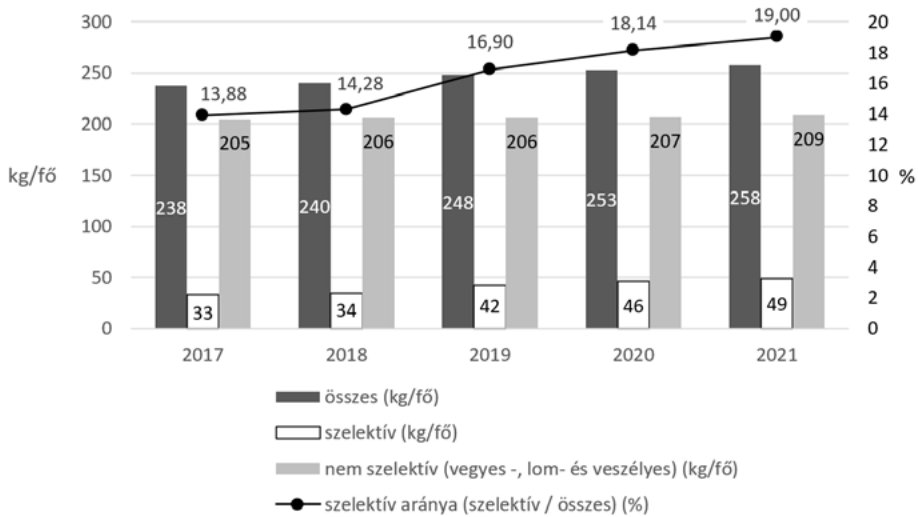
- egyrészt 2035-re azt, hogy a lerakásra kerülő települési hulladék aránya 10% alá csökkenjen. Bár a célkitűzés nem csak a jelen tanulmány tárgyát képező háztartási hulladéokra vonatkozik, érdekes megfigyelni, hogy a háztartási hulladékon belül hogyan változik a nem szelektív hulladék aránya. Megjegyzendő, hogy az 1. táblázatban felsorolt indikátorokból nem lehet megállapítani, hogy a nem szelektív hulladékból mennyi kerül lerakásra, illetve hasznosításra (például komposztálással, biogáz előállításal). Ennek ellenére az EU cél teljesülést mindenképpen támogatja a nem szelektív hulladék arányának minél nagyobb csökkentése.
- másrészt azt, hogy 2025-re 65%, míg 2030-ra legalább 70% legyen a csomagolási hulladék újrahasznosítási aránya. A szelektíven gyűjtött hulladékok újrahasznosítási aránya függ az adott frakció tisztaságától, azaz attól, hogy a szelektív hulladék mekkora része tartalmaz más hulladékfrakciót. A válogatási maradék anyagában jelenleg nem kerül újrahasznosításra. Erre irányuló kutatások folynak például a Pannon Egyetemen (Bobek-Nagy et al., 2023; Sója et al., 2017; Vajk, 2023). Bár a válogatási maradék nem képezi jelen kutatás tárgyát, a vonatkozó EU cél megvalósulását elősegíti a lakossági szelektív hulladék arányának növekedése.

Az újrahasználatra előkészített és újrafeldolgozott települési hulladék arányára vonatkozó EU cél (2025-re 50%, 2030-ra 60% és 2035-re 65% felett legyen) nem vizsgálható, mivel csak a települési hulladékon belül a háztartási szelektív hulladék aránya áll rendelkezésre, ami az újrahasznosítás arányának vizsgálatához lenne megfelelő alap. Azonban – ahogy az a korábbi fejezetben ismertetésre került – ez nem azonos a vonatkozó EU célban említett újrahasználatra való előkészítéssel és újrafeldolgozással.

EREDMÉNYEK

Optimális esetben (az EU célok eléréséhez) a vizsgált négy indikátor esetében az alábbi elmozdulások együttesen kívánatosak: a háztartási hulladék (azon belül a nem szelektív, azaz a vegyes, veszélyes és lomhulladék) mennyiségének csökkenése, míg a szelektív hulladékfrakciók mennyiségének és arányának növekedése. Az 2. ábra országos szinten mutatja ezeket az adatokat.

2. ábra: A lakosságtól elszállított települési (szelektív) hulladék, Magyarország, 2017–2021
 Figure 2: Municipal (selective) waste collected from the residents, Hungary, 2017–2021

Forrás: Saját szerkesztés KSH, 2023a alapján.
 Source: own editing based on KSH, 2023a.

Az 2. ábrán látható adatok alapján megállapítható, hogy a vizsgált időszakban az egy főre jutó összes háztartási hulladék és ebből a szelektíven gyűjtött hulladék mennyisége is növekvő tendenciát követett. A két mutató aránya (fekete vonallal jelölve) 5 év alatt több, mint 5 százalékponttal nőtt (kb. 14%-ról 19%-ra), ami azt jelenti, hogy egy főre vetítve ugyan nőtt a háztartási hulladék összes mennyisége (sötétszürke oszlopok), azonban ezen belül a szelektív hulladékgyűjtési hajlandóság (fehér oszlopok) nagyobb ütemben nőtt. 2017 és 2021 között az összes lakossági hulladék egy főre jutó mennyisége 20 kilogrammmal növekedett (238 kg/főről 258 kg/főre, azaz 8,4%-kal). Emellett a szelektíven gyűjtött hulladék ugyanezen időszakban 16 kg/fővel emelkedett (33 kg/főről 49 kg/főre, azaz 48,48%-kal). Ez egyrészt azt jelenti, hogy az 5 év alatt keletkezett többlethulladék (20 kg/fő növekedés) 80%-a szelektíven került gyűjtésre, másrészt azt, hogy az 5 év leforgása alatt átlagosan 4 kilogrammmal több nem szelektív (vegyes, veszélyes és lom-) hulladék termelődött fejenként.

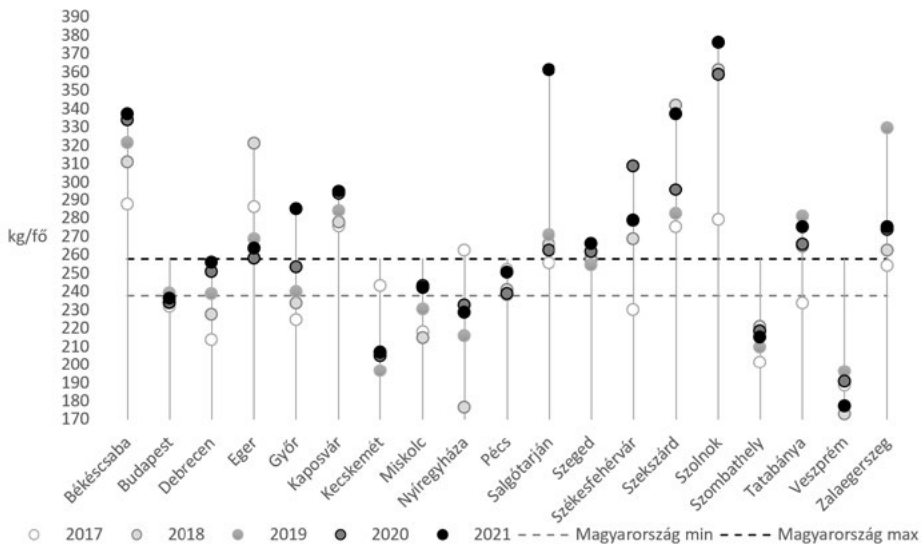
Érdekes megfigyelni az 5 éven belül bizonyos időszakokat is. 2018–2019 között a települési hulladék összes növekedése (8 kg/fő) a szelektív hulladék ugyanekkora növekedésének köszönhető. Azaz az összes többlethulladék szelektíven került gyűjtésre. A 2020. és 2021. évben a hulladék mennyiségének növekedéséhez hozzájárulhatott a Covid19 világjárvány is, amikor az oktatás és – amennyiben megoldható volt – a munkavégzés is otthonról (online) történt. A karanténkorlátozások miatt a lakosság jelentős készleteket halmozott fel nem tartós javakból, amely során tartózkodtak a csomagolatlan élelmiszerektől, többek közt a csomagolatlan pékáruktól, zöldségektől és gyümölcsöktől is (Sikos T. – Papp – Kovács, 2021). Ebből következően az élelmiszerek csomagolásából származó hulladék mennyi-

sége növekedett. Továbbá a védekezéshez szükséges egyszer használatos kesztyűk, maszkok, fertőtlenítő kendők miatt is megnövekedett a hulladék mennyisége.

A további ábrák a hulladékok országos szintű vizsgálatáról áttér azok vármegyeszékhelyenkénti áttekintésére. A 3. ábra az összes háztartási hulladék mennyiségét mutatja, melynek szelektív mennyisége a 4. ábrán, a nem szelektív része az 5. ábrán látható, a szelektív hulladéknak a háztartási hulladékon belüli aránya pedig a 6. ábrán. Ezek az ábrák az adott évre vonatkozó országos átlagos adatok közül a legalacsonyabb értéket (min) szürke, míg a legnagyobb értéket (max) fekete szaggatott, vízszintes vonal jelöli annak érdekében, hogy az egyes vármegyeszékhelyek adatai az országos átlaggal is összehasonlíthatók legyenek. A többi év országos átlaga a két szaggatott vonal közötti értéket vesz fel. A vármegyeszékhelyek ABC sorrendben kerültek felsorolásra a vízszintes tengelyen. Az ábrán 2017-től 2021 felé haladva egy-egy település adatát egyre sötétebb pontok jelzik.

A 3. ábra azt mutatja, hogy ez egyes vármegyeszékhelyeken összesen – egy főre vetítve – mennyi települési hulladékot szállítottak el a lakosságtól 2017 és 2021 között.

3. ábra: Vármegyeszékhelyek lakosságtól elszállított összes települési hulladéka, 2017–2021 (kg/fő)
Figure 3: Municipal waste disposed from the population in county seats, 2017–2021 (kg/person)

Forrás: saját szerkesztés KSH, 2023a alapján.
Source: own editing based on KSH, 2023a.

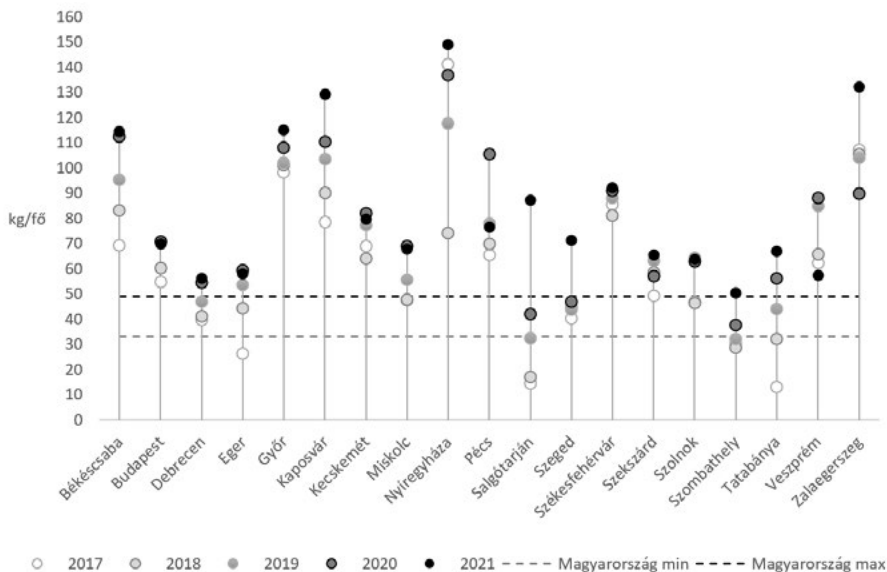
A 3. ábrán ideális állapotban egymás alatt egyre sötétebb pontok helyezkednének el, ami azt jelentené, hogy minden vármegyeszékhelyen évről évre egyre kevesebb a keletkező hulladék mennyisége. A 3. ábrán azonban ezzel ellentétes tendencia figyelhető meg a legtöbb vármegyeszékhely esetében. Mindössze két olyan vármegyeszékhely van (Szombathely és Veszprém), ahol minden vizsgált évben az országos egy főre jutó hulladék minimumánál (a vízszintes szürke szaggatott vonal) kevesebb az egy főre jutó háztartási hulladék mennyisége. Ezzel szemben Békéscsaba, Kaposvár, Szekszárd és Solnok településeken a 2017–2021

időszak minden évében több hulladék keletkezett egy főre vetítve, mint az országos szint maximuma (a vízszintes fekete szaggatott vonal). Legjelentősebb növekedés (romlás) a vizsgált időszakban Salgótarjánban figyelhető meg 2020-ról 2021-re.

A 4. ábra a 3. ábrán szemléltetett összes hulladékon belül a szelektív hulladék mennyiségét mutatja egy főre vetítve, amelynek ideális esetben évről évre növekednie kellene, azaz egymás felett egyre sötétebb pontoknak kellene elhelyezkednie az ábrán.

4. ábra: Vármegyeszékhelyek lakosságtól elszállított szelektív hulladéka, 2017–2021 (kg/fő)

Figure 4: Selective municipal waste disposed from the population in county seats, 2017–2021 (kg/person)

Forrás: saját szerkesztés KSH, 2023a alapján.

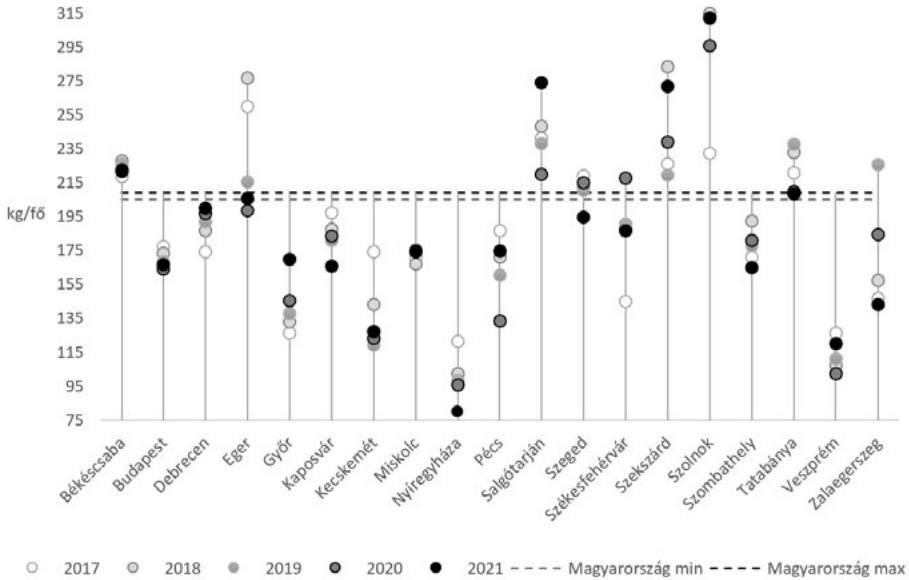
Source: own editing based on KSH, 2023a.

A 4. ábra alapján megállapítható, hogy a szelektíven gyűjtött hulladék mennyisége a legtöbb (10) vármegyeszékhelyen minden évben magasabb volt, mint a legnagyobb országos érték (a vízszintes fekete szaggatott vonal). Az érintett tíz település: Békéscsaba, Budapest, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Nyíregyháza, Pécs, Székesfehérvár, Veszprém, Zalaegerszeg. Minden város rendelkezik legalább egy olyan évvel, amikor országos szint feletti mennyiséget értek el egy főre vetítve a szelektív hulladékgyűjtés terén.

Az 5. ábra a nem szelektív (vegyes, veszélyes és lom-) hulladék mennyiségét tartalmazza, azaz az előző két ábra különbségét.

5. ábra: Vármegyeszékhelyek lakosságtól elszállított nem szelektív (vegyes, veszélyes és lom-) hulladéka, 2017–2021 (kg/fő)

Figure 5: Non-selective (mixed, bulky and hazardous) municipal waste disposed from the population in county seats, 2017–2021 (kg/person)

Forrás: saját szerkesztés KSH, 2023a alapján.
Source: own editing based on KSH, 2023a.

A lerakásra kerülő hulladékok mennyiségének csökkentését az 5. ábrán szemléltetett hulladékfrakcióknak a minimalizálása nagymértékben elősegítené. Emiatt ezen az ábrán az lenne a kívánatos, hogy évről évre egyre csökkenjen a nem szelektív hulladék mennyisége, azaz egymás alatt egyre sötétebb jelölők legyenek. Az országos átlag az évek során alig változott (205-209 kg/fő), azonban a vármegyeszékhelyek adatai között jelentős eltérés tapasztalható. Míg 4 vármegyeszékhely (Békéscsaba, Salgótarján, Szekszárd és Szolnok) mindegyik évben a legnagyobb országos adat (a vízszintes fekete szaggatott vonal) feletti mennyiséget termelt, addig Budapest és további 9 település (Debrecen, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Szombathely és Veszprém) a magyarországi minimum (a vízszintes szürke szaggatott vonal) alatti értékeket produkált.

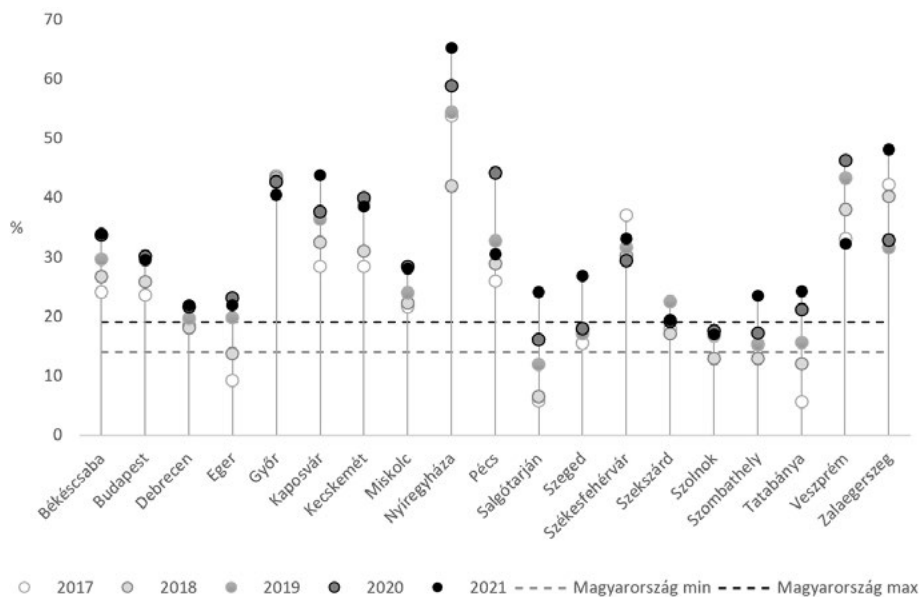
Mielőtt még bemutatásra kerülne a szelektív hulladék aránya (%), az egy főre jutó mennyiségeket bemutató 3–5. ábra összefoglalásaként a következő megállapítások tehetők. A 3. ábrán látható, hogy az egy főre jutó háztartásokban keletkező települési hulladék magyarországi átlaga 2017–2021 között 238–258 kg között mozgott. Ehhez képest valamennyi évet tekintve Veszprém-ben keletkezett a legkevesebb lakossági hulladék (173–196 kg/fő), ami jóval az országos átlag alatti. Amellett, hogy a háztartásokból származó települési hulladék egy főre jutó mennyisége Veszprém-ben a legalacsonyabb, a szelektív hulladék-

gyűjtési hajlandóság (4. ábra) az országos átlag feletti értéket mutatott. Magyarországon a vizsgált időszakban 33–49 kg/fő volt az elkülönítetten gyűjtött hulladék mennyisége, ami ezzel szemben Veszprémben 57–88 kg/fő. E mögött olyan tényezők húzódnak meg, hogy Veszprémben – az országos átlaghoz képest – magasabb az életszínvonal (Nagy – Tóth – Szép, 2022). Továbbá az országban az elsők között Veszprémben építették ki a szelektív hulladékgyűjtési rendszert, amelynek fejlesztése folyamatosan zajlik (VKSz, 2023). A lakosságtól származó települési (3. ábra) és a szelektív (4. ábra) különbségét jelentő nem szelektív (vegyes, veszélyes és lom-) hulladék mennyisége (5. ábra) országosan 205–209 kg/fő intervallumban mozgott, míg Veszprémben körülbelül csak a fele (106–127 kg/fő) volt. E nem szelektív hulladék egy lakosra vetített mennyiségében a legjobb eredményt Nyíregyháza érte el (80–121 kg/fő). Nyíregyháza az egyetlen vármegyeszékhely, ahol ez az érték 100 kg/fő alatt volt, mégpedig 3 évben is. A nem szelektív hulladék mennyisége Szolnokon volt a legmagasabb (232–315 kg/fő). Nincs másik olyan vármegyeszékhely, ahol ez az érték 300 kg/fő fölé emelkedett volna, ráadásul 3 évben is. Ezt az okozza, hogy habár a szelektív hulladékgyűjtési hajlandóság Szolnokon (46–64 kg/fő) is az országos átlag (33–49 kg/fő) felett van, azonban a háztartási hulladék mennyisége ebben a városban a legmagasabb (279–376 kg/fő).

A szelektíven gyűjtött hulladékokat (4. ábrát) tekintve Nyíregyházán volt az egy főre vetített mennyiség a legmagasabb, míg Salgótarján és Szombathely esetében három egymást követő évben (2017–2019) is országos átlag (33–49 kg/fő) alatti mennyiség keletkezett. Szombathelyen csak 2021-ben sikerült átlag feletti értéket elérni, az országos átlaghoz képest mindössze 2 kg/fő többlettel. Salgótarján esetében szintén a 2021-es évben sikerült jóval átlag feletti mennyiséget (87 kg/fő) teljesíteni, azonban az eredményt árnyalja, hogy ugyanezen évben a lakossági hulladék mennyisége a korábbi 256–271 kg/fő helyett 361 kg/főre növekedett. A legalacsonyabb mennyiség Tatabányán keletkezett 2017-ben.

A továbbiakban a 6. ábra az egy főre jutó mennyiségek vizsgálata helyett a szelektív hulladéknak (4. ábra) az összes hulladékon (3. ábra) belüli arányát szemlélteti.

6. ábra: Vármegyeszékhelyek lakosságtól elszállított szelektív hulladékának aránya, 2017–2021 (%)
 Figure 6: The rate of selective municipal waste disposed from the population in county seats, 2017–2021 (%)

Forrás: saját szerkesztés KSH, 2023a alapján.
 Source: own editing based on KSH, 2023a.

Az 6. ábra szerint a szelektív hulladéknak a háztartási hulladékon belüli aránya Nyíregyházán volt a legnagyobb (42–65%), míg a legalacsonyabb érték Salgótarján (6–24%) és Tatabánya (6–24%) esetében, miközben az országos átlag 14–19% között mozgott. 11 vármegyeszékhely minden évben jobban teljesített, mint a legjobb országos adat (a vízszintes fekete szaggatott vonal feletti: Békéscsaba, Budapest, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Székesfehérvár, Veszprém, Zalaegerszeg). Nem volt olyan vármegyeszékhely, ahol minden évben kevesebb lett volna a szelektíven gyűjtött hulladék aránya, mint az országos érték.

A szelektív hulladék arányát (6. ábra) az előző (3–5.) ábrákkal együtt érdemes vizsgálni. Erre jó példa Veszprém és Zalaegerszeg esete, mivel a szinte azonos arányszámok lényegesen más mennyiségeket takarnak. A 6. ábra mutatja, hogy a keletkezett lakossági hulladéknak kb. ugyanakkora részét gyűjtötte szelektíven Veszprém (32–46%) és Zalaegerszeg (32–48%), azonban a 4. ábra alapján Zalaegerszegen lényegesen több volt a szelektív hulladék egy főre jutó mennyisége. Ez még nem jelenti azt, hogy Zalaegerszeg jobban teljesít e téren, mint Veszprém, mivel nem mindegy, hogy mennyi hulladékból gyűjtöttek ennyit szelektíven. A 3. ábrán látható, hogy míg Veszprém esetében 177–191 kg/fő háztartásban keletkező hulladék 32–46%-a kerül szelektíven gyűjtésre, addig Zalaegerszeg esetében lényegesen több, 254–330 kg/fő kommunális hulladék 32–48%-át gyűjtik elkülönítetten. Hiába magas Zalaegerszegen a szelektív hulladék gyűjtési hajlan-

dóság (4. és 6. ábra), ha ez több háztartási hulladékon belül keletkezik (3. ábra), azaz ha magas a nem szelektív (vegyes, veszélyes és lom-) hulladék mennyisége (5. ábra). Nem szelektív hulladékból több, mint másfélszeres mennyiség keletkezett Zalaegerszegen, mint Veszprémben (5. ábra). A lerakásra kerülő hulladékok mennyiségi csökkentése érdekében nemcsak a szelektív hulladékgyűjtést szükséges növelni, hanem a keletkező hulladék mennyiségét is csökkenteni kell.

Az 1. kutatási kérdés (K1) arra keresi a választ, hogy az átalakuló hulladékgazdálkodási rendszerben mely település(ek) tekinthető(k) követendő mintának. Ezt a kérdést már meg lehet válaszolni a módszerek fejezetben leírt három lehetőség közül kettő alapján (a 3–6. ábrákon látni, hogy mely települések voltak a legjobbak a teljes időszakban, illetve az utolsó évben), azonban ezek mellett fontosak a településeken található tendenciák is. Az ezeket kifejező éves átlagos változásokat (a települések idősoraira illesztett lineáris trendek b paramétereit) a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat: A területi egységek 2017–2021 idősoraira illesztett lineáris trendek b paraméterei
 Table 3: Parameters b of the linear trends fitted to the time series 2017–2021 for the territorial units

terület	összes ↑	nem szelektív	szelektív	
	mennyisége (kg/fő)			aránya
Eger	-10,77	-19,87	9,09	0,03
Kecskemét	-7,48	-6,23	-1,26	0,00
Nyíregyháza	-1,17	-7,20	6,03	0,02
Veszprém	-0,48	-1,68	1,19	0,01
Pécs	-0,45	-5,02	4,56	0,01
Budapest	0,94	-2,88	3,82	0,01
Székesfehérvár	1,92	-1,36	3,28	0,01
Szombathely	2,51	1,80	0,70	0,00
Magyarország	5,23	0,88	4,35	0,01
Zalaegerszeg	5,38	-7,38	12,76	0,03
Kaposvár	5,48	-0,72	6,20	0,01
Miskolc	7,68	2,22	5,46	0,01
Szekszárd	7,77	8,82	-1,04	0,00
Tatabánya	8,40	5,39	3,02	0,01
Debrecen	10,77	7,11	3,66	0,01
Békéscsaba	12,19	1,21	10,98	0,01
Székesfehérvár	13,73	8,41	5,32	0,01
Győr	14,06	10,52	3,54	0,00
Szolnok	19,14	14,53	4,60	0,00
Salgótarján	20,77	8,41	12,36	0,03

Forrás: saját számítás (KSH, 2023a) alapján.
 A b paraméterek változónként (oszloponként) kerültek színezésre: legrosszabb
 legjobbjól
 Source: own editing based on KSH, 2023a.

A 3. táblázatban az éves átlagos változások indikátoronként (oszloponként) kerültek színezésre, ahol a világosabb háttérszín jelöli a jobb teljesítményt. Mivel a cél az összes és a nem szelektív hulladék csökkentése, ezen oszlopok esetében a kisebb számok kaptak világosabb hátteret. A szelektív hulladékok mennyisége és aránya esetén a nagyobb számok mutatják a kedvezőbb helyzetet, így ezek háttere világosabb. A területi egységek az összes hulladékban

bekövetkezett éves átlagos változás szerint kerültek felsorolásra. Oszloponként a legjobb teljesítményt jelző legvilágosabb cellákra fókuszálva megállapítható, hogy a lineáris trend szerint 2017-ről 2021-re évente átlagosan Egerben csökkent leginkább az egy főre jutó összes hulladék, és ezen belül a nem szelektív hulladék mennyisége is, míg Zalaegerszegen és Salgótarjában nőtt leginkább az egy főre jutó szelektív hulladék mennyisége és aránya.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás célja egyrészt annak a kutatási kérdésnek a megválaszolása volt, hogy (K1) a jelenleg átalakuló hulladékgazdálkodási rendszerben – a vizsgált hulladékstatisztikák alapján – mely vármegyeszékhely(ek) tekinthető(k) követendő példának? Ez a 3–6. ábrák alapján válaszolható meg, melyek összefoglalása a 4. táblázatban található.

4. táblázat: A 2017–2021 időszakban legjobban teljesítő vármegyeszékhelyek
Table 4: Best performing county seats in 2017–2021

		összes mennyisége	nem szelektív mennyisége	szelektív mennyisége	szelektív aránya
		elvárt értéke: alacsony	elvárt értéke: alacsony	elvárt értéke: magas	elvárt értéke: magas
kritérium:	1. mindegyik évben (2017–2021) viszonylag kedvező érték	1. Veszprém 2. Szombathely	1. Nyíregyháza 2. Veszprém	1. Zalaegerszeg 2. Kaposvár	1. Nyíregyháza 2. Zalaegerszeg
	2. az utolsó évben (2021) a legkedvezőbb érték	1. Veszprém 2. Kecskemét	1. Nyíregyháza 2. Veszprém	1. Nyíregyháza 2. Zalaegerszeg	1. Nyíregyháza 2. Zalaegerszeg
	3. 2017-ről 2021-re a legkedvezőbb éves átlagos változás	1. Eger 2. Kecskemét	1. Eger 2. Zalaegerszeg	1. Zalaegerszeg 2. Salgótarján	1. Zalaegerszeg 2. Salgótarján
legjobban teljesítő vármegyeszékhelyek összesítve:		1. Veszprém 2. Kecskemét 3. Eger, Szombathely	1. Nyíregyháza 2. Veszprém 3. Eger 4. Zalaegerszeg	1. Zalaegerszeg 2. Nyíregyháza 3. Kaposvár, Salgótarján	1. Nyíregyháza 2. Zalaegerszeg 3. Salgótarján

Forrás: saját szerkesztés (KSH, 2023a) alapján.
Source: own editing based on KSH, 2023a.

A K1 kérdésre válaszolva, amennyiben az új hulladékgazdálkodási rendszer döntéshozóinak elsődleges célja az összes és a nem szelektív hulladék egy főre jutó mennyiségeinek csökkentése, úgy Veszprém, Nyíregyháza és Kecskemét tekinthető leginkább követendő

példának. Ha a szelektív hulladék mennyiségének és arányának növelésére szeretnének fokuszálni, úgy a Zalaegerszegen és Nyíregyházán alkalmazott modellt érdemes jó gyakorlatnak tekinteniük.

A kutatás célja másrészt azon kutatási kérdés megválaszolása volt, hogy (K2) a vizsgált lakossági hulladékadatok alapján hol tart Magyarország és vármegyeszékhelyei az EU irányelvek teljesítésében?

A lerakásra kerülő hulladék arányát 2035-re 10% alá kell csökkenteni. A 2. ábrán látható, hogy 2021-ben a szelektív hulladék aránya Magyarországon 19% volt, azaz a nem szelektív aránya 81%. Fontos megjegyezni egyrészt, hogy az EU direktíva minden települési hulladékra vonatkozik, amelybe a 2. ábrán szemléltetett háztartási hulladékon felül a háztartási hulladékhhoz hasonló hulladékok is beleértendőek. Másrészt a nem szelektív hulladékokon belül a hasznosításra, illetve lerakásra kerülő mennyiségek nem ismertek, ezért nem állapítható meg az általunk vizsgált adatokból az EU direktívában szereplő érték nagysága. Kiemelhető azonban, hogy a vármegyeszékhelyek közül Nyíregyháza áll legközelebb a cél teljesítéséhez. A 6. ábra szerint a szelektív hulladékuk aránya 65% volt 2021-ben, azaz a nem szelektív hulladék aránya 35%.

Az újrafeldolgozásra kerülő csomagolási hulladék célértékei 2025-re 65%, míg 2030-ra 70%. Ebből az a rész vizsgálható jelen kutatásban, hogy ezekhez a célokhoz mennyire közelít a települési hulladékon belül a háztartási szelektív hulladék aránya. Magyarország 2021-es vonatkozó adata (2. ábra) 19%, amelyet még jóval javítani kell a következő 2 évben a 2025-re kitűzött 65%-os arány eléréseért. A vármegyeszékhelyek közül csak Nyíregyháza háztartási hulladéka teljesíti ezt a célt a 2021. évi 65%-os szelektív hulladék arányával. Megjegyzendő, hogy e cél esetén sem csak a háztartási hulladékot veszik alapul, hanem az összes települési hulladékot, valamint a szelektív hulladék újrahasznosítási arányát a válogatási maradék mennyisége is befolyásolja, amelyről nem állnak rendelkezésre információk.

A K2 kérdés kapcsán összességében elmondható, hogy hazánk még messze van az újrafeldolgozásra kerülő hulladék arányára vonatkozó EU cél elérésétől (az elvárás 2025-re a települési hulladék legalább 65%-a, amelyből 2021-ben 19% teljesült a háztartási hulladékon belül), és még messzebb a lerakásra kerülő hulladékokra vonatkozó direktívától (2035-re legfeljebb 10% lehet a lerakott települési hulladék, 2021-ben 81% volt a háztartási, nem szelektív hulladék, amelyből a lerakásra kerülő mennyiség biztosan meghaladja a 10%-ot).

A kutatás korlátai között említhető, hogy csak a háztartási hulladékok vizsgálatával foglalkozott, és az országos átlagon kívül csak a vármegyeszékhelyeket vizsgálta. Emiatt a jövőbeli kutatási irányok között szerepel a vizsgálat kiterjesztése a háztartáshoz hasonló hulladékokra és a többi településre is. Utóbbi nagyobb rálátást adna a hulladékok keletkezési helyére, és például olyan kutatási kérdések megválaszolására lenne alkalmas, hogy van-e szignifikáns különbség a városok és egyéb községek egy főre jutó hulladékmennyiségeiben. Jelen vizsgálat megismétlése is indokoltá válik akkor, amikor elérhetőek lesznek a 2022-es és 2023-as adatok is, ugyanis ezekkel kiegészítve a Covid19 okozta hatásokat is jobban lehetne vizsgálni. További érdekes kutatási irány a települések hulladékokra vonatkozó mutatóit egyéb indikátorokkal együtt vizsgálni, mint például a település fejlettségét, és a lakosok életszínvonalát tükröző gazdasági, társadalmi indikátorokat.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen publikáció a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2022-1.1.1-KK-2022-00002 azonosító számú, „Hulladékgyűjtési Kompetencia Központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bobek-Nagy Janka – Kurdi Róbert – Kovács András – Simon-Stöger Lilla – Varga Csilla: *A PET palack visszaváltó rendszer bevezetésének hatása a további PET hulladékok újrabasznosíthatóságára*, Műanyag- és Gumiipari Évkönyv, 2023, 112–121.
- Boros, Anita – Kurdi, Róbert – Lukács, Zoltán Pál – Sarkady, Attila – Banász, Zsuzsanna: *Opinion of the Hungarian Population on the Reform of Beverage Packaging Deposit-Refund System*, Sustainability, 2021/13, no. 11: 6373. Elérhető: <https://doi.org/10.3390/su13116373> (Letöltés ideje: 2023.08.21.)
- Farkas, Vajk – Nagyházi, Márton – T. Anastas, Paul – Klankermayer, Jürgen – Tuba, Róbert: *Making Persistent Plastics Degradable*, ChemSusChem, 2023/15), 1–8. <https://doi.org/10.1002/cssc.202300553> (Letöltés ideje: 2023.08.21.)
- Nagy Zoltán – Tóth Géza – Szép Tekla: *A magyarországi városok rezilienciájának vizsgálata*, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 2022/3, 84–99. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.37> (Letöltés ideje: 2023.08.21.)
- Sikos T. Tamás – Papp Vanda – Kovács András: *A hazai vásárlói magatartás változása a COVID-19-járvány első hullámában*, Területi Statisztika, 2021/2, 135–152. <https://doi.org/10.15196/TS610201> (Letöltés ideje: 2023.08.17.)
- Sója János – Sebestyén Zoltán – Czégény Zsuzsanna – Miskolczi Norbert: *Polimer hulladékok hőbontására szolgáló technológiák*, GÉP, 2017/1, 40–44, Elérhető: http://real-j.mtak.hu/20276/1/gep_2017_68_1_1_.pdf#page=40 (Letöltés ideje: 2023.08.21.)

JOGSZABÁLYOK

- EU 2008: Az Európai Parlament és a Tanács 2008/98/EK IRÁNYELVE (2008. november 19.) a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről (EGT-vonatkozású szöveg) 1. fejezet 3. cikk 16-17. pont. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (Letöltés ideje: 2023.08.07.)
- EU 2018a: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/851 irányelve (2018. május 30.) a hulladékokról szóló 2008/98/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) 22. cikk (1) bek. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0851&qid=1680181007665> (Letöltés ideje: 2023.08.17.)
- EU 2018b: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/850 IRÁNYELVE (2018. május 30.) a hulladéklerakókról szóló 1999/31/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) 1. cikk (4) bek. d) pont. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018L0850&qid=1691043642359> (Letöltés ideje: 2023.08.07.)
- EU 2018c: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/851 irányelve (2018. május 30.) a hulladékokról szóló 2008/98/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) 10. cikk (12) bek. c) pont. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32018L0851> (Letöltés ideje: 2023.08.07.)

- EU 2018d: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/852 irányelve (2018. május 30.) a csomagolásról és a csomagolási hulladékról szóló 94/62/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) 1. cikk (5) bek. a) pont. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0852&qid=1691413059951> (Letöltés ideje: 2023.08.07.)
- GOV 2006: 20/2006. (IV. 5.) KvVM rendelet a hulladéklerakással, valamint a hulladéklerakóval kapcsolatos egyes szabályokról és feltételekről. Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2006-20-20-0N> (Letöltés ideje: 2023.08.07.)
- GOV 2023: 275/2023. (VI. 29.) Korm. rendelet a textiltermék hulladékával kapcsolatos hulladékgazdálkodási tevékenységek részletes szabályairól. A jogszabály 2025.01.01-től hatályos állapot. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2300275.KOR×hift=20250101&searchUrl=/jogszabaly-kereso?kif%3D1995.%2520%25EF%25BF%25BDvi%2520C.%2520t%25EF%25BF%25BDrv%25EF%25BF%25BDny%26x%3D40%26y%3D18%26pagenum%3D11> (Letöltés ideje: 2023.08.28.)

INTERNETES FORRÁSOK

- EP 2018: *Hulladékkezelés az EU-ban: trendek és statisztikák (infografika)*, Európai Parlament. Elérhető: <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20180328STO00751/hulladekkezes-az-eu-ban-trendek-es-statisztikak-infografika>
- GOV 2021: *Egységes hulladékgazdálkodási koncesszió*. Elérhető: https://www.kozbeszerzes.hu/erte-sito/2021/0/targy/portal_424/megtekint/portal_15149_2021/ (Letöltés ideje: 2023.05.30.)
- KSH 2022: *Kitöltési útmutató a „Települési hulladékgazdálkodás” című kérdőívhez*. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/info/02osap/2022/kitoltesi/d221061.doc> (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- KSH 2023a: *Éves településstatisztikai adatok 2022-es településszerkezetben: Magyarország települései*. Elérhető: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/index.jsp?lang=hu>, majd a megnyílt honlap URL-jét cserélni az alábbira: statinfo.ksh.hu/Statinfo/QueryServlet?openLink=7be262463077f576e00b43505e18388398e0197900b31d6e3fcc7c4fa7180d3c (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- KSH 2023b: *Módszertani dokumentáció / fogalmak: Állandó népesség*. Elérhető: https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=210&p_ot_id=200&p_obj_id=4305 (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- KSH 2023c: *Módszertani dokumentáció / fogalmak: Települési hulladék*. Elérhető: https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=1&p_obj_id=6443 (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- KSH 2023d: *Módszertani dokumentáció / fogalmak: Elkülönítetten gyűjtött hulladék*. Elérhető: https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=1&p_obj_id=6424 (Letöltés ideje: 2023.07.03.)
- MOHU 2023: *Kötelező visszaváltási rendszer (DRS)*. Elérhető: <https://mohu.hu/nem-lakossagi-ugyfelek/kotelezo-visszavaltasi-rendszer-drs> (Letöltés ideje: 2023.08.03.)
- MOL 2022: *A MOL nyerte a hulladékgazdálkodási koncessziós eljárást*. Elérhető: <https://molgroup.info/hu/befektetoi-kapcsolatok/befektetoi-hirek/a-mol-nyerte-a-hulladeggazdalkodasi-koncesszi-os-eljarast> (Letöltés ideje: 2023.05.30.)
- OHT 2021: *Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2021–2027*. Elérhető: <https://kormany.hu/dokumentumtar/orszagos-hulladeggazdalkodasi-terv-2021-2027> (Letöltés ideje: 2023.08.07.)
- VKSz 2023: *Szelektív hulladék gyűjtés*. Veszprémi Közülemi Szolgáltató (VKSz) Zrt. Elérhető: <https://www.vkszrt.hu/Hulladeggazdalkodas/Magunkrol> (Letöltés ideje: 2023.08.04.)

•
Kallai Sándor: Haiku 05 – tusrajz

DÁNIEL ZOLTÁN ANDRÁS – MOLNÁR TAMÁS
– SZIKSZAI SZABOLCS

Egyes klímatudatossági tényezők vizsgálata a hazai kkv-k körében

*Analysis of certain climate awareness factors
among domestic SMEs*

•
SZERZŐK:

DÁNIEL ZOLTÁN ANDRÁS, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet Tanszék, daniel.zoltan@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-5347-4785

MOLNÁR TAMÁS, egyetemi tanár, Pannon Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet Tanszék, molnar.tamas@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-7917-3614

SZIKSZAI SZABOLCS, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Közgazdaságtan Intézet Tanszék, szikszai.szabolcs@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-5889-2345

JEL kód: Q56

Kulcsszavak: kkv-szektor • klímaváltozás

Absztrakt: Az éghajlatváltozás korunk egyik legfontosabb globális kihívása. Az éghajlatváltozás elleni küzdelem és hatásainak enyhítése közös felelősség, amiből a magánszemélyeknek, az intézményeknek és természetesen a vállalkozásoknak is ki kell venniük a részüket. A mikro-, kis- és középvállalkozások relatív gazdasági súlyukat tekintve nem képviselnek jelentős erőt, de foglalkoztatási hatásuk, számosságuk miatt minden nemzetgazdaságban stratégiai fontosságúak. A világ fejlettebb gazdaságaihoz hasonlóan a magyar gazdaságban is nagy számban vannak jelen a mikro-, kis- és középvállalkozások, a vállalkozások aránya meghaladja a 99%-ot. A munkaerő mintegy 2/3-át foglalkoztatják, és a GDP több mint felét adják.

Kutatásunk célja, hogy pillanatképet adjon a magyar kkv-szektorról, különös tekintettel a környezettudatosság és a tulajdonosok generációs jellemzőinek kapcsolatára. Közel 1500 vállalkozást kérdeztünk meg, amely lekérdezés eredményei jelen tanulmányban kerültek összegzésre.

Feltárjuk, hogy milyen kapcsolat van – a kkv-szektor jellemzőit figyelembe véve – a vezetés zömét adó tulajdonosi kör demográfiai (elsősorban kor) jellemzői és a környezeti szempontok szem előtt tartása között.

AUTHORS:

ZOLTÁN ANDRÁS DÁNIEL, Associate Professor, University of Pannonia, Department of Business Economics, daniel.zoltan@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-5347-4785

TAMÁS MOLNÁR, Professor, University of Pannonia, Department of Business Economics, molnar.tamas@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-7917-3614

SZABOLCS SZIKSZAI, Associate Professor, University of Pannonia, Department of Economics, szikszai.szabolcs@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0001-5889-2345

JEL code: Q56

*Keywords: SME sector * climate change*

Abstract: *Climate change is one of the most important global challenges of our time. Combating climate change and mitigating its effects is a shared responsibility, and individuals, institutions and, of course, businesses must play their part. Micro, small and medium-sized enterprises are not a major force in terms of their relative economic weight, but their employment impact and their numbers make them strategic for all national economies. As in the more developed economies of the world, the Hungarian economy is characterised by a large number of micro, small and medium-sized enterprises, accounting for more than 99% of all enterprises, employing around 2/3 of the workforce and contributing more than half of GDP.*

The aim of our research is to provide a snapshot of the Hungarian SME sector, with a particular focus on the relationship between environmental awareness and the generational characteristics of owners. Almost 1500 enterprises were interviewed, the results of which are summarised in this study.

We explore the relationship between the demographic characteristics (mainly age) of the majority of the management ownership and environmental awareness, taking into account the characteristics of the SME sector.

BEVEZETÉS

Az éghajlatváltozással járó kihívások nehézségek elé állítják az egyes embereket és a nemzetgazdaságokat is. A klímaváltozás elleni küzdelem az egyének és a társadalmak küzdelme, a kapcsolódás mikro- és makroszinten is egyaránt fontos szempontot jelent. Az egyik sarlatos színtere ennek a küzdelemnek a kkv-k színtere, ahol a gazdaságokban kiemelkedő számban jelen lévő vállalkozások vesznek részt.

AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS ÉS KIHÍVÁSAI

Az éghajlatváltozás olyan globális jelenség, amely jelentős veszélyt jelent a természeti környezetre, a nemzetgazdaságokra és a társadalmakra is (Richardson et al., 2009). A globális hőmérséklet emelkedése, a szélsőséges időjárási események, a tengerszint megemelkedése (Kwadijk et al., 2010; MIMURA, 2013) messzemenő következményekkel járnak a vállalkozásokra és a gazdaságokra világszerte (Misra, 2014). Az egyik legjelentősebb kihívást a fizikai kockázatok jelentik. Ezek hatással lehetnek az ellátási láncokra, az áruk és szolgáltatások termelésére és elosztására, ami jelentős gazdasági veszteségekhez vezethet (Gaspar et al., 2011). Például az olyan súlyos időjárási események, mint a hurrikánok, árvizek és aszályok megzavarhatják az ellátási láncokat, mivel károsítják a kritikus infrastruktúrát, például az utakat, kikötőket és repülőtereket. Ez a fennakadás késésekhez, magasabb szállítási költségekhez és csökkenő termelékenységhez vezethet, ami hatással lehet az üzleti működésre és a nyereségségre (Wilhelm, 2013; Wright – Nyberg, 2017). A tengerszint emelkedése jelentős fizikai kockázatot jelent a tengerparti városokra és régiókra, ahol számos vállalkozás és gazdaság összpontosul. A megnövekedett árvíz- és viharhullámok kockázata jelentős károkat okozhat az épületekben és az infrastruktúrában, ami jelentős gazdasági veszteségekhez vezethet. A szélsőséges időjárási eseményeket követően az infrastruktúra helyreállításának és újjáépítésének költségei jelentősek lehetnek, ami nyomást gyakorol az állami költségvetésre és befolyásolja a gazdasági növekedést (Mimura, 2013; Kwadijk et al., 2010).

A fizikai kockázatok mellett az éghajlatváltozás pénzügyi kockázatokat is jelent (Battison et al., 2021). Ezek az éghajlatváltozás gazdasági hatásaiból és az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére irányuló szabályozási válaszlépésekből erednek. Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való átállás például a fosszilis tüzelőanyagok iránti kereslet csökkenéséhez vezet (Monasterolo, 2020; Chenet, 2021; Battison et al., 2021). Azok a vállalatok, amelyek üzleti tevékenysége a fosszilis tüzelőanyagoktól függ, jelentős pénzügyi veszteségekkel szembesülhetnek, mivel eszközeik értéke csökken, és a termékeik iránti kereslet csökken. Ezen túlmenően az éghajlatváltozás kockázatai a pénzügyi ágazatot is érinthetik, ami hitelkockázatot, piaci kockázatot és működési kockázatot eredményezhet. Például a szélsőséges időjárási események gyakoribbá és súlyosabbá válása magasabb biztosítási kárigényekhez vezethet, ami hatással lehet a biztosítók és viszontbiztosítók pénzügyi stabilizálására. Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való átállás a befektetések értékét is befolyásolhatja, ami jelentős veszteségeket okozhat a magas szén-dioxid-kibocsátású eszközökben kitett befektetők számára (Ionescu, 2021).

Tekintettel az éghajlatváltozás által a gazdaságokra és a vállalkozásokra jelentett jelentős kockázatokra, elengedhetetlen a stratégiaalkotás az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodásra. Az alkalmazkodási stratégiák olyan intézkedéseket foglalnak magukban, amelyek csökkentik a vállalkozások és a gazdaságok sebezhetőségét az éghajlatváltozás fizikai, pénzügyi és szabályozási kockázataival szemben. Az alábbiakban bemutatunk néhány olyan alkalmazkodási stratégiát, amelyet a vállalkozások és a kormányok elfogadhatnak. A kockázatértékelés- és kezelés az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodás egyik legfontosabb lépése. Ez magában foglalja azoknak a fizikai, pénzügyi és szabályozási kockázatoknak az azonosítását és értékelését, amelyeket az éghajlatváltozás jelent egy vállalkozás vagy gazdaság számára. A kockázatértékelés folyamata magában foglalja a különböző éghajlati kockázatok valószínűségének és az üzleti tevékenységekre és a gazdaság egészére gyakorolt hatásának elemzését (Feng – Chao, 2020; Ghadge et al., 2020). A kockázatok azonosítása után kockázatkezelési stratégiákat lehet kidolgozni a kockázatok mérséklésére vagy az azokhoz való alkalmazkodásra. A kockázatkezelési stratégiák olyan intézkedéseket foglalhatnak magukban, mint az ellátási láncok diverzifikálása, rugalmas infrastruktúrába való beruházás, valamint vészhelyzeti tervek kidolgozása a szélsőséges időjárási eseményekre való reagálásra. Alapvető fontosságú, hogy a kockázatértékelési- és kezelési folyamatba valamennyi érdekelt felet bevonják (Jones – Preston, 2011), beleértve a munkavállalókat, a beszállítókat, az ügyfeleket és a helyi közösségeket.

Az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodás kritikus eleme az ellenálló infrastruktúra kiépítése. Ez magában foglalja az olyan infrastruktúrába való beruházást, amely képes ellenállni az éghajlatváltozás fizikai hatásainak. A vállalkozások például beruházhatnak árvízvédelmi rendszerbe, tartalék áramellátó rendszerekbe és egyéb intézkedésekbe, amelyek biztosítják, hogy a kritikus infrastruktúra szélsőséges időjárási események idején is működőképes maradjon (Chirisa – Nel, 2021). Az ellenálló infrastruktúra továbbá segíthet csökkenteni az infrastruktúra szélsőséges időjárási események utáni javítási és újjáépítési költségeit. Alapvető fontosságú annak biztosítása is, hogy az új infrastruktúrák tervezésekor figyelembe vegyék az éghajlatváltozás hatásait, és hogy azok ellenállóak legyenek a jövőbeli éghajlati kockázatokkal szemben (Vallejo – Mullan, 2017).

Az ellátási láncok diverzifikálása egy másik kritikus stratégia az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodásban (Ghadge et al., 2020). Ez magában foglalja a kritikus áruk és szolgáltatások egyetlen beszállítótól vagy régiótól való függőség csökkentését. A diverzifikáció segíthet csökkenteni az ellátási láncban a szélsőséges időjárási események vagy más éghajlati hatások miatt bekövetkező zavarok kockázatát.

Egy vállalkozásnak például több, különböző régiókban található beszállítója is lehet annak biztosítása érdekében, hogy akkor is folytathatja működését, ha egy beszállító szélsőséges időjárási események érintenek. Ezen túlmenően a vállalkozások a helyi ellátási láncokba, valamint az áruk és szolgáltatások beszerzésébe is befektethetnek a szállítási kibocsátások csökkentése és a helyi gazdaságok támogatása érdekében (Oliveira – Jabbour, 2017).

A megújuló energiába való befektetés kulcsfontosságú stratégia az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodásban. Ez magában foglalja a fosszilis tüzelőanyagokról a megújuló energiaforrásokra, például a nap-, szél- és vízenergiára való áttérést. A megújuló energiába való befektetés segíthet az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésében és az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés pénzügyi kockázatainak mérsék-

lésében. A megújuló energiába való befektetés továbbá segíthet a vállalkozásoknak és a gazdaságoknak abban is, hogy ellenállóbbá váljanak az éghajlatváltozás fizikai hatásaival szemben (Sims, 2004; Quaschnig, 2019; Edenhofer et al., 2011). Például a helyszíni megújuló energiaforrásokba beruházó vállalkozások csökkenthetik a hálózattól való függőségüket, és biztosíthatják, hogy áramkimaradások esetén is működőképesek maradjanak.

Az együttműködés és a partnerségek elengedhetetlenek az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodásban. Ez magában foglalja a más vállalkozásokkal, kormányokkal és érdekelt felekkel való együttműködést az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére és az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodásra irányuló stratégiák kidolgozása és végrehajtása érdekében (Forsyth, 2010). A vállalkozások például együttműködhetnek a beszállítókkal és a vevőkkel a kibocsátások csökkentése érdekében az ellátási lánc egészében. A kormányok is együttműködhetnek a vállalkozásokkal és a civil társadalommal az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérést ösztönző politikák és szabályozások kidolgozása érdekében.

A kis- és középvállalkozások döntő szerepet játszanak Európa és Magyarország gazdaságában is. A kkv-kat olyan vállalkozásokként határozzák meg, amelyek kevesebb, mint 250 alkalmazottal, és 50 millió eurónál kisebb forgalommal vagy 43 millió eurónál kisebb mérlegfőösszeggel rendelkeznek. A kkv-k jellemzően rugalmasak és agilisak, képesek gyorsan reagálni a változó piaci körülményekre és az ügyfelek igényeire. A kkv-k azonban olyan egyedi kihívásokkal is szembesülnek, mint a tőkéhez való korlátozott hozzáférés, a piaci akadályok és a szabályozási terhek. A kkv-k a foglalkoztatás és a gazdasági növekedés létfontosságú forrását jelentik Európában és Magyarországon. Az Európai Bizottság szerint a kkv-k az Európai Unió (EU) vállalkozásainak 99%-át teszik ki, és háromból két magánszektorbeli munkahelyet biztosítanak. Magyarországon a kkv-k az összes vállalkozás több mint 99%-át teszik ki, és a teljes foglalkoztatás több mint 60%-át adják. A kkv-k jelentősen hozzájárulnak az innovációhoz és a vállalkozói szellemhez is. Gyakran ők az új ötletek és technológiai források, amelyek a gazdasági növekedés és a versenyképesség motorjai. Emellett a kkv-k gyakran együttműködnek nagyobb cégekkel, egyetemekkel és kutatóintézetekkel új termékek és szolgáltatások kifejlesztése érdekében (Mulhern, 1995; Storey, 2016; Szerb – Ulbert, 2009).

A gazdaságban betöltött fontos szerepük ellenére a kkv-k számos olyan kihívással szembesülnek, amelyek akadályozhatják növekedésüket és fejlődésüket. A kkv-k számára gyakran jelentős kihívást jelent a finanszírozáshoz való hozzáférés, különösen fejlődésük korai szakaszában. Sok kkv küzd azzal, hogy a hagyományos forrásokból, például bankoktól és kockázati tőkebefektetőktől hitelhez vagy befektetésekhez jusson. A piaci akadályok szintén kihívást jelenthetnek a kkv-k számára, különösen a globális versenyben. A kkv-k magas belépési korlátokkal vagy korlátozott hozzáféréssel szembesülhetnek a nemzetközi piacokon, ami megnehezíti a nagyobb cégekkel való versenyzést. Emellett a kkv-k gyakran nem rendelkeznek a marketingbe és reklámba való befektetéshez szükséges forrásokkal, ami korlátozza a potenciális ügyfelek elérését. A szabályozási terhek szintén jelentős kihívást jelenthetnek a kkv-k számára. A szabályozásoknak való megfelelés költséges és időigényes lehet, különösen a kisebb cégek számára. Ezen túlmenően a kkv-knak nem feltétlenül állnak rendelkezésre források jogi vagy szabályozási szakértők alkalmazására, ami megnehezíti a bonyolult szabályozási keretek között való eligazodást. Az Európai Unió felismerte a kkv-k fontosságát,

és lépéseket tett növekedésük és fejlődésük támogatására. Az EU számos kezdeményezést hajtott végre, amelyek célja a finanszírozáshoz való hozzáférés javítása, a szabályozási terhek csökkentése, valamint a vállalkozói szellem és az innováció előmozdítása. Az egyik legjelentősebb policy dokumentum az SME stratégia és a Small Business Act (SBA), amelynek célja, hogy kedvezőbb üzleti környezetet teremtsen a kkv-k számára Európában. Az SBA számos intézkedést tartalmaz, például a finanszírozáshoz való hozzáférés javítását, a szabályozás egyszerűsítését, valamint a vállalkozói szellem és az innováció ösztönzését (Prassana et al., 2019; Narrada Gamage, 2020).

KKV-K MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a kkv-k fontos szerepet játszanak a gazdasági életben, különösen a vidéki területeken. A magyar kormány felismerve a kkv-k fontosságát, számos kezdeményezést (pl. hazai támogatási rendszer kidolgozása, uniós támogatások becsatornázása) hajtott végre növekedésük és fejlődésük támogatása érdekében. A kkv-k a foglalkoztatás és a gazdasági növekedés létfontosságú forrását jelentik Magyarországon. A Központi Statisztikai Hivatal szerint a kkv-k a magyarországi vállalkozások több mint 99%-át teszik ki, és a foglalkoztatási adatok több mint 60%-át adják (KSH, 2022.). A kkv-k jelentősen hozzájárulnak az innovációhoz és a vállalkozói szellemhez is, ami a gazdasági növekedés és a versenyképesség motorja (Holicza, 2016; Szerb, 2010; Vajda – Magda, 2020). A kkv-k számára jelentős kihívást jelent a finanszírozáshoz való hozzáférés, különösen fejlődésük korai szakaszában. Sok kkv-nehezen jut hitelhez vagy befektetéshez a hagyományos forrásokból, például bankoktól és kockázati tőkebefektetőktől. A piaci akadályok szintén nehézséget jelenthetnek, ezenkívül magas belépési korlátokkal vagy korlátozott hozzáféréssel szembesülhetnek a nemzetközi piacokhoz, ami a versenyképességüket rontja a nagyobb cégekkel szemben. A szabályozási terhek szintén jelentős kihívást jelenthetnek a magyarországi kkv-k számára. A szabályozásoknak való megfelelés költséges és időigényes lehet, különösen a kisebb cégek számára. Ezen túlmenően a kkv-knak nem feltétlenül állnak rendelkezésre források jogi vagy szabályozási szakértők alkalmazására, ami megnehezíti az összetett szabályozási keretek között való eligazodást (Hegedűs, 2023; Móra, 2019).

A KKV-SZEKTOR LEHETSÉGES ALTERNATÍVÁI A KLÍMAVÁLTOZÁS HATÁSAINAK CSÖKKENTÉSE ÉRDEKÉBEN

Az előző fejezetekben vázolt – éghajlatváltozással kapcsolatos – kihívások a kkv-szektor működési területét érintik, illetve a jövőben érinteni fogják. Ebben a fejezetben megvitatjuk a lehetséges megoldásokat.

Sok vállalkozásnak nincs tőkége ahhoz, hogy a karbonlábnyomuk csökkentéséhez szükséges infrastruktúrába és technológiába fektessenek be. Emellett előfordulhat, hogy nem rendelkeznek a hatékony fenntarthatósági stratégiák kidolgozásához és végrehajtásához szükséges szakértelemmel vagy tudással. A kormányzatok és más érdekelt felek pénzügyi

ösztönzőkkel, technikai segítségnyújtással és képzési programokkal támogathatják a kkv-kat, hogy segítsék őket a fenntarthatósági stratégiák kidolgozásában és végrehajtásában. Ez magában foglalhat támogatásokat, adókedvezményeket vagy alacsony kamatozású kölcsönöket a megújuló energiába, energiahatékony technológiákba és fenntartható termelési folyamatokba történő beruházások támogatására. Emellett képzési programok és workshopok segíthetnek a kkv-k-nak a fenntartható üzleti gyakorlatok bevezetéséhez szükséges tudás és szakértelem kialakításában (Bharati, 2022). Ez magában foglalhat online forrásokat, webináriumokat és workshopokat, amelyek célja a kkv-k oktatása az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázatokról és lehetőségekről. A kkv-k a környezetvédelmi előírásoknak való megfelelés során szabályozási bizonytalansággal és összetettséggel szembesülhetnek. Egyes esetekben a kkv-k nem rendelkeznek a komplex szabályozási keretekben való eligazodáshoz szükséges erőforrásokkal vagy szakértelemmel. A kormányok a szabályozások egyszerűsítésével és a megfelelésre vonatkozó útmutatással támogathatják a kkv-kat. Ez magában foglalhatja a környezetvédelmi szabályozások észszerűsítését, a jelentéstételi követelményekre vonatkozó egyértelmű iránymutatások biztosítását, valamint technikai segítségnyújtást a kkv-k-nak a szabályozásoknak való megfeleléshez (Pyka – Pyka, 2021).

Több esetben a kkv-k nem látják a fenntartható üzleti gyakorlatok bevezetésének pénzügyi előnyeit. Egyes esetekben a fenntarthatósági intézkedések végrehajtásának költségei magasabbak lehetnek, mint a potenciális pénzügyi előnyök. A központi kormányzatok a fenntartható üzleti gyakorlatok piaci ösztönzésével támogathatják a kkv-kat. Ez magában foglalhatja a fenntartható gyakorlatokat alkalmazó vállalkozások adókedvezményeit, a megújuló energiatermelés támogatását és a fenntartható ellátási lánc kezdeményezések támogatását. A kkv-k számára gyakran jelentős kihívást jelent a zöld finanszírozáshoz való hozzáférés. Sok kkv nem rendelkezik a fenntartható beruházásokhoz szükséges hitelekhez szükséges biztosítékokkal vagy hitelműltra vonatkozó adatokkal. A kormányok és más érdekelt felek támogathatják a kkv-kat azzal, hogy kifejezetten a zöld beruházásokat célzó finanszírozási mechanizmusokat hoznak létre. Ezek közé tartozhatnának a kormány által biztosított hitelgaranciák, mikrofinanszírozási programok és zöld kötvények (Patra, 2022).

A környezettudatos kkv-k olyan vállalkozások, amelyek felismerik a fenntartható üzleti gyakorlatok fontosságát, és proaktív lépéseket tesznek környezeti hatásuk csökkentése érdekében. Ezek a vállalkozások a gazdasági növekedés mellett a környezeti fenntarthatóságot is prioritásként kezelik, felismerve, hogy a kettő kéz a kézben járhat. A környezettudatos kkv-k számos előnnyel járnak, többek között költségmegtakarítással, a márka hírnevének növelésével és a szabályozási kockázatok csökkentésével. A fenntartható üzleti gyakorlatok bevezetése jelentős költségmegtakarítást eredményezhet a kkv-k számára. Például az energiahatékony technológiák, például a LED-es világítás vagy az intelligens termosztátok bevezetése csökkentheti az energiafogyasztást és a közüzemi számlákat. Hasonlóképpen, a megújuló energiába, például napelemekbe vagy szél turbinákba való befektetés hosszú távú költségmegtakarítást eredményezhet az energiaszámlákon. A fogyasztók egyre inkább aggódnak a környezeti fenntarthatóság miatt, és nagyobb valószínűséggel támogatják a fenntartható gyakorlatokat előtérbe helyező vállalkozásokat. A környezettudatos kkv-ként való működés segíthet a fenntarthatóságot értékelő ügyfelek vonzásában és megtartásában. Emellett a környezettudatos kkv-k számára előnyös lehet a pozitív médiafigyelem és az elégedett ügyfelek szájáról szájra történő ajánlása.

A környezetvédelmi előírások egyre szigorúbbak, és a meg nem felelés bírságokat, jogi szankciókat és hírnévkárosodást eredményezhet. A fenntartható üzleti gyakorlatok bevezetésével a kkv-k csökkenthetik szabályozási kockázatukat, és demonstrálhatják a környezeti fenntarthatóság iránti elkötelezettségüket. A környezettudatos kkv-k versenylőnyt jelenthetnek az azonos iparágban működő más vállalkozásokkal szemben. A fenntarthatóság előtérbe helyezésével a vállalkozások megkülönböztethetik magukat a versenytársaktól, és olyan ügyfeleket vonzhatnak, akiknek fontos a fenntarthatóság. Emellett a környezettudatos kkv-k nagyobb eséllyel nyerhetnek el szerződéseket olyan nagyobb vállalatokkal, amelyek fenntarthatósági célokat tűznek ki, és megkövetelik beszállítóiktól bizonyos környezetvédelmi előírások betartását (Krawczyk, 2021).

Néhány példa a fenntartható üzleti gyakorlatokra, amelyeket a környezettudatos kkv-k alkalmazhatnak (Istenes, 2022):

- Energiahatékony technológiák bevezetése.
- A hulladék csökkentése a hulladékcsökkentési programok révén.
- A vízfogyasztás csökkentése hatékony vízvezeték- és öntözőrendszerek révén.
- Befektetés megújuló energiába, például napelemekbe vagy szélturbinákba.
- Környezetbarát anyagok és termékek használata.
- Fenntartható ellátási lánc gyakorlatok bevezetése, például anyagok fenntartható forrásból történő beszerzése vagy olyan beszállítókkal való együttműködés, akik a fenntarthatóságot tartják szem előtt.
- Környezetbarát termékek vagy szolgáltatások kínálatának növelése.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatás adatbázisa a Magyarországon működő kkv-szektor cégei közül került ki. A kérdőívet a szerzők on-line küldték ki, a lekérdezés 2022-ben történt. Összesen 1471 vállalat adatai szolgáltatták az elemzés alapját egy kérdőíves felmérés alapján. Több háttérváltozó (a tulajdonos neme-, végzettsége-, kora, generációhoz való tartozása) mellett olyan tényezőkre voltunk kíváncsiak, hogy a környezetvédelem, illetve a körforgásos gazdaság kritériumait milyen mértékben követik a vállalat menedzselése és napi működése során. A háttérváltozók lehetséges kimeneteit kódolással láttuk el, ami az elemzésünk alapja volt. Ebben a tanulmányban arra kerestünk választ, hogy az egyes háttérváltozók milyen kapcsolatban állnak azzal, hogy a vállalat hogyan törekszik a hatékony energia-, víz- és hulladékgazdálkodásra és a megújuló energia alkalmazására.

A kérdésekre adott válaszokat nominális (névleges), illetve ordinális (sorrendi) skálán mérhetjük, így a közöttük lévő összefüggésekre az asszociációs mérőszámok, illetve a rangkorrelációs mérőszámok alkalmasak. Az asszociációs mutatók közül a Cramer-féle „V”-vel végeztük az elemzéseinket, mert ezzel a mutatóval különböző számú ismérvváltozatok esetén is könnyen értelmezhető (nulla és egy közé eső) végeredményt kapunk (Molnár, 2015). A sorrendi skálán mérhető változók között pedig a Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót alkalmaztuk.

HIPOTÉZISEK

H1: A tulajdonosi struktúra és a vállalat törekvése a hatékony energia-, víz- és hulladék-gazdálkodásra és a megújuló energia alkalmazására között van összefüggés.

H2: A tulajdonos végzettsége és a vállalat törekvése a hatékony energia-, víz- és hulladék-gazdálkodásra és a megújuló energia alkalmazására között szoros, pozitív összefüggés van.

H3: A vállalat KIR, EMAS, ISO 14001 rendszerek alkalmazása és a vállalat törekvése a hatékony energia-, víz- és hulladék-gazdálkodása között pozitív szoros összefüggés van.

EREDMÉNYEK

A tulajdonosi struktúra (intézeti, férfi, nő, vegyes) és a törekvés a hatékony- és megújuló energia alkalmazása (nullától hatosig terjedő skálán mérve) között szignifikáns összefüggést találtunk ($P < 5\%$) (1. számú táblázat). Az összefüggés közepes (Cramer-féle $V = 0,502$) erősségű volt (2. számú táblázat).

1. táblázat: Pearson-féle Chi-négyzet próba outputja
Table 1: Output of Pearson Chi-square test

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1485,018 ^a	24	,000
Likelihood Ratio	30,261	24	,176
N of Valid Cases	1471		

Forrás: szerzők saját számítása.
Source: own editing.

2. táblázat: Keresztábra elemzés outputja
Table 2: Output of the cross tab analysis

		Value	Approx. Sig.
Nominal	byPhi	1,005	,000
Nominal	Cramer's V	,502	,000
N of Valid Cases		1471	

Forrás: szerzők saját számítása.
Source: own editing.

Ebből következően azt mondhatjuk, hogy a környezetvédelmi szempontok és az erőforrások hatékony alkalmazása függ attól, hogy a vállalatnak milyen a tulajdonosi struktúrája. Az első hipotézisünket így bizonyítottnak tekintjük.

A második feltevésünk a tulajdonosok legmagasabb iskolai végzettsége és a törekvés a hatékony energiafelhasználásra és a megújuló energiák alkalmazására közötti kapcsolat vizsgálatára épült (3. számú táblázat).

3. táblázat: A vállalkozás menedzsmentjének iskolai végzettsége és a hatékony anyag- és energia-felhasználás közötti kapcsolat vizsgálatának outputja rangkorrelációs együtthatóval

Table 3: The output of an analysis of the relationship between the educational attainment of a firm's management and the efficient use of materials and energy with a rank correlation coefficient

			VEGZETTSEG	TOREKVES
Spearman's rho	VEGZETTSEG	Correlation Coefficient	1,000	,065*
		Sig. (2-tailed)	.	,015
		N	1422	1422
	TOREKVES	Correlation Coefficient	,065*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,015	.
		N	1422	1422

Forrás: szerzők saját számítása.

Source: own editing.

A vállalkozás vezetőjének legmagasabb iskolai végzettsége és a vállalat hatékony anyag- és energiafelhasználására törekvés között szignifikáns kapcsolat van ($p = 1,5\%$), azonban csak nagyon gyenge korrelációt találtunk ($\rho = 0,065$). Így a második hipotézisünket csak részben igazoltuk.

A harmadik vizsgálatunk a „vállalat KIR, EMAS, ISO 14001 rendszerek alkalmazása” és a „vállalat törekvése a hatékony energia-, víz- és hulladékgyűjtési tevékenysége” közötti kapcsolat vizsgálatára irányult.

Ebben az esetben feltételeztük, hogy az energiahatékonyságra való törekvés megnyilvánul abban, hogy a különböző környezetvédelmi rendszereket alkalmazzák a vállalatok. A feltevésünk beigazolódt, ugyanis azoknál kis- és középvállalatoknál ahol erősebb a törekvés az energiahatékonyság megvalósítására ott jellemzőbb valamilyen környezetvédelmi rendszer bevezetésének a valószínűsége is. Ezt a 4. számú táblázat mutatja.

4. táblázat: Az energiahatékonyságra való törekvés és a környezetvédelmi rendszer bevezetése közötti kapcsolat outputja rangkorrelációs együtthatóval

Table 4: The output of the relationship between the pursuit of energy efficiency and the implementation of an environmental management system with a rank correlation coefficient

			KIREMAS	TOREKVES
Spearman's rho	KIREMAS	Correlation Coefficient	1,000	,351**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	1422	1422
	TOREKVES	Correlation Coefficient	,351**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	1422	1422

*Forrás: szerzők saját számítása.
Source: own editing.*

A számításaink azt mutatják, hogy közepesen erős kapcsolat van a vizsgált tényező között ($\rho = 0,351$), amit alátámaszt a megbízható szignifikancia-szint ($p < 1\%$).

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány közel 1500 kkv adatai alapján vizsgálta azt, hogy mennyire építik be a cégek a mindennapjaikba a környezetvédelmi szempontokat. A főbb szakirodalmak áttekintése után a szerzők 3 fő kérdéscsoport köré építették fel a vizsgálataikat, amelyeket matematikai-statisztikai módszerekkel elemeztek és értékelték. Az értékelés on-line kérdőív alapján történt, ahol a válaszadókat háttérváltozókkal jellemezték, a válaszokat pedig Likert-skála szerint osztályozták.

Az első kérdéskörben a szerzők azt tapasztalták, hogy a tulajdonosi struktúra és a vállalat törekvése a hatékony energia-, víz- és hulladékgazdálkodásra, valamint a megújuló energiaforrások alkalmazására között közepes szignifikáns összefüggés van.

A második kérdéskörben a szerzők azt elemezték, hogy a tulajdonosok legmagasabb iskolai végzettsége és a hatékony energiafelhasználásra és a megújuló energiák alkalmazására való törekvés között milyen összefüggés található. A vizsgálatok rámutattak arra, hogy ugyan statisztikailag igazolható az összefüggés, de annak mértéke igen csekély, szinte elhanyagolható.

A harmadik vizsgált terület a vállalatok KIR, EMAS, ISO 14001 rendszerek alkalmazása és a vállalatok törekvése a hatékony energia-, víz- és hulladékgazdálkodási tevékenysége közötti kapcsolat vizsgálatára irányult.

Az eredmények azt mutatták, hogy azoknál a kis- és közepes vállalatoknál, ahol erősebb a törekvés az energiahatékonyság megvalósítására, ott jellemzőbb valamilyen környezetvé-

delmi rendszer bevezetésének a valószínűsége is. Hasonló kapcsolatot igazoltunk a környezettudatossági törekvések és a használt környezeti tanúsítást adó rendszerek között, itt az összefüggés a közepesnél gyengébbnek mutatkozott.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A cikkben bemutatott kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból RRF-2.3.1-21-2021 számú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása” című projekt támogatásával valósult meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Battiston, Stefano – Dafermos, Yannis – Monasterolo, Irene: *Climate risks and financial stability*, *Journal of Financial Stability*, 2021/54, 100867. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2021.100867>
- Bharati, Patra G.: *The Challenges For SMEs In Green Finance Initiatives Adoption*, *Journal of Positive School Psychology*, 2022/6, 313–325.
- Chenet, Hugues: *Climate Change and Financial Risk*, in: Zopounidis, Constantin – Benkraiem, Ramzi – Kalaitzoglou, Iordanis (eds.): *Financial Risk Management and Modeling, Risk, Systems and Decisions*, Springer, Cham, 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-66691-0_12
- Chirisa, Innocent – Nel, Verna: *Resilience and climate change in rural areas: a review of infrastructure policies across global regions*, *Sustainable and Resilient Infrastructure*, 2021/7, 1–11. <https://doi.org/10.1080/23789689.2020.1871538>
- Edenhofer, Ottmar – Pichs-Madruga, Ramón – Sokona, Youba – Seyboth, Kristin – Kadner, Susanne – Zwickel, Timm et al. (eds.): *Renewable energy sources and climate change mitigation: Special report of the intergovernmental panel on climate change*, Cambridge University Press, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139151153>
- Feng, Aiqing – Chao, Qingchen: *An overview of assessment methods and analysis for climate change risk in China*, *Physics and Chemistry of the Earth, Parts a/B/C*, 117, 2020, 102861. <https://doi.org/10.1016/j.pce.2020.102861>
- Forsyth, Tim: *Panacea or paradox? Cross-sector partnerships, climate change, and development*, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2010/1, 683–696. <https://doi.org/10.1002/wcc.68>
- Gasper, Rebecca – Blohm, Andrew – Ruth, Matthias: *Social and economic impacts of climate change on the urban environment*, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 2011/3, 150–157. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2010.12.009>
- Ghadge, Abhijeet – Wurtmann, Hendrik – Seuring, Stefan: *Managing climate change risks in global supply chains: a review and research agenda*, *International Journal of Production Research*, 2020/58, 44–64. <https://doi.org/10.1080/00207543.2019.1629670>
- Hegedűs Szilárd: *A nébez helyzet kialakulásának és magyarázó változóinak vizsgálata a magyar kkv-szektorban*, *Gazdaság és Pénzügy*, 2023/10, 57–79. <https://doi.org/10.33926/GP.2023.1.4>
- Holiczka Péter: *A magyar KKV szektor helyzete nemzeti és nemzetközi szinten*, in: Csiszárík-Kocsir Ágnes (szerk.): *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században*, VI. Tanulmánykötet, Óbudai Egyetem, Budapest, 2016, 147–162.
- Ionescu, Luminița: *Transitioning to a low-carbon economy: Green financial behavior, climate change mitigation, and environmental energy sustainability*, *Geopolitics, History, and International Relations*, 2021/13, 86–96.

- Istenes Krisztián Attila: *Zöld controlling – a fenntartható controlling a körforgásos gazdaságra való átállásban (Green Controlling = Sustainable controlling in the transition to a Circular Economy)*, in: *Diszkusziók gazdasági és pénzügyi kihívásokról, fenntarthatóságról és szabályozói megfelelésről a covid alatt*, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, Magyarország, 2022, 17–40. https://doi.org/10.29180/9786156342409_2
- Jones, Roger Neville – Preston, Benjamin L.: *Adaptation and risk management*, Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, 2011/2, 296–308. <https://doi.org/10.1002/wcc.97>
- Krawczyk, Patrycja: *Non-financial reporting—standardization options for SME sector*, Journal of Risk and Financial Management, 2021/14, 417. <https://doi.org/10.3390/jrfm14090417>
- KSH: *A regisztrált vállalkozások száma létszám-kategória szerint*, 2002. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0004.html
- Kwadijk, Jaap C. – Haasnoot, Marjolijn – Mulder, Jan P. – Hoogvliet, Marco M. et al.: *Using adaptation tipping points to prepare for climate change and sea level rise: a case study in the Netherlands*, Wiley interdisciplinary reviews: climate change, 2010/1, 729–740. <https://doi.org/10.1002/wcc.64>
- Mimura, Nobuo: *Sea-level rise caused by climate change and its implications for society*, Proceedings of the Japan Academy, Series B, 2013/89, 281–301. <https://doi.org/10.2183/pjab.89.281>
- Misra, Anil Kumar: *Climate change and challenges of water and food security*, International Journal of Sustainable Built Environment, 2014/3, 153–165. <https://doi.org/10.1016/j.ijbsbe.2014.04.006>
- Molnár Tamás: *Empirikus területi kutatások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- Monasterolo, Irene: *Climate change and the financial system*, Annual Review of Resource Economics, 2020/12, 299–320. <https://doi.org/10.1146/annurev-resource-110119-031134>
- Móra Mária: *Tíz évvel a válság után: Gondolatok a szabályozás reformjáról*, Gazdaság és Pénzügy, 2019/6, 332–385.
- Mulhern, Alan: *The SME sector in Europe: A broad perspective*, Journal of small business management, 1995/33, 83.
- Naradda Gamage, Sisira Kumara – Ems, Ekanayake – Gaknj, Abeyrathne – Rpir, Prasanna – Jmsb, Jayasundara – Psk, Rajapakshe: *A review of global challenges and survival strategies of small and medium enterprises (SMEs)*, Economies, 2020/8, 79. <https://doi.org/10.3390/economies8040079>
- Patra, Govind: *The Challenges For SMEs In Green Finance Initiatives Adoption*, 2022. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4232126>
- Rpir, Prasanna – Jmsb, Jayasundara – Psk, Rajapakshe – Naradda Gamage, Sisira Kumara – Ems, Ekanayake – Psk, Rajapakshe – Gaknj, Abeyrathne.: *Sustainability of SMEs in the competition: A systemic review on technological challenges and SME performance*, Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 2019/5, 100. <https://doi.org/10.3390/joitmc5040100>
- Oliveira, Puppim Jose A. De – Jabbour, Charbel Jose Chiapetta: *Environmental management, climate change, CSR, and Governance in clusters of small firms in developing countries: Toward an integrated analytical framework*, Business & Society, 2017/56, 130–151. <https://doi.org/10.1177/0007650315575470>
- Pyka, Irena – Pyka, Jan: *Corporate green investment imperative and risk of a credit crunch in Poland*, Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska, Scientific Papers of Silesian University of Technology – Organization and Management Series – Issue No. 154, 2021. <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2021.154.17>
- Quaschnig, Volker V.: *Renewable energy and climate change*, John Wiley & Sons, 2010. <https://doi.org/10.1002/9781119994381>
- Richardson, Katharine – Steffen, Will – Liverman, Diana (eds.): *Climate change: Global risks, challenges and decisions*, Cambridge University Press, 2009.
- Sims, Raplh E.: *Renewable energy: a response to climate change*, Sol. Energy, 2004/76, 9–17. [https://doi.org/10.1016/S0038-092X\(03\)00101-4](https://doi.org/10.1016/S0038-092X(03)00101-4), 2004.
- Storey, David J.: *Understanding The Small Business Sector*, Routledge, London, 1994¹. <https://doi.org/10.4324/9781315544335>

- Szerb, László: *A magyar mikro-, kis- és középvállalatok versenyképességének mérése és vizsgálata*, Vezetéstudomány-Budapest Management Review, 2010/41, 20–35. <https://doi.org/10.14267/VEZ-TUD.2010.12.02>
- Szerb, László – Ulbert, József: *The examination of the competitiveness in the Hungarian SME sector: A firm level analysis*, Acta Polytechnica Hungarica, 2009/6, 105–123.
- Vajda Andrea – Magda Róbert: *A kkv-k szerepe a versenyképességben, a magyar kkv-k összehasonlítása az EU vállalkozásaival*, Logisztika Trendek és legjobb gyakorlatok kiadvány, 2020/6, 50–54. <https://www.doi.org/10.21405/logtrend.2020.6.2.50>
- Vallejo, Lola – Mullan, Michael: *Climate-resilient infrastructure: Getting the policies right*, OECD Working papers, 2017. Elérhető: www.oecd.org/environment/workingpapers.htm
- Wilhelm, Kevin: *Return on sustainability: how business can increase profitability and address climate change in an uncertain economy*, Dog Ear Publishing, 2013, ISBN: 9781598588446
- Wright, Christopher – Nyberg, Daniel: *An inconvenient truth: How organizations translate climate change into business as usual*, Academy of management journal, 2017/60, 1633–1661. <https://doi.org/10.5465/amj.2015.0718>

SZERB LÁSZLÓ

Emlékezve Dr. Varga Attilára (1958–2023)

In memory of Dr Attila Varga (1958–2023)

•
SZERZŐ:

Szerb László, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, szerb.laszlo@ktk.pte.hu

AUTHOR:

*László Szerb, Professor, University of Pécs, Faculty of Economics,
szerb.laszlo@ktk.pte.hu*

Varga Attila emlékének adózva közöljük Szerb László professzor laudációját az ERSA-díj átvétele alkalmából, mely 2023 nyarán hangzott el.

Kedves Kollégák!

Megtiszteltetés számomra, hogy Varga Attila nevében átvehetem az ERSA-díjat. Ugyanakkor nagyon sajnálom, hogy Attila, aki régóta barátom, nem lehet itt, hogy személyesen vegye át ezt. Sajnos nagyon-nagyon kevés remény van arra, hogy Attila felépüljön a kómából.

Ezért Attila előadása helyett engedjék meg, hogy laudációt mondjak Attila tudományos teljesítményéről, amely az ERSA-díjhoz vezetett.

Attila tudományos pályafutása az 1980-as években kezdődött, amikor elvégezte a Pécsi Tudományegyetemet és a Közgazdaságtudományi Karon kezdett dolgozni. A szovjet rendszer összeomlása új távlatokat nyitott, és Attila megragadta ezeket a lehetőségeket. Doktori tanulmányait 1992-ben kezdte meg a Nyugat-Virginiai Egyetemen, ahol Luc Anselin, az ökonometria egyik keresztapja lett a témavezetője. Az innováció és a tudás átterjedése iránti érdeklődése arra

készítette Attilát, hogy más kapcsolatokat keressen. Kapcsolatba lépett Ács Zoltánnal, aki megosztotta Attilával egyedülálló, amerikai megyei szintű innovációs adatállományát. Attila akkori kutatásai az egyetemeknek az innovációban és a tudáskiáramlásban betöltött szerepére összpontosítottak. Később kiszélesítette megközelítését, és további publikációkat írt az innovációs átgyűrűzésről térbeli ökonometriai módszertan alkalmazásával. Sokat idézett cikkei a *Journal of Urban Economics*, a *Research Policy*, a *Journal of Regional Science*, a *Growth and Change* folyóiratokban jelentek meg. Doktori értekezését könyvvé fejlesztette, és az Egyetemi kutatás és regionális innováció: az egyetemi technológia-transzferek térbeli ökonometriai elemzése címmel nagy sikert aratott.

Doktori tanulmányai befejezése után Attila Bécsbe költözött, és az Osztrák Tudományos Akadémia, majd a Bécsi Közgazdaságtudományi Egyetem munkatársa volt. Ausztriában együtt dolgozott Manfred Fischerrel, a regionális tudomány másik jeles képviselőjével, aki néhány éve szintén megkapta az ERSA-díjat. Attila sikeresen adaptálta szemléletét és módszertanát az európai és osztrák kontextusba. Ugyanakkor nagyobb figyelmet kezdett fordítani a vállalatoknak az innováció átgyűrűzésében játszott szerepére. A 2000-es években Attila visszaköltözött Pécsre, ahol hamarosan a kar legrangosabb kutatójává vált. Kutatóközpontot hozott létre, később pedig intézetigazgató lett. Összegyűjtött egy fiatal tudósokból álló csoportot, és ugyanazt gyakorolta, amit ő is kutatott: ez volt a tudás-kiáramlás. Elismert akadémikusokat is hozott Pécsre, és nemzetközi hálózatot épített ki. Számos workshopot és konferenciát szervezett, a jelenlegi ERSA-tagok közül sokan egy, vagy több alkalommal jártak Pécsset is.

Továbbra is együtt dolgozott Ács Zoltánnal, aki a vállalkozói kutatás felé irányította. 2001-ben a Pécsi Tudományegyetem Global Entrepreneurship Monitor tagja lett, mely gazdag adatforrásnak bizonyult a további kutatásokhoz. Az első GEM konferencián bemutatott Entrepreneurship, agglomeration and technological change című kisvállalkozás-gazdaságtani tanulmánya (Ács – Varga) több mint 1000 Google idézést kapott.

Az 1990-es évek végétől, 2000 elejétől Attila egy másik területen kezdett el dolgozni, a gazdasági modellezésben. A Nyugat-Virginiai Egyetemen Attila megtanulta a gazdasági modellezés alapjait, és ezt sikeresen adaptálta az európai kontextusba. Először Hans Schalkkal együtt dolgoztak ki egy makrogazdasági modellt, amelyet egy sor másik modell követett. GMR modelljében a regionális szempontot is beépítette a klasszikus, országos szintű növekedési modellekbe, ugyanakkor, amikor mások megalkották a CGE-modellt, Roberta Capello pedig kidolgozta regionális növekedési modelljét. Első PhD-hallgatójával, Sebestyén Tamással együtt kidolgozták az „egóhálózat minőségének” újszerű mutatóját, amellyel azt mérik, hogy az interregionális hálózatból elérhető tudás mennyire járul hozzá a régióon belüli új tudás előállításához. Később velem együtt dolgozva egy vállalkozói komponenst (REDI) épített be a modelljébe, ami tudomásom szerint egyedülálló. A FIRES nevű 2020-as projekt keretében különböző regionális vállalkozási forgatókönyvek növekedési hatását becsültük meg német, magyar és olasz régiókra.

A 2000-es évek óta a helyalapú politika jelentősége megnőtt: mind az uniós politikások, mind a kutatók igyekeztek az uniós támogatásokat és forrásokat jobban megcélozni. Attila 2008-ban meghívást kapott az Európai Bizottság sevillai Közös Kutatóközpontjába, mint nemzeti szakértő, és hozzájárult az első uniós szintű regionális modell, a RHOMOLO megalkotásához. A szakpolitikai hatásszimulációk mindig is fontos részét képezték Attila

modelljeinek. A különböző intelligens szakosodási forгатókönyvek értékelése hasznosnak bizonyult a szakpolitikai prioritások kijelölésében Magyarországon, Törökországban és az EU régióiban. Sajnos gazdasági modelljeit nem idézték olyan nagy számban, mint korábbi innovációs és tudásszórás munkáit. Úgy gondolom azonban, hogy Attila befolyása sokkal nagyobb volt, mint az idézettségen alapuló elismertsége.

A 2010-es években Attila vette át a Regionális Fejlesztési Doktori Iskola vezetését, amelyből egy rangos, nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező programot csinált. Közben mélyen beágyazódott a nemzetközi regionális tudományos szervezetekbe, elsősorban az ERSA-ba. Az ERSA 61. kongresszusát Magyarországon, a Pécsi Tudományegyetemen rendezték meg, és eredetileg Attila volt a szervezőbizottság vezetője egészen a megbetegedéséig.

Attila tudományos munkásságának elismeréseként 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. A sors furcsa fintora, hogy a Pécsi Akadémiai Bizottságon tartott előadása közben, tudományos pályafutása csúcán kapta a mostani állapotához vezető szívrohamot.

Úgy gondolom, hogy ez az ERSA-díj fontos a magyar tudományos közösség számára is. Varga Attila az első, aki a volt szocialista országokból kapta meg. Miközben a regionális kutatók gyakran tapasztalják, hogy a regionális fejlődés útfüggő, ami zárványhatásokhoz és nem konvergenciához vezethet. Attila személyes pályafutása pozitív példa arra, hogy mi, kelet-európai kutatók nem vagyunk reménytelen helyzetben, és hasonló eredményekre és elismerésre juthatunk.

•
Kallai Sándor: Haiku 06 – tusrajz

FEKETE KÁROLY

Oláh Miklós méltatása a Pro Regio Díj szakmai elismerés alkalmából

Miklós Oláh's tribute on the occasion of the Pro Regio Award

•

SZERZŐ:

FEKETE KÁROLY, PhD hallgató, kutató, kutatásszervező, Eötvös Loránd Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola, Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Társadalomtudományi Kutatócsoport, karoly.fekete@balatonregion.hu

AUTHOR:

KÁROLY FEKETE, PhD student, researcher, researchorganiser, Eötvös Loránd University, DoctoralSchool of EarthSciences, Balaton Integration and DevelopmentAgency, SocialSciences Research Group, karoly.fekete@balatonregion.hu

Dr. Navracsics Tibor területfejlesztési miniszter a terület-és regionális fejlesztés, a térségi együttműködés előmozdítása, a társadalom, a gazdaság és a környezet összehangolt fejlesztése terén végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként OLÁH MIKLÓS részére 2023. szeptember 30-án PRO REGIO DÍJAT adományozott.

Oláh Miklóst a díjra a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség terjesztette fel, és az alábbiakban a Fekete Károly által írt méltatás olvasható.

„Oláh Miklós szociológus, a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft. Társadalomtudományi Kutatócsoportjának vezetője a Kutatócsoport megalakulása, 2001 óta. A Comitatus Önkormányzati Szemle, valamint a laphoz tartozó alapítvány és egyesület alapítója és tagja (1991-től), a Magyar Politikai Intézet (MAPI) alapító tagja (1996), a Nyilvánosságért és Civil

Társadalomért Alapítvány kuratóriumának elnöke (2000-től), a Veszprém Megyei Non-profit Központ alapító programvezetője (2000–2001), a Balatoni Civil Szervezetek Szövetségének elnökségi tagja, majd alelnöke (2007–2012). A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola és a Veszprémi Egyetem egykori oktatója, Balatonfűzfő város önkormányzati képviselője, a Településfejlesztési és Településüzemeltetési Bizottság elnöke (2006–2010).

Szociológusi munkáját a Központi Statisztikai Hivatal társadalomstatistikusaként kezdte, ahol a későbbiekben is alkalmazott szilárd módszertani következetességét megalapozta. A rendszerváltást követően az átalakuló Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodájának kutatásvezetőjeként dolgozott, ahol érdeklődése a helyi társadalmi attitűdök és a közvélemény kutatásáról egyre inkább az önkormányzatiság és a területpolitika irányába fordult. A megyei önkormányzatnál eltöltött bő egy évtized gyümölcse a szakmai, tudományos közélet egyik mindmáig fontos platformja, a Comitatus Önkormányzati Szemle, valamint az, hogy Veszprémben, a megyei önkormányzat szoros kötelékében kialakult egy a közigazgatással, társadalomkutatással, területpolitikával, önkormányzatisággal foglalkozó gondolkodó-alkotó közösség, mely képes volt a tudományos eredményeket a gyakorlati döntéshozatal számára hasznosíthatóvá tenni. Oláh Miklós mindezeknek alapítója, párbeszédre nyitott aktív tagja volt. A megyék és régiók problematikáját belülről ismerve következetes és felkészült szereplője volt a területi közép szintről kialakult szakpolitikai vitáknak, melyek nem csak az akkori kutatók, tervezők számára szolgálnak tanulságokkal.

Négy évtizedes szakmai pályafutásának második felét a Balaton régió társadalmi-gazdasági jellemzői kutatásának szentelte. A 2000-es évektől immáron nem egy közigazgatási térben, hanem egy természetes régióban jelentkező kihívások feltárására, és az azokra adható, tudományos eszközökkel alátámasztott, a közjót szolgáló területpolitikai válaszok megtalálására fordította energiáit. A Balaton Fejlesztési Tanács munkaszervezeteként működő Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Társadalomtudományi Kutatócsoportjának vezetőjeként közel 100 társadalmi-gazdasági tematikájú kutatást irányított a Balaton térségében, melyek eredményei nemcsak a Kormány által elfogadott Balaton fejlesztési koncepciókban és egyes megvalósult projektekből jutottak érvényre, hanem érdemben formáltak és moderáltak a Balatonról folytatott társadalmi és szakpolitikai diskurzusokat. Szakértelmét dicsérik a balatoni fejlesztéspolitikai és társadalmi-gazdasági tematikájú monitoring rendszer kialakítása, mely éves rendszerességgel, széles tematikai spektrumon szolgáltat a térségi döntéshozatal számára jól hasznosítható információkat.

Kutatóként és szakpolitikai tanácsadóként a helyi társadalmi folyamatok, valamint igények árnyalt ismerete és képviselője motiválja, melyben kitüntetett szerep jutott a helyi és területi identitás megnyilvánulási formáinak, a partnerség és nyilvánosság biztosításának, valamint a felelős döntéshozatal regionális szinten sokszor túlmutatató kérdéseinek. Szemléletének fontos eleme, hogy mindezeket nem csak a tudományos élet, hanem a közvélemény számára is érthetővé, elérhetővé igyekszik tenni.

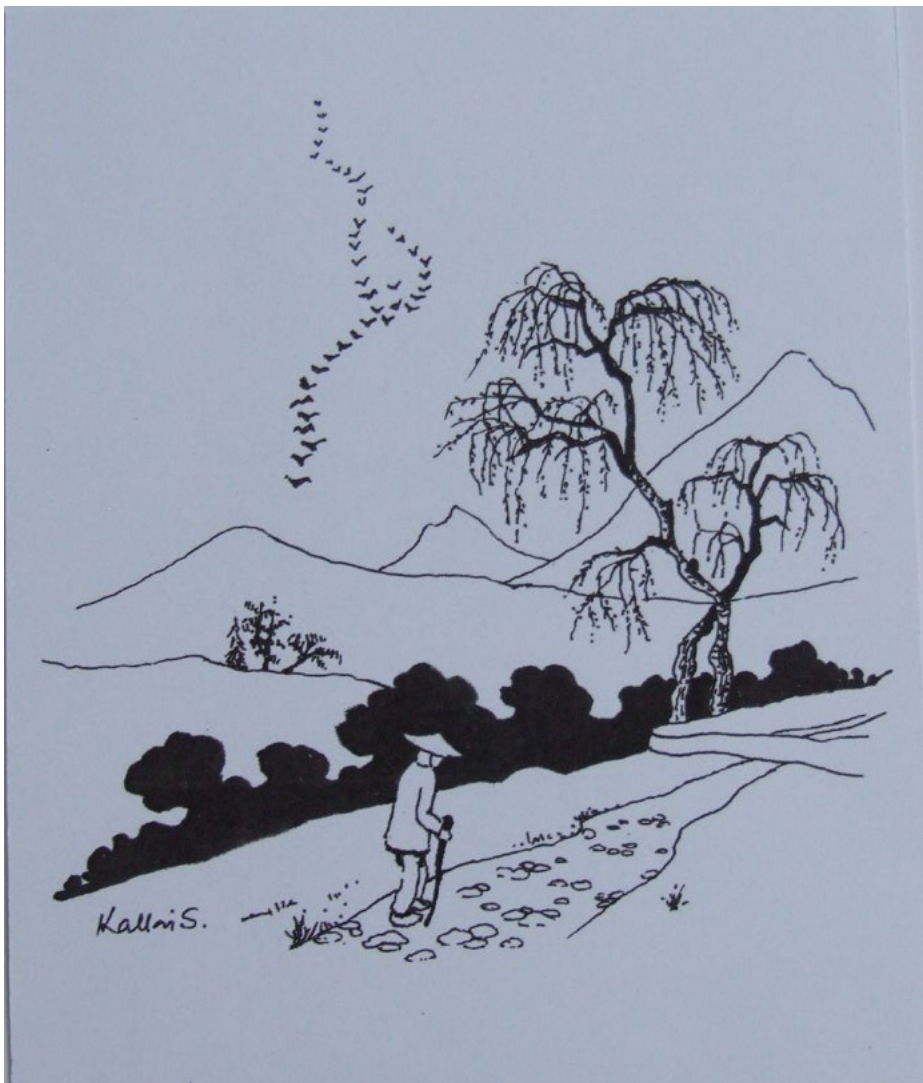
Szakmai tevékenységét a módszertani következetesség mellett a kreativitás, az innovációs lehetőségek kutatása, valamint a tudományterületek közötti eredményes párbeszéd elősegítésének szándéka jellemzi. Oláh Miklós partnerségre és párbeszédre törekvő személyiségét tükrözi közéleti aktivitása, melynek főbb állomásai a Balatoni Civil Szervezetek Szövetségének alelnöki, valamint a Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány

kuratóriumi elnöki tisztsége, illetve a lakóhelyén, Balatonfüzfőn egy cikluson át vállalt önkormányzati képviselői feladatkör, amellyel egy időben a város önkormányzatának Településfejlesztési és Településüzemeltetési Bizottságát is vezette.

Tevékenységet Veszprém megye önkormányzata 1997-ben Pro Comitatu-díjjal, a Balatoni Szövetség pedig 2017-ben Balaton-díjjal ismerte el.

A szakmai köztudatban a Balatonra fókuszáló életművének kiemelkedő eredményei nem csupán szűkebb pátriáját gyarapították. A magyarországi közigazgatási terek 21. századi reformjában, ezen belül a modernkori járások létrejöttében és eredményes működésében betöltött kulcsszerepe a hazai társadalom egésze számára teremtett kézzel fogható értéket. A hazai területi elemzésben, tervezésben és monitoringban előállított, számos hozzá köthető módszertani innováció a területpolitikában érdekelt tudományos és szakmai közösség szemléletét és eszköztárát szélesítette, az Oláh Miklóst jellemző kreativitásra és párbeszéd-készségre serkentve az abban résztvevőket.”

A szerkesztőbizottság és a szerkesztőség nevében gratulálunk Oláh Miklósnak a méltán elnyert jeles szakmai elismeréséhez.

Kallai Sándor: Haiku 07 – tusrajz

POZSGAI ANDREA

Zongor Gábor 70 - Comitatus könyv ismertetése

Gábor Zongor 70 - review of Comitatus Book

•
SZERZŐ:

Pozsgai Andrea, PhD hallgató, tanársegéd, Széchenyi István Egyetem,
pozsgai.andrea@ga.sze.hu, ORCID: 0000-0003-3375-7459

AUTHOR:

Andrea Pozsgai, Phd Student, assistant lecturer, Széchenyi István University,
pozsgai.andrea@ga.sze.hu, ORCID: 0000-0003-3375-7459

Autonómia és művészet, Zongor Gábor 70 éve

(Autonomy and art, 70 years of Gábor Zongor)

*Comitatus Társadalomkutató Egyesület, Nyomdakész Kft., Veszprém,
2023, 96 oldal.*

A Comitatus szellemi közösség lelkének, Zongor Gábornak 70. születésnapjára készült könyv az ünneptelt életútjának legfontosabb mozzanatait tárja az olvasó elé. A jogász-festőművész barátai és munkatársai különböző műfajú cikkekben arra világítanak rá, hogy a magát nyugdíjas önkormányzati érdekvédőnek nevezett Zongor Gábor elkötelezetten kiállt/kiáll a megyei önkormányzás meg-

erősítése mellett, miközben számos más területen is jeleskedett/jeleskedik (a teljesség igénye nélkül: megyei közgyűlési elnök, országgyűlési képviselő, TÖOSZ főtitkára, Comitatus Önkormányzati Szemle folyóirat elnöke). Talán nem túlzás, ha ezek alapján polihisztorként tekintek az ünnepeltre.

A 8 fejezetből álló köszöntő kötet legterjedelmesebb részét a tanulmányok és a visszaemlékezések című fejezetegységek adják. A szisztematikusan egymást követő tanulmányokból első körben megtudhatjuk, hogy a középszintű önkormányzatok ([vár]megye) helyzete milyen irányba mozdult el, és a jövőben milyen forgatókönyvvel számolhatunk.

A megyerendszer átalakítása a rendszerváltozás éveiben került (ismét) napirendi pontra. Magyarország közigazgatási beosztását a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LV. törvény érintetlenül hagyta, azonban a politikai decentralizáció sajátos rendszerét bevezette (Agg, 2006). „Különösen nagy vitát váltott ki a megyerendszer léte vagy nem léte.” (Agg, 2006, 1.) Zongor Gábor ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a megyék lebegnek” (Zongor, 2021). Az európai uniós csatlakozásra készülve újra felmerült az igény a területfejlesztési intézményrendszer „(meg)reformálására”, ezért a megyepártiak reménykedve várták a változásokat. Pálné Kovács Ilona: Van-e élet a megye után? című tanulmányában azonban 6 pontban fejt ki, hogy hiábavaló volt a megyei szint felvirágozásába vetett hit, mivel a közigazgatásban az elmúlt 33 évben lejátszódó folyamatok nem adnak okot az örömrre. Sőt, „tévedések vígjátékának vagy megtévesztések sorozatának” (Pálné, 3.) nevezi a rendszerváltozás óta eszközölt változtatásokat, programokat, a 2010 után bekövetkezett centralizált területi kormányzás (a közszolgáltatások konszolidálására) kialakítását. A törvénymódosításokat, a törvényi szabályozáson kívüli területfejlesztési eszközök túlzott centralizációját, a megyei önkormányzatok szerepét tovább boncolgatja Szegvári Péter tanulmányában, amelyben reflektál Zongor Gábor 2022-ben megfogalmazott gondolataira. A két tanulmány alapvetően körülírja, hogy az európai uniós alapelvek közül a szubszidiaritás és a decentralizáció elve nem érvényesül a hazai területfejlesztésben, mely egyértelműen nem kedvez a középszintű önkormányzatiság erősítésének. Zongor azonban úgy véli, hogy a megyei önkormányzatok autonómiájának biztosítása, érték- és feltételrendszerének konkrét meghatározása, gazdasági garanciák elkülönítése segíti elő a megyei önkormányzatok stabilitását. A középszintű önkormányzatiság pedig ily formában képes hozzájárulni a település-és területfejlesztéshez (Zongor, 2022).

Egy „született megyepárti” (Szegvári, 12.; Zongor, 2022) a közigazgatási rendszer oldaláról a középszintű kormányzásra alkalmas mértéknek tekinti a (vár)megyei területi egység lehatárolását. A „Comitatus köré szerveződő tudásközösség” (Pálné, 3.) számára a területegységben való gondolkodás lételem. Az egység mértéke, kiterjedése, illetve egyéb paraméterei azonban egyéntől, érdeklődéstől, meghatározástól, munkaterülettől, kutatási témától, földrajzi értelmezéstől, közigazgatási meghatározástól (és még hosszasan sorolhatnánk a tényezőket) függenek. Egy filozófus és társadalomkutató, Garaczi Imre filozófiai oldalról, különböző tércategóriában bemutatva tárja eléink egy területi egység, a táj értelmezését a kötet következő tanulmányában. Garaczi rámutat arra, hogy a történelem során számos író, költőt, filozófust, művészt inspirált a környezete (a táj természetes és antropogén elemei egyaránt), mely inspiráció eredményeit a fennmaradt hagyatékaikból

ismerhetünk meg. A művészi alkotások megemlézése révén az ünnepelt, mint festőművész munkásságától sem tudok elvonatkoztatni, ugyanis számos alkotásában megjelenik a táj ábrázolása, meglehetősen egyedi, többek szerint „meseszerű”, „nem e világi” vagy „egy másik dimenzió” megjelenítésében. A sajátos látásmódot Tóth Ákos Szellemekkel társalgó című cikkében (79., 96.) próbálja megfejtetni, hogy „...egy fejbe hogyan is fér ennyi minden,...”, hogy az a sok minden miként rendszereződik evilágivá és ama másvilágivá, s az evilági és a más-világi hogyan élhet ennyire békén egymással”. Kőszegi Lajos a Párbeszéd az éjszakai festészetről című irodalmi alkotással, mely egy veszprémi kiállításmegnyitóra készült és egy pápai kiállítás megnyitásán hangzott el, köszönti Zongor Gábort (65–68.), az éjjel alkotó művészt: „S ne feledd, amikor nappal közhivatalt viselsz, rengeteg nappali emberrel találkozol, ügyeket intézel, javítani próbálsz ezt a javíthatatlan világot, hogy minden jel arra vall, a Hold csendes fényénél, éjszaka dőlnek el a dolgok, amikor a világ alszik és szebbik önmagáról álmodik...” (Kőszegi, 67.).

Hudi József, tisztelegve a veszprémi lakosú Zongor Gábor előtt a reformkori Veszprémi Nemzeti Casino tisztikarának a bemutatására vállalkozott. Tanulmányában részletes betekintést ad a veszprémi olvasótársaság (kaszinó) kialakulásába, jellemzőibe, alapszabályába és tisztikarának 1842–1847-es összetételébe.

Az ünnepi kötet utolsó tanulmányában szintén egy történeti áttekintést olvashatunk, azonban időben közelebb lépve már napjainkhoz. Az írásban visszatérünk a megyei önkormányzatok témájához, ugyanis Kos Aladár (írói álnevén) bemutatja az 1990-es évek eleji megyei önkormányzati választás „rendszerét”. Számomra meglepő volt a tanulmány címadása, hiszen a Festő doktor elnök lesz cím alapján arra számítottam, hogy Zongor Gábor sokoldalú egyéniségére utal a megfogalmazás és ebből kifolyólag a cikkben az ünnepelt elnökké választásának menetét ismerhetjük meg. Az írás olvasása közben azonban rövid idő alatt kiderült, hogy dr. Festő Gábor, az egyik dunántúli megye közgyűlése elnökének, a megyei tanács utolsó végrehajtó bizottságának megbízott titkárának érdekes és ellentmondásos megválasztásába, kinevezésébe kaphatunk részletes betekintést. Agg Zoltán (az ünnepi kötet szerkesztője) A megyei elnökök jellemzői 1990-ben című háttéranyagában (52–54.) azonban 1990-es és 1994-es megyei közgyűlések elnökválasztását mutatja be, mely keretein belül már Zongor Gábor elnökké választásáról is kapunk információkat: többek között kiderül, hogy a megválasztott megyei elnökök közül Zongor Gábor volt az egyetlen 40 évnél fiatalabb, ugyanis megválasztásakor 38 éves volt (a Veszprém megyei önkormányzati Közgyűlés elnöki tisztségét 1990-től 1998. november 2-ig töltötte be).

A Visszaemlékezések fejezet 6. írományában minden szerző kiemeli, hogy emberileg példamutató magatartás és hozzáállás jellemzi a kötet főszereplőjét. A dolgoz, tiszteletre méltó Zongor őseiről, gyerek- és ifjúkorának meghatározó mozzanatairól Agg Zoltán ír, aki bemutatja azt is, hogy Zongor Gábor milyen motiváció hatására döntött a jogi pálya választása mellett. Zimonyi Péter, egy rendkívül humoros baráti köszöntőjében beszámol az elnök úrral közösen folytatott munka élményeiről és emlékeiről, de megtudhatjuk még azt is, hogy Zongor Gábor és kedves párja hogyan kerültek Veszprémbe.

A közösen végzett munka szépségeit Zsédényi Imre is feleleveníti és ámulattal ír Gábor szónokai képességéről, melynek titkát szerette volna kideríteni, ezért megkérdezte tőle,

hogy „beszédeid spontán jönnek-e?”. Az ünnepelt erre azt felelte, hogy: „Tudod, éjjel nézem a plafont és mondom a beszédet.” Tehetségét és sokoldalúságát tovább taglalja Soós Lőrinc, aki szakemberként a legnagyobbak közé sorolja Zongor Gábort a területfejlesztés és a településhálózat kutatása, fejlesztése területén. Soós úgy véli, hogy Zongor Gábor jogosan titulálja magát önkormányzati érdekvédőnek, mert a Települési Önkormányzatok Országos Szövetségének főtisztviselői szerepet közmegegyezésre és a települések javára töltötte be, és máig törekszik az aktuális érdekek minél teljesebb körű érvényesítésére. A köszöntők sorát Rosos Györgyné, az ünnepelt volt munkatársa folytatja, aki a volt kollégák nevében is háláját fejezi ki Gábornak, amiért öröm volt a munka mellette. Majd Herjavec Klára frappáns és egyben gyönyörű sorai festik elénk Zongor egyediségét, sajátos gondolatvilágát: „...megtanítottál bennünket arra, hogy a megye nem csupán egy önkényesen meghúzott határokon belüli illetékességi terület, amelynek esetleg különféle hatáskörei is lehetnek, és nem is csak a tizenkilencedik sor egy megyesoros kimutatásban. A megye sokkal több ennél. A megye számos kisebb, de összetartozó tájegység szerves, kulturális szimbiózisa, a szűkebb hazánk.” (49.)

A kellemes és szívhez szóló visszaemlékezések és köszöntők sora után komolyabb vizekre evezünk. A Műhely rovatban megérkezünk az ország egyik meghatározó és szimbolikus területi egységéhez: a Balatonhoz. A bőségszaru súlya, Szemelvények a Balaton térség önkormányzatokat is érintő aktuális kihívásokból című cikkben Fekete Károly és szerzőtársai – Dombi Gábor, Horváth Csanád Bátor és Oláh Miklós – rámutatnak a kiemelt turisztikai fejlesztési térség önkormányzatait érintő legsürgetőbb kérdésekre és azok tágabb területpolitikai összefüggéseire. A tanulmányban a szerzők körüljárták, hogy a 2014–2020 közötti uniós pénzügyi programozási időszakban milyen mértékű kifizetések álltak a kiemelt térség rendelkezésére, annak milyen közvetlen és közvetett hatásai voltak, és mindezen megállapításokat alátámasztó adatelemzést és kérdőíves önkormányzati felmérést végeztek 2022-ben, mely alapján értékeli (négyfokozatú, páros skálán) az elmúlt évek folyamatait. A négyezerős írásból megtudhatjuk, hogy a térségben az újlakás-piacának dinamizmusát jellemző megújulási ráta figyelemre méltó, valamely településeken egészen kiugró; a fajlagos, négyzetméterre vetített lakásár emelkedése pedig majdnem 30%-kal magasabb volt az országos átlagnál (2013–2022 között). A terület felértékelődése pozitívum, a beköltözési hullám(ok) révén átalakuló településkép (a megkérdezett polgármesterek többsége szerint) összességében pozitív irányú, ugyanakkor negatív példákat is ismertetnek (lakóparkok építése, szegregációk kialakulása). A településképet és szerkezetet érintő átalakulás jellemző még a külterületi, kertes mezőgazdasági ingatlanokon is, melyeken nem meglepően általában hiányos az infrastruktúra-ellátottság. A szerzők ismertetik, hogy a térségbe sorolt települések több mint felén az állandó lakosságot ellátó közüzemi infrastruktúrahálózatok kiépítettsége hiányos, mely az önkormányzatok számára horizontális és vertikális igazgatási szinten is eredményezhet konfliktusokat. A sürgető kérdésekhez sorolandó még az a problematikus folyamat, hogy a népesség korösszetétele kedvezőtlené vált és az előrejelzések szerint ez csak fokozódni fog, ami növeli az eltartottsági rátát és jelentős szakemberhiányt is eredményez. A szerzők megállapításai között többek között szerepel, hogy a problémák és konfliktusok kezelésére szükség van az önkormányzatok közötti kooperáció erősítésére, egy kohéziós erőre, mely gondolatmenet Zongor Gábor tapasztalatai során is folyton-folyvást megállapításra kerül.

Végül, de nem utolsó sorban Agg Zoltán (az ünnepi kötet szerkesztője, az ünnepelt barátja és kollégája) köszönti Zongor Gábort. A szerkesztői köszöntőben Zoltán mesél a megismerkedésükről, közös munkájukról és bepillantást kaphatunk a Comitatus Önkormányzati Szemle folyóirat és háttérintézményének megalapításába.

A kötet dokumentumai között ismertetik Zongor Gábor önéletrajzát és publikációs jegyzékét is, amely többek között 82, kiadványokban megjelent írást, 132 tanulmányt, 130 publikációt sorol fel. Mindez annak a bizonyítéka, hogy a jogász(-festő) elkötelezett szakterülete iránt, és rendkívül aktív évek vannak mögötte.

Habár, egy köszöntő kötet rövid és lényegre törő ismertetését írtam e pár sorba, ezért nem meglepő, hogy a szóban forgó könyv olvasása során dicsérő szavak gyakori előfordulása jellemző. De mégis olyan mértékű és mélységű őszinte baráti írásokat olvashatunk, ami számomra egy nemes lelkű ember tulajdonságait igazolja, ezért Zimonyi Péter következő gondolatával zárom a leírást: „Számomra Ő egy orákulum, a tehetség, a bölcsesség és a jóság hordozója”. (41.)

Köszönöm a „Comitatus csapatának” és Zongor Gábor elnök úrnak, hogy részese lehetek ennek a szellemi közösségnek és szeretnék sok boldog, egészséges, alkotó évet kívánni az ünnepeltnek!

A Zongor Gábor 70 elérhető a Magyar Regionális Tudományi Társaság honlapján: https://www.mrtt.hu/comitatus_konyvek.html

IRODALOMJEGYZÉK:

- Agg Zoltán: *A megyerendszer változó szerepe a magyar közigazgatásban*, Disszertáció, 2006. Elérhető: <http://real-phd.mtak.hu/8/1/1342329.pdf>
- Agg Zoltán (szerk.): *Zongor Gábor 70, Autonómia és művészet, Zongor Gábor 70 éve*, Comitatus Társadalomkutató Egyesület, Nyomdakész Kft., Veszprém, 2023.
- Zongor Gábor: *A Comitatus és a megyei önkormányzatok jövője*, in: Agg Zoltán – Zongor Gábor (szerk.): *Comitatus 30 Év/könyv*, Comitatus Könyvek, Veszprém, 2021, 14–19.
- Zongor Gábor: *Szubbjektív benyomások a területfejlesztési törvény negyedszázada kapcsán*, Comitatus, 2022. nyár, 53–57.

•
Kallai Sándor: Haiku 08 – tusrajz

Szerzői útmutató

(rövid változat)

Author's guide

A Comitatus Önkormányzati Szemle a Comitatus Társadalomkutató Egyesület tudományos folyóirata. A szerkesztőség elsődlegesen a területi egységeket, településeket, a társadalmat érintő témák valamelyikében íródott kéziratok benyújtását várja.

A benyújtott kéziratok elbírálásának és elfogadásának joga a szerkesztőbizottságot illeti meg. A kéziratok közlési formáját szigorúan ellenőrizzük, és csak a minden tekintetben megfelelőket fogadjuk el. Az előírásnak nem megfelelő anyagokat szerzőinknek visszaadjuk, hogy a hiányosságokat pótolhassák. Nem megfelelően kidolgozott, tematikailag nem idevágó, nem értelmezhető szerkezetű kéziratokat a szerkesztőség nem fogad el és erről értesíti a szerzőt. A szerkesztőség kéziratot nem őriz meg.

KÉZIRAT BENYÚJTÁSA

Az írások ajánlott terjedelme tanulmányok esetén 15–20 000 karakter, kisebb cikkek (recenziók, megemlékezések stb.) esetében 5–10 000 karakter. A kéziratok maximális terjedelme 40 000 karakter lehet (szóközökkel, irodalomjegyzék nélkül), ennél hosszabb írás csak kivételes esetben, a szerkesztőbizottság engedélyével jelenhet meg.

A kéziratokat elektronikus formában, mellékletként kérjük beküldeni a pozsgai.andrea@sze.hu szerkesztőségi e-mail címre. A kéziratokat .doc vagy .docx, illetve .rtf kiterjesztésben tudjuk elfogadni. Az anonimitás biztosítása érdekében kérjük, hogy a szerzők a tanulmányban ne tüntessék fel személyes adataikat, egy külön fájlban közöljék a következőket (magyarul és angolul): név, tudományos fokozat, beosztás, intézmény/munkahely, e-mail cím, levelezési cím, ORCID-azonosító.

LAPZÁRTÁK HATÁRIDEJE

Kéziratok beérkezési határideje:

Február 15.
Április 15.
Június 15.
Október 15.

A közlés első lehetséges határideje:

első szám
második szám
harmadik szám
negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét maga határozza meg.

SZAKMAI BÍRÁLAT

A kézirat benyújtását követően a szerkesztőség ellenőrzi, hogy a kézirat beilleszkedik-e a folyóirat profiljába és megfelel-e a szerzői útmutató alapkövetelményeinek. Amennyiben a kézirat nem felel meg ezeknek a feltételeknek, minden további lektorálás nélkül visszautasítható. A követelményeknek megfelelő kéziratok esetén a főszerkesztő megbízza a szerkesztőséget a kézirat szakmai bírálatának lebonyolításával. A kéziratok bírálata anonim referenci rendszerben működik (kettős vak bírálat), amely során a főszerkesztő, illetve a főszerkesztő-helyettes a szakmai bírálatra olyan személyeket kér fel, akik a bírálendő tanulmány témájában jártasak és a szerzőtől függetlenek. A szaklektorok és a szerző(k) nem ismerhetik egymás kilétét. A szaklektorok mérlegelik a felkérést, figyelembe véve a megküldött tanulmány témájában való jártasságukat, az összeférhetetlenség lehetőségét, valamint a megadott határidőt. Ezután jelzik a főszerkesztőnek/főszerkesztő-helyettesnek, hogy elfogadják vagy elutasítják a szakmai bírálatra való felkérést. Amennyiben nem tudják vállalni a kézirat szakértői véleményezését, lehetőség szerint más szaklektort is javasolhatnak. A szaklektorok egy bírálati lap segítségével véleményezik a kéziratot és javaslatot tesznek annak közlésére. A főszerkesztő és a főszerkesztő-helyettes mérlegeli a visszaküldött véleményeket és a szakértői véleményezés alapján közösen döntenek a kézirat közzétételéről. A kézirat közlésére vonatkozó döntést a szerkesztőségi titkár e-mailben közli a szerzővel.

Az általános formázást tartalmazó **SZERZŐI ÚTMUTATÓ MINTA** elérhető a folyóirat honlapján: <https://comitatus.sze.hu/>

A tanulmánynak tartalmaznia kell a magyar és angol nyelvű címet, absztraktot (körülbelül 500 karakter), 3-5 kulcsszót, illetve a JEL-kódot. Az absztrakt tartalmazza a tanulmány célját, mutassa be a cikk felépítését, valamint a főbb eredményeket.

Ábrák, grafikonok, táblázatok

Az ábrákat, grafikonokat és a táblázatokat a szövegbe építve is küldje be. Az illusztrációk felbontása minimum 2Mpixel (1920x1080) és 3Mpixel (2340x1080) körüli méret legyen. Ábrákat, grafikonokat, táblázatokat számozással, címmel (magyar és angol), forrás-megjelöléssel kell ellátni. Színes ábrákat nem tudunk közölni. Ábrákat, grafikonokat, táblázatokat csak korlátozott számban tudunk közölni. Kérjük, hogy az ábrákat külön fájlban is csatolja a kézírathoz. Az ábrák szerzői jogainak rendezése a kézirat szerzőjének felelőssége.

Szövegközi hivatkozások

A szakirodalmi hivatkozások minden esetben a főszövegben szerepelnek zárójelben, a mondatvégi vagy a mondatközi írásjel előtt, kékkel szedve, a következő hivatkozási formát használva: Szerző, évszám (pl. Csátári, 2008). Több műre való hivatkozás esetén az egyes tételeket pontos vesszővel kell elválasztani (pl. Csátári, 2008; Kovács, 2010, 2013). A szövegtörzsben szereplő közvetlen hivatkozás esetében a zárójelben történő hivatkozásnál az oldalszám is szerepeljen (pl. Kovács, 2016, 3). Többszerzős műre való hivatkozás esetén három szerző fölött az első szerző utáni et al. rövidítést kell használni.

Irodalomjegyzék

A főszöveget az Irodalomjegyzék követi a szerzők (szerkesztők) neve szerinti betűrendben, a <https://comitatus.sze.hu/> weboldalon elérhető szerzői útmutatóban ismertetett formázási alapelvek alapján.

FONTOS: Minden olyan irodalomtételnél, ahol van **DOI azonosító**, fel kell tüntetni!
Javasolt keresési felület: <https://search.crossref.org/>

A szerkesztő munkájának megkönnyítése érdekében minél kevesebb formázást használjon, követve az általános formázási mintát. A szöveg végén, az irodalomjegyzék előtt helyezze el az esetleges köszönetnyilvánítást, illetve itt nevezze meg a kézirat megjelenését támogató intézményeket, szervezeteket, ösztöndíjakat.

Kéréseink figyelembevételét előre is köszönjük!

A szerkesztőség

•
Kallai Sándor: Haiku 09 – tusrajz

•
Kallai Sándor: Drága Vincent

„...bár európai szinten továbbra is a fejlettségen alapuló tipizálás bír a legnagyobb jelentőséggel, ismételt érdeklődés mutatkozik a speciális kihívásokkal küzdő, valamint a funkcionális kapcsolatok alapján lehatárolt térségek irányába. E térségek definiálása, lehatárolása változatos mintát mutat, mind az elméleti megközelítés, mind a megvalósítás szempontjából. A Visegrádi országok is számos speciális kihívással küzdő, illetve funkcionális alapon lehatárolt térséget határoztak meg területpolitikai dokumentumaikban: a nagyvárosi agglomerációk és funkcionális várostérségek mellett helyi jellegzetességektől függően megjelennek a határmenti perifériák, a gazdasági átalakulással küzdő régiók, tengerparti, hegyvidéki, rurális régiók.” (Szabó – Igari, 19. o.)

„Van olyan vélemény, mely szerint Magyarországon nem is lehet másképpen fejlesztéspolitikát folytatni, mint a jelenlegi szuperközpontosított, döntéshozó/végrehajtó kettősfelosztásra épülő gyakorlat szerint. Azonban a jelenlegi centralizált fejlesztéspolitika úgy tűnik, hogy már a kormányzat szerint is minden lehetőségét kimerítette. Ezért kénytelenek vagyunk megvizsgálni az alternatívákat. ... A már látható és még beláthatatlan jövőbeni kihívások fényében szükség van egy olyan intézményrendszer kidolgozására, amelynek felépítése nem csak a gyors döntések, hanem a jó döntések meghozatalát is biztosítja.” (Bártfai, 36. o.)

„A pandémia időszaka, majd az azt követő gazdasági válság a kockázatok szempontjából kettős megítélésű. Egyrészt számos pozitív változást hozott a fesztiválszervezők számára: sok szervező arról számolt be, hogy a környezettudatosabb gondolkodásmód irányába történt elmozdulás, ami megerősítette a környezeti fenntarthatóságra irányuló erőfeszítéseket. ... Másrészről negatív hatásokat is ki lehet említeni, hiszen az infláció, a kiszámíthatatlan gazdasági környezet a folyamatos (újra)tervezést és a kiadási oldal bizonytalan megtérülését (gazdasági fenntarthatóság) vonta maga után.” (Formádi – Lőrincz, 49. o.)

„A magyar és angol nyelven tanuló hallgatók esetében különbség van a felelős fogyasztási tényezők használatában. A magyar hallgatók esetében az újrahasznosított csomagolású termékek fogyasztása a legtámogatottabb tényező, míg az angol nyelven tanuló hallgatók esetében a helyi termékek fogyasztása lett a leglényegesebb és az újrahasznosított csomagolás csak a harmadik helyet foglalja el.” (Gyurácz-Németh – Steinbachné Hajmásy, 64. o.)

„Magyarország hulladékgazdálkodása 2023-tól több jelentős változáson megy át. A tanulmány hazánk és a vármegyeszékhelyek települési hulladékának mennyiségét vizsgálja, ezen belül kiemelten kezelve a szelektív hulladékot. A kutatás a Központi Statisztikai Hivatal 2017–2021 időszakra vonatkozó adatait elemzi. E szekunder statisztikák alapján megállapítható, hogy az átalakuló hulladékgazdálkodási rendszer számára Nyíregyháza, Veszprém és Zalaegerszeg városa tekinthető követendő példának.” (Kurdi – Reider – Banász, 70. o.)

